

Dr. Gondy Lipán professzor úrnak kedves kinyitással.

Gondy

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA.

II. SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 1. SZÁM.

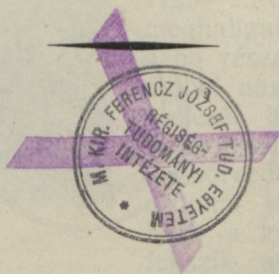

Szakleltár 2480/17a

✓ B 17396

AZ ÓSZENTIVÁNI ÁSATÁSOK

BANNER JÁNOS

SZEGED, 1928.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000845732

Sz 1/91: ☒ B ☐ 17396

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Régiség tudományi Intézetek

Lelt. napló: VI
a csoport: 644

Csonka Torontál megye határához közel, a Szőreg—törökkanizsai vasútvonal mellett fekszik Ószentiván hajdani telepés község. (1. kép.) Tiszta magyar lakossága „Sziget”-nek nevezi a falut, megkülönböztetésül a szomszédos magyar, német és szerb lakosságú Újszentiván községtől, amelyet csak Szentivánnak nevez. Valószínűleg ez a népies elnevezés téveszthette meg a megye történetével foglalkozókat is, mikor a közép-

Fig. 1. kép.

kori elpusztult Szentiván helyét a mai Újszentiván helyén keresték. Egyöntetű vélemény e tekintetben nem alakult ki s erősen valószínűnek látszott, hogy ezt a kérdést is az ásatások fogják eldönteni.

Az ószentivániak községüknek egyik kisebb és újabb telepét a régi Szigettel szemben „Kissziget”-nek nevezik. Mind a két elnevezés teljesen indokolt. Ha egy pillantást vetünk a Mercy-féle 1723—25-ös térképre (2. kép.) s meghallgatjuk a lakosság öregebb részének a 70-es évek legutóbbi nagy árvizéről szóló elbeszélését, ha a község bármelyik határrészéről nézünk a szántóföldekből erősen kiemelkedő községre, azonnal meggyőződhetünk arról, hogy a község tényleg szigeten fekszik, amely a XVIII. század-

ban még minden oldalról vízzel volt körülvéve. Az új telepítésű „Kissziget”-et pedig, bár ugyanazon a nagykiterjedésű emelkedésen fekszik, a régítől jól kivehető mélyedés választja el. A török hódoltság utáni településkor csak ez a hely kínálkozott a településre. Természetesen ugyanezen a helyen kell keresnünk a régebbi középkori és őskori telep és temető nyo-

két halom nyugati oldalát érintve megy, másrészt egy harmadik, lényegesen laposabb emelkedést ölel körül, amely mindenütt különböző korú cserepekkel van teleszórva. Ezt az emelkedést a vasútvonal kettévágja s mivel a pálya kb. 1 méterrel a felszín alatt húzódik, fel is tárta. Erről a részről szintén kerültek elő edények és töredékek, melyek azonban nagyjából elvésztek.

A kisszigeti rész alatt, a községtől délre elterülő halmos részen, a Jatónak nevezett határrésznek Tervár felé eső lankás oldalán még egy feltárás van, ahonnan sárgaföld szükségletét fedezi a lakosság. A sárga föld itt igen magasan van, átlag félméterre a földszintől. A feltárásban állati csontokon kívül, embercsontok és cserepek nagymennyiségben kerülnek felszínre. A telepen kívül a temető helye itt is kétségtelenül megállapítható.

Fig. 3. kép.

Az itt leírt területek közül a szélmalom melletti és a vályogosban lévő feltárásokat már 1925 tavasza óta állandóan figyelemmel kísértük, különösen olyan időkben, amikor a mezői munka szünetelt s a lakosság ráért az utcák mélyedéseit betöltendő, földet hordani. Hogy az őskori kultúrának mennyi emlékét pusztíthatta el a földhordás, arról legjobban a templom környéke tanuszkodhatik, ahol az építkezés megkezdése óta hordott földből egy-egy szakadó zápor, ma is sok őskori cserepet mos ki. De nincs a községnek olyan utcája, ahol ne ugyanezt látnánk. 1926 és 1927 nyarán végzett ásatások alkalmával a harmadik feltárást is figyelemmel kísérhettük s így alkalmunk volt az ezidőszerint ismert összes lelőhelyekről előkerült szórványos leletekből elég tekintélyes típus sorozatot összeállítani.

Ezeknek a leleteknek hitelesítésére a két nyár folyamán négy ízben végeztünk rendszeres ásatásokat. A költségeket a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület igazgatóságának megértő jóindulatából kapott 1800 P-ből fedeztük. Ezért kötelességünknek tartjuk, hogy itt, e helyen is hálás köszönetünket fejezzük ki. De köszönetet mondunk Öszentiván község előljáróságának, a közbirtokosság elnökségének, Kovács Pál és Széll Antal birtokosoknak is, akik területüket szívesen bocsátották ren-

delkezésünkre az ásatás céljaira. — A rajzokat most is Buday György joghallgató készítette, amiért e helyen is őszinte köszönetet mondunk.

Az elvégzett munkálatokról, az elvégzés sorrendjében ez a dolgozat számol be, összefoglalva az eredményeket is azzal a fenntartással, hogy a megállapításokat a feltárt terület aránylag csekély volta miatt nem tekinthetjük véglegeseknek.

Szórványos leletek. E csoportba soroljuk azokat a tárgyakat, amelyeket részint magunk szedegettünk össze a halom melletti, vagy a többi gödrökben, részint a község lakóitól kaptunk, akik évek óta a padláson tartották. Azokat a leleteket, amelyeket az ásatások folyamán gödrök szerint el nem különíthető helyen találtunk, az ásatások leírása kapcsán elkülönítve fogjuk ismertetni.

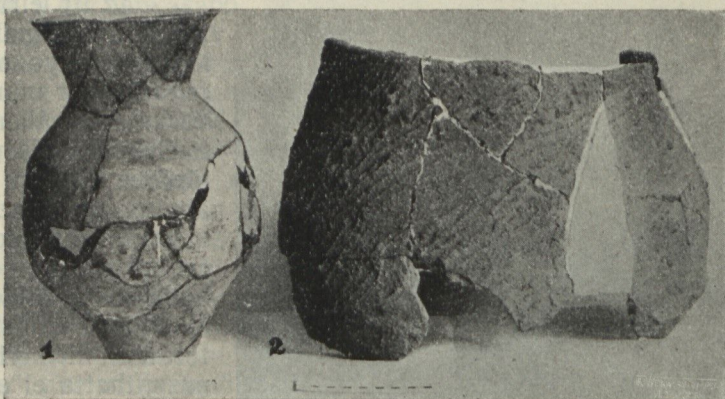

Fig. 4. kép.

1. A halom melletti feltárás egyik kb. 2-5 m. mélységű, hamus gödréből az egyik földet hordó lakós, két nap egymás után dolgozva, vastag edénycserepeket dobált ki. Utunk arra vitt s mind a két alkalommal összeszedtük a vastag cserepeket, amelyek egy edényhez tartozónak látszottak. Az ember állítása szerint — mint később megtudtuk — egészben találta, de nem tudta kivenni. Az edényt, kisebb hiányossággal sikerült összeállítani. (4. kép. 1.) — Az edény négy részből áll; a szájától a nyakig, a nyaktól a vállig, a has és az elkeskenyedő fenék rész. Anyaga durván iszapolt, szemcsés, törési felületén feketén égett agyag. Égetése jó, színe vöröses szürke, helyenkint feketére égett foltokkal. Magassága: 45-5 cm.; szájátmérő: 24-5 cm.; nyak: 16-5 cm.; váll: 29 cm.; has alsó része: 32 cm.; fenék átmérő: 11-5 cm. — Feneke lapos. Szájpereme síma. Díszítés nincs rajta.

2. Egyfülű fazék. (67. kép. 1.) Díszítése szimmetria érzéke miatt figyelmet érdemel. A szalagfüllel szemben, a másik oldalon fél centiméteres bütyök van, a fül alsó

tapadási helyével egy magasságban. A fület a bütyökkel bemélyedő barázda köt: össze köröskörül. A barázdából lefelé, vele párhuzamosan még két barázda húzódik egymástól 4 mm. távolságra. Ez a 4 mm.-es köz kidomborodik az oldal síkjából, de több helyen elszélesedik. A második barázda úgy a fül, mint a bütyök tövével mindkét oldalon derékszögben lefelé kanyarodik, ezt az irányt követi szabályos távolságban a harmadik barázda is. A fül és bütyök közé eső oldalak közepén az alsó barázdából négy-négy mélyedés húzódik lefelé, amelyek a kihasasodás után, körülbelül a fenék felé történő összeszűkülés félmagasságában szabálytalanul végződnek el. — A fazék iszapoltása finom; égetése jó; színe világos vörös, amely sok helyen sötét szürke foltokba megy át. Magassága: 19, szájátmérő: 10-75, nyak: 8-6, legnagyobb hasasodás: 19, fenék: 7-5 cm. — Fenék lapos, szájerem sima, kihajló.

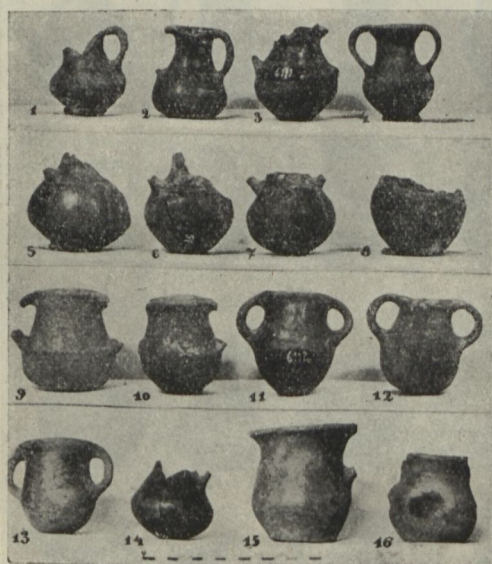

Fig. 5. kép.

3. Kancsóalakú kétfülű bögre. (5. kép. 2.) Egyik füle letörtött. Szájereme kihajló s a fülek ebből indulnak. A fültő kis dudorodással illeszkedik az oldalhoz. Iszapoltása finom s kívül még egy finomabb iszapanyag borítja, amely símítva van és fényes fekete színű. Díszítés nincs rajta. Feneke kerek, de közepén 2 cm. átmérőjű ujjbenyomás van, amelyen elég biztosan áll. — Magassága: 7-25, szájátmérő: 4-7, nyak: 3-1, legnagyobb hasasodás: 6-2 cm.

4. Az előbbihez hasonló bögre. (5. kép. 12.) Szabálytalan alak. Fülei kihajló szájeremének folytatásaként indulnak. A fültő megerősítése áthúzással történt, ami az egyikben belőlről jól meglátszik. Iszapoltása finom, égetése jó, színe sötét-szürke, a fülekre is kiterjeszkedő fekete foltokkal. Szája félrehúzott szabálytalan alakú. A fültövek egy síkba esnek, de a

felsőrész a szájjal együtt eltolódott. Magassága: 7-7, (a füleknél 3 mm.-el több), szabálytalan szájátmérője: 4-20 $\times$ 4-75, nyaka: 4-5, legnagyobb hasasodása: 6-9 cm. Feneke teljesen gömbölyű. Csak alátétellel állítható meg.

5. Egyfülű kancsóalakú bögre. (5. kép. 6.) Töredék. Fültövétől köröskörül két bemélyedés fut egymással párhuzamosan. A fültő mellett, mindkét oldalon a 2.-nál ismertett módon egész az edény aljáig lemegy. Az alsó vonalból két-két párhuzamos vonal fut le összesen hat helyen, melyek az edényt hat, meglehetősen egyenlő nagyságú, mezőre tagolják. Anyaga finom iszapoltású s kívülről még finomabb anyaggal van bevonva s feketére fényesítve. Legnagyobb hasasodás: 7 cm. Feneke és szája törött.

6. Az előbbihez hasonló alakú bögre. (6. kép. 16.) Jól iszapolt, jó égetésű. Szája kihajló peremű. A fül felső része a perem folytatásában van. A fül töve a 4. módjára van megerősítve. Színe szürke, alsó részén erős égetés nyoma látszik. A fültő irányában kissé bemélyített körülfutó mélyedés az edényt két részre tagolja. Magassága: 8·2, száj: 5·3, nyak: 4·1, öblösödés: 7·85, fenék: 3·45 cm. Feneke lapított.

7. Az előbbihez hasonló forma. (6. kép. 9.) Csak annyiban tér el, hogy fültőve csak kívülről van rátapasztva. Díszítése ugyanaz. Anyaga finomabb iszapolt agyaggal van behúzza és fényes feketére símítva. Szája kissé kihajló, feneke gyengén profilált. Magassága: 8·75, nyak: 3·75, száj: 4·8, öblösödés: 7·3, fenék: 3 cm.

8. Az előbbihez hasonló forma. (6. kép. 12.) A fültő áthúzása durván kiáll az edény belső oldalán. A fültő közepétől haladó barázdával ez is két részre van tagolva. E körülfutó díszítésnek a füllel ellentétes oldalán fél centiméteres bütyök díszítést akartak alkalmazni, de a bütyök elhelyezése nem sikerült szimmetrikusan. Anyaga finom iszapolt, jól égetett, színe sárgásszürke. Magasság: 7·55, száj: 4·5, nyak: 4·5, öblösödés: 6·6, fenék: 2·95 cm. A fenék lapított.

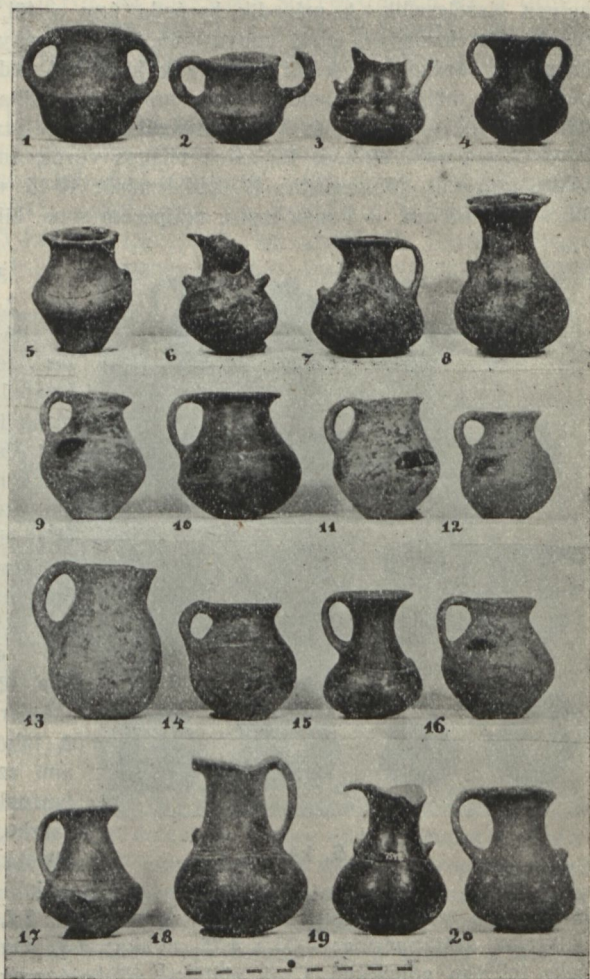

Fig. 6. kép.

9. Az előbbihez hasonló, de méretei miatt zömökebb typus. (6. kép. 10.) A szájperemből észrevétlenül indult fül, hosszirányában hornyolt. A fültő kívülről van rátapasztva. Feneke gömbölyű, de azért az edény egyenesen megáll. A jól iszapolt anyag, még finomabb agyagréteggel van bevonva, jól égett és fényesre simított fekete színű. Magassága: 8·85, száj: 5·95, nyak: 4·75, öblösödés: 8·80, cm.

10. Az előbbihez hasonló, de méretei miatt aránytalan forma. (6. kép. 14.) Fültőve áthúzott. Felső része, egy a fültő magasságában körülfutó díszítés bevágódása után az alsó részénél mélyebb síkban folytatódik. Iszapolása, égetése és színe az előbbihez hasonló. A fenék ferdén lapított. Magassága: 7-85, száj: 5-25 nyak: 4-22, öblösödés: 7-23, fenék: 2-25 cm.

11. Ampolna formájú egyfülű bögre. (6. kép. 15.) Alakjával erősen kitűnik a többi közül. Szájpereme szélesen kihajlik, a fül felső része erős kiszélesedéssel ebből indul s kevéssel az aránylag hosszú nyak után, áthúzással tapad a falhoz. A körülfutó bemélyedés az eddigiektől eltérően jóval a fültő alatt húzódik. A fültővel ellentett oldalon, bár nem szimmetrikusan a körülfutó vonal iránya megtörik és 0-65 cm. magasságig emelkedve újra visszatér az előbbi síkba. Gömbölyű feneke közepén 0-85 cm.-es közepén bemélyedő dudorodás van. Iszapolás, égetés és szín tekintetében az előbbivel megegyezik. Magassága: 8-78, száj: 5-5, nyak: 3-86, öblösödés: 6-9 cm.

12. Kétfülű bögre. (5. kép. 9.) Fülei a száj pereméből észrevétlenül indulnak, a fültővek áthúzással vannak megerősítve. A fültőveket élesen kiemelkedő körülfutó díszítés köti össze, melyről pontosan a két fül által határolt mezőben, mindkét oldalon két-két párhuzamosan futó bemélyedés halad a benyomott fenékig. A száj kihajlása alig vehető észre. Jól iszapolt, jól égetett, sárgás vörös színű. Magasság: 8-3, száj: 6, nyak: 5-8, öblösödés: 8-1, fenék: 2-5 cm.

13. Az előbbihez hasonló alak, de méretei miatt arányai megváltoztak. (5. kép. 11.) Jól iszapolt, jól égett, finomabb anyaggal bevont, fényesre csiszolt, fekete színű. Pereme nem hajlik ki, csak a fülekénél. A fültővek tapasztása az előbbivel megegyezik. Feneke lapított. Magassága: 8-6, száj: 5-2, nyak: 5-35, öblösödés 6-9, fenék: 2-5 cm.

14. Az előbbivel teljesen egyező alak. (5. kép. 10.) Magassága: 7-8, száj: 5-25, nyak: 4-7, öblösödés: 6-95, fenék: 3 cm.

15. Az előbbivel egyező alak. (5. kép. 3.) Törése miatt csak nehezen vehető ki, hogy a két fül között a szájperem kicsúcsosodott. A kicsúcsosodás alatt három lencse nagyságú pont díszíti az edényt. Egyik letört fülenek kopása elárulja, hogy fél füllel is használták. Magasság: 7-55, száját a törés miatt nem lehet megmérni, nyak: 4-0, öblösödés: 7-0, fenék: 2-2 cm.

16. Ampolna alakú kétfülű bögre. (5. kép. 4.) Szája erősen kiszélesedik. Füle erős kiszélesedéssel indul a szájból s tövei rátapasztással illeszkednek az oldalhoz. A fülek szalag fülek. Keskeny nyaka után hirtelen öblösödik. Feneke lapított. Finom iszapolású jól égetett, sárgás vörös színű. Egyik fülén és alsó részén fekete foltok vannak. Magassága: 7-75, száj: 4-9, nyak: 3-15, öblösödés: 5-72, fenék: 1-8 cm.

17. Kancsó alakú egyfülű bögre. (6. kép. 11.) Szájperemből kihajló füle áthúzással illeszkedik az edény oldalához. A fültőből kiindulva körülfutó barázda tagolja az edényt. Iszapolása közepes, de finomabb anyaggal van bevonva. Égetése jó, szájrésze sárgás, többi része fényes fekete színű. Feneke lapos. Magassága: 8-5, száj: 5-4, nyak: 4-55, öblösödés: 7-65, fenék: 2-55 cm.

18. Az eddigiektől eltérő, magasabb alakú egyfülű bögre. (6. kép. 13.) Szájpereme nem hajlik ki csak a fül kiindulásánál. A fül keresztmetszete kör. Töve kívülről tapad az oldalhoz. Anyaga kissé szemcsés durvább anyag, melyre finom iszapolású, fényesre simított fekete anyagot vontak. Feneke lapított. Magassága: 10·35, száj: 5·91, nyak: 6·9, öblösödés: 7·9, kissé lapított fenék: 2·65 cm.

19. Kétfülű bögre töredék. (5. kép. 5.) Csak az alsó része van meg. Fülei az előbbiekre módjára indulhattak; meglévő fültöve kívülről van az oldalra tapasztva. Diszítése a fültőnél kezdődik, ahol is két egymással párhuzamosan haladó vízszintes vonal tagolja az edényt két részre. Ez a párhuzamos vonal a fülek két oldalán derékszögben megtörik s párhuzamosan halad lefelé az edény legnagyobb öblösödéséig. A vonalak által alkotott derékszög vízszintes szárai mellett, egymástól egyenlő távolságra három bemélyedő pont helyezkedik el. A két fül közt közepén, a vízszintes vonal alatt és felett a három pont újból megismétlődik. A vonal alatti pontokat mindegyik oldalon két-két lefelé haladó párhuzamos vonal veszi közre. Az edény legnagyobb kiszélesedése után, ott, ahol az edény fenék része az alsó csonkakúpba megy át kör alakba futó, lefelé kissé elnyúló pontok díszítik a peremet. Ez a díszítés a fenék peremén is megismétlődik. Finoman iszapolt, finomabb feketére fényesített anyag, melyben itt-ott sárgás vörös foltok vannak. Öblösödése: 7·75, fenék: 3·6 cm.

Fig. 7. kép.

20. Egyfülű bögre. (7. kép. 2.) Az eddigiektől teljesen eltérő alak. Szájpereme kissé kihajló. Ez a kihajlás azonban ott, ahol a fül indul, megszűnik. A fül felfelé indul és az edény felé emelkedve kanyarodik lefelé. A fültő áthúzással illeszkedik az oldalhoz. A fültő magasságában kis bemélyedés után a fal kiugrik. Ebből a kiugrásból három csiga vonal indul, erősen kiálló éllel, melyek a fenék széléhez futnak. A fenék egyszerű benyomással készült. Iszapolása finom; a külső rész finomabb fényesre csiszolt anyaggal van bevonva, égetés jó. Színe helyenként változó; zöldes szürke, téglavörös és fekete. Magassága: 6·7, száj: 6·2, nyak: 5·55, öblösödés: 6·9, fenék: 2·7 cm.

21. Alakjában és díszítésében az előbbihez hasonló, de nagyobb méretű bögre. (7. kép. 1.) Pereme erősen kihajló. Belső oldalán, a füllel ellentétes félkörív sugár-szerűen szétágazó s ötször megismétlődő 8 párhuzamos vonalkával van díszítve. A nyak egyenes vonalú képzése élesen elválik az öblös alsó résztől. A nyaknak fültől takart részén díszítés nincs. A szabadon álló rész a perem alatt három, a váll felett két körülfutó párhuzamos vonallal van díszítve. Az erősen kiugró vállból kilenc csigavonal

indul, eleiknek felső oldalán két párhuzamos vonallal díszítve, az előbbi edény módjára, a belapított fenék peremén futnak össze. Iszapolása finom, külső borítása még finomabb fekete simított anyaggal van bevonva. Égetése jó. — Magasság: 9·5, száj: 9, nyak: 6·9, öblösödés: 10·6, fenék: 4·6 cm.

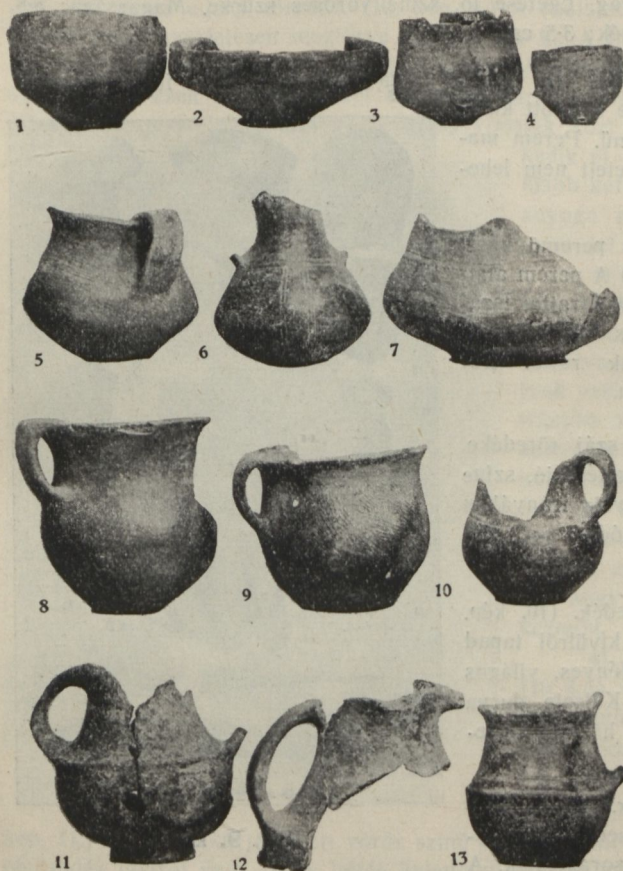

Fig. 8. kép.

Helyenkint fekete foltokkal. Belseje fényes fekete. A fül a száj pereme alatt egy cm.-re, mindkét végével tapasztva van az edény falához. Magasság: 5·6, rekonstruált szájátmérő: 11·9, fenék: 3·45 cm.

25. Füles fedő töredék. (61. kép. 1.) Korong alakú. Vastag füle mindkét helyen hozzá van tapasztva. Durva iszapolású, jó égetésű, kívül vörös, belől szürke színű. Átmérője: 21·2, vastagsága: 1·9 cm.

22. Bögre töredék. (8. kép. 5.) Kissé kihajló pereméből a fül egyenes folytatásként magasan emelkedik ki. Szalagfüle kívülről van rátapasztva. A fültől három párhuzamos vonal fut körül, melyek alatt és felett bemélyesztett pontsor halad. A fülnél a vonalak derékszögben lefelé haladnak, de a pontsor megszűnik. A lefelé haladó vonalak szimmetrikus elhelyezkedésben még háromszor ismétlődnek s mindég a fenék széleig mennek. Iszapolás közepes, égetés jó, szürke színű. Magasság: 10·9, öblösödés: 13·5, fenék: 5·65 cm. Rekonstruált szájátmérő: 9 cm.

23. Fül nélküli csésze, három bütyökkel. (8. kép. 4.) A bütyökök közül egy a peremtől 1·2, kettő 2·8 cm. távolságban, egymással szimmetrikusan van elhelyezve. Jól iszapolt, jól égett, vöröses szürke színű, helyenkint égett fekete foltokkal. Magasság: 5·4, száj: 6·4, öblösödés: 6·6, profilált ferék: 2·18 cm.

24. Füles táltöredék. (9. kép. 2.) Közepes iszapolású, jól égett, halvány vörös színű.

26. Kancsó alakú füles edény fenék töredéke. (10. kép. 8.) Jellegzetes a közepén lévő gömbölyű végű fával készült fenék bemélyedés. Anyaga az ismertetett feketére fényesített edények anyagával egyező.

27. Síma szélű, ívelt oldalú tálcaska töredéke. (9. kép. 1.) Feneke profilált. Közepes iszapolású, szemcsés anyag. Égetése jó, színe vöröses szürke. Magassága: 5-8, rekonstruált szájmérete: 11, fenék: 3-5 cm.

28. Ovális, lapos tál töredéke. (9. kép. 3.) Síma peremű; bütykös füle a peremre illeszkedik. Jól iszapolt, fényesre símitott külső bevonással; jól égett, vörös színű. Perem magassága: 3-6 cm. — Többi méreteit nem lehetett felvenni.

29. Erősen kihajló, széles peremű nagy edény száj töredéke. (10. kép. 3.) A perem alatt körülfutó kidomborodó díszítés van rajta. Iszapolása finom, égetése jó, fényes fekete színű, de itt-ott vörös foltok vannak rajta. Rekonstruált szájmérete: 21-2 cm.

30. Borda díszes edény száj töredéke. (10. kép. 1.) Iszapolása finom, égetése jó, színe fényes fekete. A peremről a nyak irányában három párhuzamos borda húzódik. — Rekonstruált szájmérete: 41-6 cm.

31. Szalagfüles edény töredék. (10. kép. 7.) A fül a peremből indul és kívülről tapad az oldalra. Belső oldala síma, fényes, világos vörös anyaggal van bevonva. Külseje durva szemcsés mázzal, melyen a lefelé húzódó ujj lenyomatok jól kivehetők.

32. Díszített cserép töredék. (10. kép. 5.) A körülfutó kiemelkedő dészítésen, sűrűn ismétlődő szabályos benyomások sorakoznak. A díszítés alatt és felett fésűs díszítés sűrű hálózata következik.

33. Lócsontból készült háló nehezék. (9. kép. 15.) A csont bütykei le vannak faragva; a felerősítés végett, mindkét végén át van fúrva.

34—35. Fej nélküli emberi idol töredékek (9. kép. 7., 9.), melyek csak a felső testet ábrázolták. Jó iszapolású agyagból vörösre vannak égetve.

36—37. Csont árák. (9. kép. 13., 14.) 11, illetve 13 cm. hosszúak.

38. Díszítetlen peremű csésze. (10. kép. 2.) Csonkakúpos aljára, egyenes falú felső

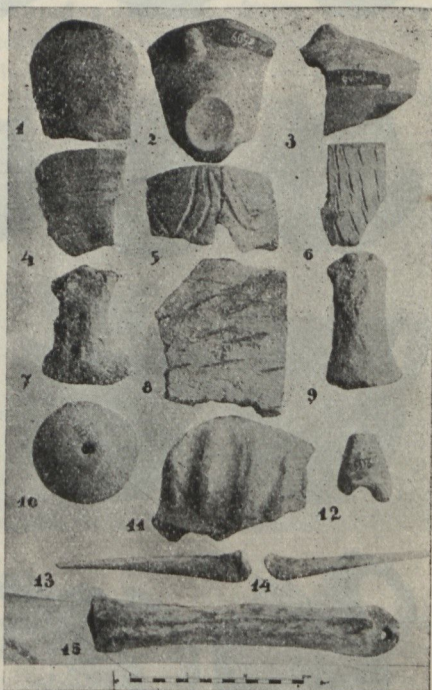

Fig. 9. kép.

rész következik, amely éles vonallal csatlakozik az alsó részhez. A felső részen, hol közvetlen a perem mellett, hol a közép táján félgömb formájú kidudorodások díszítik. Magassága: 7·3, többi méreteit nem lehetett rekonstruálni. Anyaga finoman iszapolt, jól égetett, fekete színű.

39. Füles edény töredék. (10. kép. 4.) A szalagfül, nem kereken, hanem legmagasabb ívben szegletesen megtörve csúcsosodik ki. A fül töve és felső része közt lévő rész körbefutó díszítéssel van kitöltve. A díszítő vonalak egymással párhuzamosan futnak lefelé s ezek a vonalak két körbefutó párhuzamos vonallal vannak határolva. A fül szélességében lefelé futó párhuzamos vonalak közt két soros hullámvonal helyezkedik el. Ez alatt két hullám hosszúságú újabb kettős hullám vonal van. Az edény anyaga rendkívül finoman iszapolt, nagyon jól égetett, vörös színű.

Fig. 10. kép.

40. Szalagfüles edény töredék. (10. kép. 6.) A fül tövétől kidudorodó díszítés fut körül, bemélyedő díszítésektől megszakítva. A fül alatt kb. 1 cm. átmérőjű lyuk van. A körülfutó díszítés alatt oldalirányba haladó fésűs díszítés húzódik; az edény belső oldalán ez a díszítés ellenkező irányban megismétlődik. Az anyag finoman iszapolt, még finomabb anyaggal bevont, jól égett, fényes feketére csiszolt agyag. — A cserép lapos voltából nagy méretű edényre lehet következtetni.

41. Szalagfüles edény töredéke. (10. kép. 9.) A fültő közepén éles borda dísz húzódik a töredék széléig. A töredék alakja alapján nagyobb edényre lehet következtetni.

42. Díszített edény töredék. (9. kép. 11.) Jól iszapolt, jól égett vörös színű anyag. A töredék valószínűleg a legnagyobb öblösödés tájáról való. Négy lefelé haladó ujjnyi vastagságú borda díszíti a töredéket.

43. Szürke kőből készült balta töredék. (9. kép. 12.) Tompa végének mérete $3\cdot35 \times 2\cdot25$ cm. Nyéllukánál kettétört.

44. Orsó karika. (9. kép. 10.) Jól iszapolt agyagból készült, jól égett vörös színű. Vastagsága: 4·12, átmérő: 6·65 cm.

45. Nagyméretű agyag edény töredék. (4. kép. 2.) Szájátmérője 46 cm. Falvastagsága 2 cm. Lefelé hordószzerűen szélesedik ki. Durva iszapolású, vörösre égetett, de kívül szürke, durva szemcsés iszappal behúzott felületén, a bevonó réteget simító ujjak benyomott barázdái jól kivehetők. Belső oldalához vastag kagylóréteg tapad.

Az ismertetett őskori töredékeken kívül előkerült fiatalabb anyagból csak néhány darabot szándékozom ismertetni. E darabok minden valószínűség szerint részint a népvándorlás korából, részint a magyar középkor emlékei közül valók.

46. Terra sigillata töredék. (65. kép. 6.) Peremén csigavonalosan induló vonal dísz foglal helyet. A kidomborodó díszítés belől vastagabb s kifelé hajolva fokanként elvékonyodik. A meglévő töredéken egy egész és egy fél ilyen díszítés látható. Színe téglavörös, a kidomborodó peremeken sötét szürke.

47. Pohár alakú edény. (11. kép. 2.) Korongon készült. Szájától feneke felé keskenyedik. Szemcsés, durva iszapolású elég jó égetésű, alsó részén vörös, felső részén sötét szürke színű. Magasság: 15, szájmérete: 9.5, feneke: 6.2 cm.

Ilyen és ehhez hasonló anyagból készült töredékek, nagyszámmal fordultak elő.

A szórványos leletek közt nagy figyelmet érdemelnek azok a kiégett tapasz darabok, amelyek egyik megbolygatott helyről, sárga agyag alapról, vastag rétegben kerültek elő. Többszörösen meszelt és díszített darabok is vannak köztük s két különböző helyen találtuk őket. (12., 13., 14. kép.) Anyagukban nem csak a polyva darabjai, de a függőlegesen és vízszintesen álló, kerek oszlopok nyomai és az ezekre erősített nád és vessző lenyomatai is jól szemlélhetők. Az egyikben 10 cm. átmérőjű függőleges oszlop s azzal derékszögben menő 5 cm. átmérőjű vízszintes oszlop és a kb. 1 cm. átmérőjű nád lenyomatai maradtak meg. A tapasz nagy mennyiségéből elég nagy kunyhó képe bontakozik ki. A kunyhó alapját képező sárga föld az elhordott föld hozzáadásával és egy előfordult analógia alapján 3 m. mélységre tehető.

A szórványosan előfordult leletek között az itt felsoroltakon kívül igen sok edény töredék fordult elő, amelyek szín és anyag, száj és feneke forma tekintetében világítanak be a telep kerámiájába. A keramikus anyagon kívül megmunkált csontok, pengék és magkövek is nagy számmal fordultak elő. Díszített cserepekben nem gazdag a telep. Legnagyobb mennyiségben az újjal díszített vastag cserepek fordultak elő, melyeknek anyagát a rendszeres ásatásból előkerült nagymennyiségű anyaggal együtt fogjuk ismertetni.

A durva díszítésen kívül leginkább a körbefutó, benyomott mélyedésekkel meg-

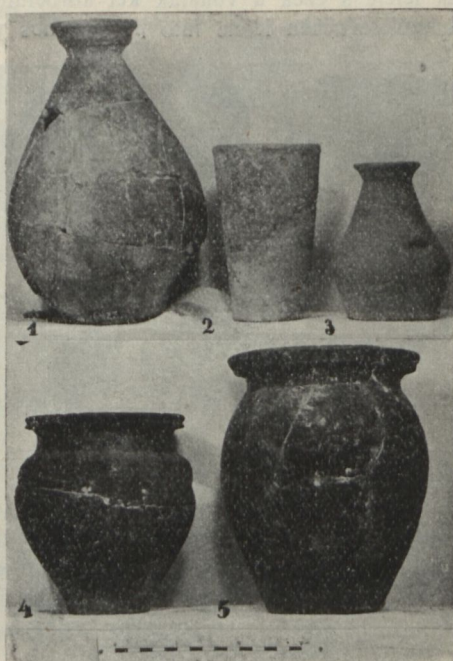

Fig. 11. kép.

szakított, kidomborodó vonal fordul elő. Az egyenes vonal alkalmazása, lefelé futó, összefüggő, vagy megszakított vonal formájában többször előfordul. (9. kép. 4., 6., 8.) Ezeknek a vonalnak bemélyesztésére faragott csontot használtak, amelynek egyik darabja a cserepekkel egy helyről elő is került.

A lefelé futó vonalakból álló díszítésű cserepek közt egy ívekben lefutó ragadja meg a figyelmet, melynek bátoratlan vonalai a díszítésnek — a telepen — új útján járnak. (9. kép. 5.)

Az 1926. évi rendszeres ásatások.

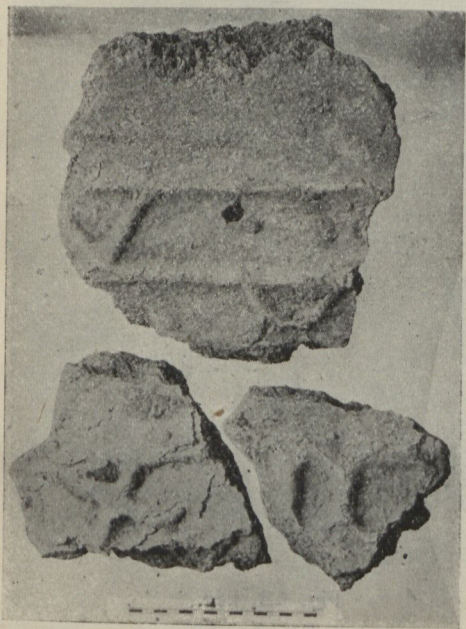

Fig. 12. kép.

II. Az első őskori temető. A rendszeres munkát a második halom ellaposodó délnyugati végénél, a Vedresháza felé eső vályogos gödör mellett április 6-án kezdtük meg. A munkára aránylag kis terület állott rendelkezésre, mert a meginduló vályogvető munka rakodó helyeit kimélni kellett. A már meglévő gödör széle adta meg a kutató árkok irányát. Mivel közvetlenül a gödör szélén, a lelőhely mellett kidobva találtunk szétszórt embercsontokat és edénytöredékeket, az ellenkező oldalon pedig egy még eredeti helyzetben fekvő lábszár alsó harmadát a lábfejjel együtt, közvetlen a gödör szélén kezdtük meg a munkát.

A gödör keleti oldalán, 1 méterre a leomlott széltől, 35 cm. mélységben szétnyomott fazék darabjai kerültek elő. A fazéktól 30 cm.-re egy emberi állkapocs töredéke egy zápfoggal. A töredéktől 70 cm.-re felső lábszárak kezdődtek párhuzamos fek-

vésben. Úgy a koponya, mint a közbeeső többi csontok mind hiányoznak. Hogy eredetileg sem lehettek a többivel együtt eltemetve, azt a többi csont aránylag jó fentartása és helyzete igazolni látszik. (15. kép.) Az alsó lábszárak kissé bevannak hajlítva, de a lábfejnek nyoma sincs. Az alsó lábszártól 25 cm.-re egyfülű bögre feküdt jenekével a váz felé fordulva. A fekvés iránya, a meglévő csontokból megállapítva É-Ény—D-DK. A térd és lábszár helyzetéből következtetve az eredeti temetkezés hanyatt fektetve történhetett. A sírgödör nagyságát az egyformán fekete színű igen kemény földben megállapítani nem lehetett.

A nagyobbik edénynek a töredékekből ítélve két nagyobb és két kisebb bütyök füle volt. A két nagyobb az egyenes perem alatt, a másik kettő jóval alacsonyabban volt. Anyaga durva, szemcsés iszapolású, rosszul égett, sötétszürke színű. Rekonstruált szájátmérője 22·2, legnagyobb öblösödése 23, erősen profilált feneke 9 cm. (17. kép. 4., 5., 6.)

A kisebbik edény egyfülű (17. kép. 7.), csésze alakú. Füle (rekonstruálva) a perem alatt kívülről tapadt az edény oldalához; a fültő szintén. Pereme kissé kihajlik, majd homorúan fut lefelé egész az éles vonalban kezdődő fordított csonkakúpos alsó rész kezdetéig. Feneke egyszerűen van be-
lapítva. Anyaga jól iszapolt, jól égett, szürke színű, melyből helyenkint vörös szín üt ki. Magassága: 6·35, pereme: 6·9, behomorított része: 6·6, kiugró alsó része: 6·7, feneke: 2·4 cm.

A gödör másik oldalán, szélétől 60 cm. távolságra 60 cm. mélységben szabályszerűen *zsugorított* csontváz feküdt. (16. kép.) A sírgödör körvonalait megállapítani nem lehetett, de a feneke pontosan a sárga föld kezdeténél volt. Arca keletre fordult, feje É, lábai D-re voltak irányítva. Jobb keze kissé a fej alatt, bal keze az arc előtt nyugodott. Valószínűleg eredetileg egymás mellett volt a két kéz, de a föld súlya a balkezett kissé elnyomta. Bal lábszára és combcsontja teljesen párhuzamosan feküdt, a jobb száraz nagyon hegyes szög alatt, erősen megközelítve a párhuzamost. A lábszáraz helyzete mutatja, hogy az eltemetéskor összekötötték őket, mert még a legsoványabb ember lábszárai sem képesek ezt a helyzetet erő-

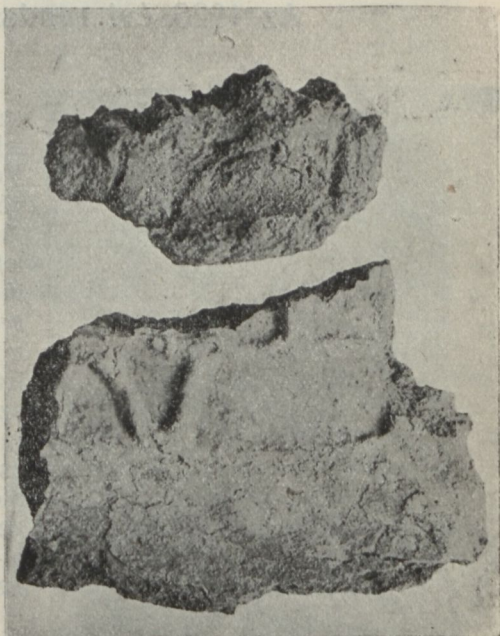

Fig. 13. kép.

szakolás nélkül felvenni. A lábfejek szabályosan kinyújtott helyzetben feküdtek. A bal alsó lábszár utolsó harmada alatt, a váztól elfordult szájjal kétfülű edény feküdt, jól iszapolt, jól égett vöröses színű anyagból. A föld szétnyomta. Méreteit felvenni azért nem lehetett, mert az egész sírt az intézeti gyűjtemény számára in situ felvettük. A csontváz hossza 172 cm., zsugorított hosszúsága 100 cm.

E váz körül húzódó 1 méteres árkot három méterre szélesítettük ki, mely alkalmával a csontváztól 120 cm. távolságban 10 cm. mélységben egy levágott *emberi láb* önszefüggő csontjait találtuk. A csontokon semmi sérülés nyoma nem látszott s mint a tüzetes vizsgálatnál kitűnt, a levágás pontosan a csuklóban történt; az összes csontok pontos összeállása és épsége, továbbá az a körülmény, hogy a lábszárcsontnak legkisebb szilánkjá se volt a csontok körül, kétségtelenül arra mutat, hogy a láb nem mint

vázrész került a föld alá, hanem a rátapadó hússal együtt. Kétségtelen, hogy itt *részleges temetkezéssel* állunk szemben, amelynek ha nincs is határozott összefüggése a fentebb ismertetett részleges sírral, mindenesetre közös szokásban keresendő az eredete.

Közvetlenül e sírok mellett már középkori emlékek maradványait találtuk A lábsontoktól 80 cm.-re kelet felé edénytöredékek kerültek elő, 15 cm. mélységből, állati csontokkal együtt. A töredékek több edény darabjai, de közülök egy se állítható össze.

Az egyik közepes iszapolású, korongon készült, jól égett, szürke és világos vöröses színű. Alakja, a töredékekből ítélve, félgömbös lehetett, amelynek száját a behajló

részből kissé kiemelkedő és kihajló perem alkotta. Pereme alatt vékony bemélyedő párhuzamos vonalkák futnak körül, ujjhegygyel készült függélyes irányú bemélyedésekkel tarkítva. (17. kép. 1.) Rekonstruált szájátmérője 16, fenékátmérője 18 cm.

Felfüggeszthető edény pereme. (17. kép. 3.) Az anyag szemcsés iszapolású, jól égett, vörös színű. A kvarc szemek az égetett felületen is jól láthatók. A perem 1-5 cm. szélességben és vastagságban illeszkedik az edényre. Ott, ahol a felfüggesztésre szolgáló 8 mm.-es lyukak vannak, a perem 3 cm.-re szélesedik. Rekonstruált szájátmérője 18-6 cm.

Szélesen kihajló peremű edénytöredék. A nyak alatt kissé ferdén lefelé haladó 1 cm. távolságban sorakozó bemélyedések díszítik. (17. kép. 2.) Iszapolása közepes. Jól égett, kívül-belül vörös anyag. Rekonstruált szájátmérője 14 cm.

E töredéktől Dk. felé 3 méterre, 15 cm. mélységben két megmunkált csont felelt. Az egyiknek rendeltetése töröttsége miatt meg nem állapítható. A másiknak mindkét vége faragott. A le nem törött végén a szórványos leletek közt ismertetett, két végén megfűrt csonthoz hasonló fűrés

áruja el rendeltetését. Háló nehezek volt.

A rendelkezésünkre állott és feltárt terület 128 négyzetméter volt. A már régen feltárt területen, amely kb. tízszer akkora, mint az általunk feltárt rész a szétszórva fekvő edények és csontok helyeiből következtetve mintegy hat temetkezést pusztíthattak el.

III. A középkori temető. A munka befejezése után a falu déli része alatt elhúzódó, még háborítatlan halom mesterségesnek látszó emelkedése tövében kezdtük meg a munkát. (18. kép.)

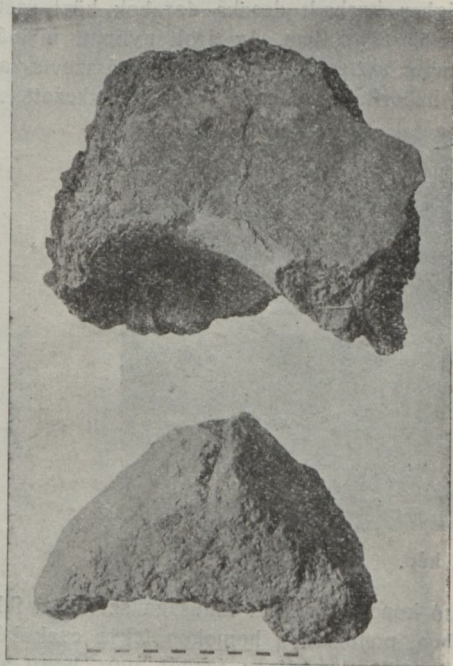

Fig. 14. kép.

A felszántott föld tetején vörös cserép és téglá töredékek közt szét-szórva emberi csontok, koponya töredékek feküdtek. A halom lábánál még bevetetlen területen mindössze 30 négyzetméteres területet kutathattunk át. A két tulajdonos elbeszélése szerint a halom egyrészének két ásónyomnyira történt megforgatása alkalmával téglák és csontok nagymennyiségben fordultak elő. De előkerült egy feszület Jézus alakja is, szétterjesztett karokkal, átlukasztott kezekkel és lábakkal. A kereszt azonban hiányzott. A tárgy elveszett, s így ízlését az egyszerű bemondások alapján meghatározni nem lehet.

A feltárt területen már 63 cm. mélységben korhadt deszka darabok közt szét-szórt csontok mutatkoztak, a lehető legrosszabb állapotban. Az árok nyugati falánál egymásra dobált téglá töredékek feküdtek 3 méter szélességben. A csontok összevisszasága 120 cm. mélységig tartott, ahol is már háborítatlan homok réteg következett. A

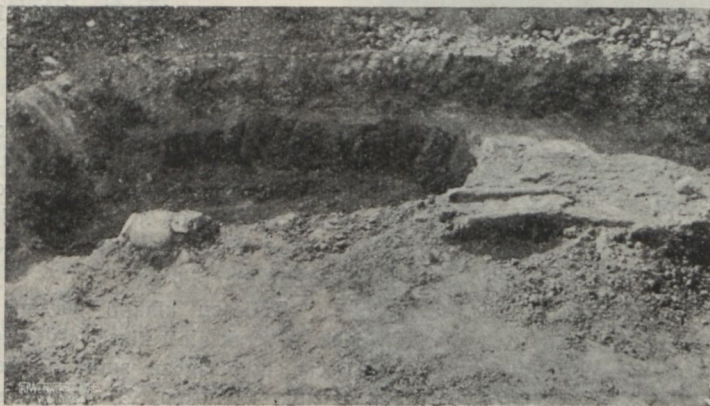

Fig. 15. kép.

csontokhoz tartozó, határozottan megállapítható koponya részek tanúsága szerint a fel-dúlt sírok száma 30 lehetett. Rendes helyzetben, pontosan a homokon fekvő csak két csontvázat találtunk koporsó nélkül. A két váz félig egymáson feküdt, úgy, hogy az alsó vállain keresztül nyúltak a felső lábszárai. (19. kép.) A felső 176, az alsó 162 cm. hosszú. Mindkettő pontosan K-Ny. tájolású, arcuk K-re néz. A felsőnek nyakán XII—XIII. századra utaló, rossz fenntartása miatt közelebről meg nem határozható ezüst érem feküdt. A vázak minden valószínűség szerint a középkori szentiváni templom kör-ül lévő temetőből valók, a téglák pedig a templomból maradhattak fent. Hogy a közép-kori település itt volt, azt támogatja az a tény, hogy ez a hely a falunak legmagasabb pontja; de támogatja az is, hogy az utolsó nagy árvíz előtti időben meglévő házsorok is e két hosszú domb keleti lankás oldalán húzódtak. A halomnak ebből a szempontból való átkutatása kívánatos volna.

Intézetünket azonban a halom felkutatásánál nem az a cél vezette. A telektulajdonos, Kovács Pál elbeszélése szerint, gyerek korában, mikor

a házat építették, embercsontok és egész edények kerültek elő; a földjén szerte szét, mindenütt kovaszilánkokat talál még most is. Sőt a fentebb leírt egyik idölt is az ő földjén találtuk. Ezek alapján kerestük a telepet és temetőt.

IV. A második őskori temető. Július 16—31. közt folyt ásatásunk alkalmával el is értük az eredményt. A munkát a tulajdonos által mutatott helyen kezdtük (20. kép.), mint ahol a ház építéskor már nem bolygatták a földet. A ház halomfelőli belső kerítésétől 8-20 m.-re (az ószentiváni Nagy-

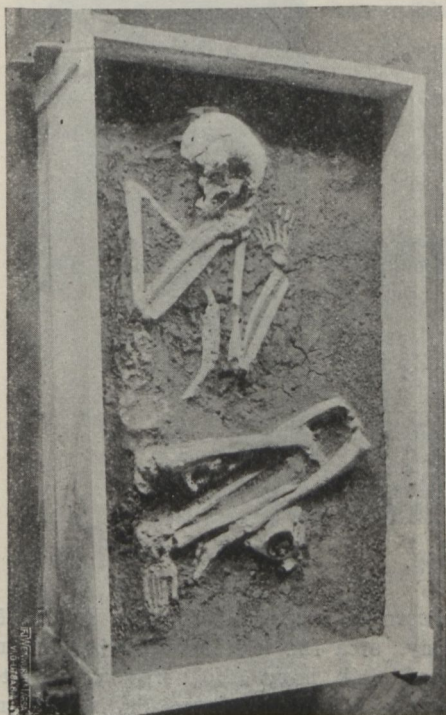

Fig. 16. kép.

Fig. 17. kép.

utcától 37-50 m.-re) ástuk az első árkot. A 60 cm. mélységű fekete föld alatt mindenütt megtaláltuk a zavartalan homokot.

A négy méter széles árokban, a kezdettől 8-50 m.-re mindkét oldal fal mellett egyszerre találtunk sírt. A keleti oldalon fekvő fel volt dülve, a nyugati oldalon lévő háborítatlan volt.

1. A keleti oldalon egy halomban emberi csontrészek feküdtek edény töredékekkel együtt. Az edény cserepek különböző volta legalább négy edényre mutat. Nincs azon-

ban egy se, amely rekonstruálható volna. A tárgyak 60 cm. mélységből kerültek elő. A csontváz tájolása megállapítható nem volt. A töredékek közül két tál töredéke érdemel figyelmet. Az egyik jól iszapolt, feketére fényezett, kihajló peremű tál perem része. Három bordarész fut le rajta. Rekonstruált szájátmérője 34 cm.

A másik szintén tál töredék, de összeragasztott darabjaiból az egész alak restaurálható. Jól iszapolt anyagból készült, jól égett feketés szürke színű. Kihajló pereme alatt a peremből induló szalag füle van. Lehet, hogy több is volt rajta. Szájátmérője: 34 cm, profilált feneke: 13 cm. A fenék erősen kiválik a jól formált alsó részből. Magassága: 17.5 cm.

Fig. 18. kép.

2. Az előbbi szétdúlt sírtól 4 méterre teljesen ép zsugorított csontváz került elő 60 cm. mélységből. (21. kép.) Feje Ék., lába Dny., arca Dk. felé fordult. Jobb oldalán feküdt. A temetés alkalmával annyira oldalt fordították, hogy a föld nyomása következtében bal válla annyira előre csúszott, hogy a kibontáskor lapockája is teljesen látszott, oldalt fordult bal medence csontjával és végig felől lévő hátgerincével együtt. A jobb láb magasabban van a has alá húzva s csaknem a bal könyököt érinti. A bal láb egy kissé hátrább maradt. De az összehúzás erősségében is különbséget látunk. A magasabban fekvő jobb lábszárak jobban megközelítik a párhuzamost, mint a lejjebb fekvő ballábszárak. A felső lábszár helyzete elárulja, hogy erősen össze lehetett kötve az eltemetésnél, mert ezt a helyzetet másképpen el nem érhetette volna. Az alsó lábszár helyzete is, bár kevésbé, ezt mutatja. De épen a két láb helyzete árulja el azt is, hogy a lábfejek szabályosan lefelé nyúlnak. A kezek, könyökekben felhajlított karokkal, a halott előtt fekvő edény alá nyúlnak. — A váz zsugorított helyzetben 98, egész hosszában 149 cm. Koponyájáról ítélve nő volt.

Mellékletei: Az arc előtt 30 cm.-re szájával lefelé fordított edény töredéke. Köz-

vetlen e mellett, a jobb térdét és a kezeket takaró tál kétharmad töredéke. A bal alsó lábszár közepénél szájával felfelé álló edény. A koponyától 30, az első edénytől 16 cm.-re két dentalium csiga. A koponya és edény közt két kerek szürkés-kék gyöngyszem. A koponya alatt, a nyakcsigolya táján még 12 dentalium és 23 ép és néhány törött fehér, szürke és kék gyöngyszem feküdt.

Az arc előtti edény (22. kép. 6.) szemcsés anyagból készült, elég jól égett, szürke színű. Alsó része fordított csanakakúp. Felső részének alakját nem lehet rekonstruálni. Legnagyobb öblösödése: 14, fenékmérete: 6-3 cm.

A tál (22. kép. 7.) anyaga, iszapolása, színe és égetése az előbbihez hasonló. Pereme kissé kihajló. Két, egymástól 17 cm.-re lévő szalagfüle a peremből indul, fülteve kívülről tapad az oldalához. Feneke belapított. Szájátmérete: 31-5, feneke: 8-5 cm. A tálban négy darabra állati csont volt.

A lábnál fekvő edény (22. kép. 8.) durvább és vastagabb anyagból készült. Színe fénytelen fekete; égetése rossz. Szalagfüle a kissé kihajló peremből indult és áthúzással tapad az edény belső feléhez. Feneke kissé profilált. Szája: 14-5, legnagyobb öblösödése: 16, feneke: 8-8 cm.

A dentaliumok különböző nagyságúak. A gyöngyök szintén. Van a gyöngyök közt három olyan, amelynek közepe erősen bemélyed. A dentaliumok egy része valami barnás anyaggal van bemázolva.

A sír feneke közvetlen a homokkal érintkezik. A felette fekvő földrétegben elszórtan széndarabkák feküdtek.

Az edények már akkor is töredékek voltak, mikor a sírba kerültek.

3. Az előbbtől 2 m.-re északnyugat felé 72 cm. mélységben fej nélküli zsugorított csontvázat találtunk. (23. kép.) Lába Dny., törzse Ék.-re volt irányozva, melle Dk. felé tekintett. Jobb oldalán feküdt. A bal alsó karcsont felső kétharmadában törött. A hiányzó részek a medence előtt feküdtek. A térdtől 26 cm.-re, fogakkal felfelé fordítva feküdt az alsó állkapocs. A medence előtt 7 cm.-re szenesedett rög. Az alsó és felső lábszárak csaknem párhuzamosan feküdtek. A bal lábszárak a jobbkat csaknem pontosan fedték. A lábfejek az alsó lábszárral derékszögben állottak. A törzstől felfelé a hiányzó fej irányában 15 cm.-re égett csont darab került elő. Zsugorított hosszúsága 95 cm., fejnélküli egész hosszúsága 135 cm.

Mellékletként három edényt adtak hozzá. A nyak mögött 10 cm.-re, szájával el-

Fig. 19. kép.

forduló, oldalt fekvő kancsó alakú edény. A medence és a bordák közt 10 cm.-re, szájával ugyancsak elforduló edényke, melynek szája előtt keresztben fekvő fedő volt.

A váll mögött fekvő edény (22. kép. 16.) gyengén profilált fenekű; alsó része fordított csomkakúp alakú. Pereme egyenletesen hajlik ki. Szalagfüle a peremtől indul s áthúzással van az oldalhoz erősítve. A fültő kissé kiszélesedő vállal illeszkedik bele abba az erős vonallal határolt barázdába, amely a szájjal párhuzamosan fut körül az oldalon. A füllel szemben lévő oldalon a barázda két határoló vonalán keresztül kihegyesedő bütyök díszítés van, amely az így kettéosztott részen, mindkét oldal közepén megismétlődik. Iszapolása finom, égetése jó, színe fényesre csiszolt fekete. Szája: 12·6, nyak: 8·5, öblösödés: 21·5, fenék: 7·4, magasság: 20 cm.

A medence mögött lévő edényke erősen profilált fenekű (22. kép. 17.), alsó része félgömb alakú. Szája erősen kihajlik. A kihajló perem egymással pontosan szembeeső helyen át van lyukasztva. Kivállasodó részén a perem áthúzásainak megfelelő helyen egy cm.-es bütyök, amely szintén át van fúrva. A két bütyök közti vállrészek közepén háromszöges kiemelkedés van; alatta szögbeírtó párhuzamos vonalakkból álló bemélyedés. Ez a díszítés a bütykök alatt is megismétlődik. Anyaga közepes iszapolású, rossz égetésű fekete színű. Magassága: 7·7, szája: 10·2, nyalka: 7·15, öblösödés: 8·7, fenék: 4·7 cm.

A fedő (22. kép. 18.) az előbb leírt edényhez hasonló anyagból, de jobb égetéssel készült. Pereme egyik

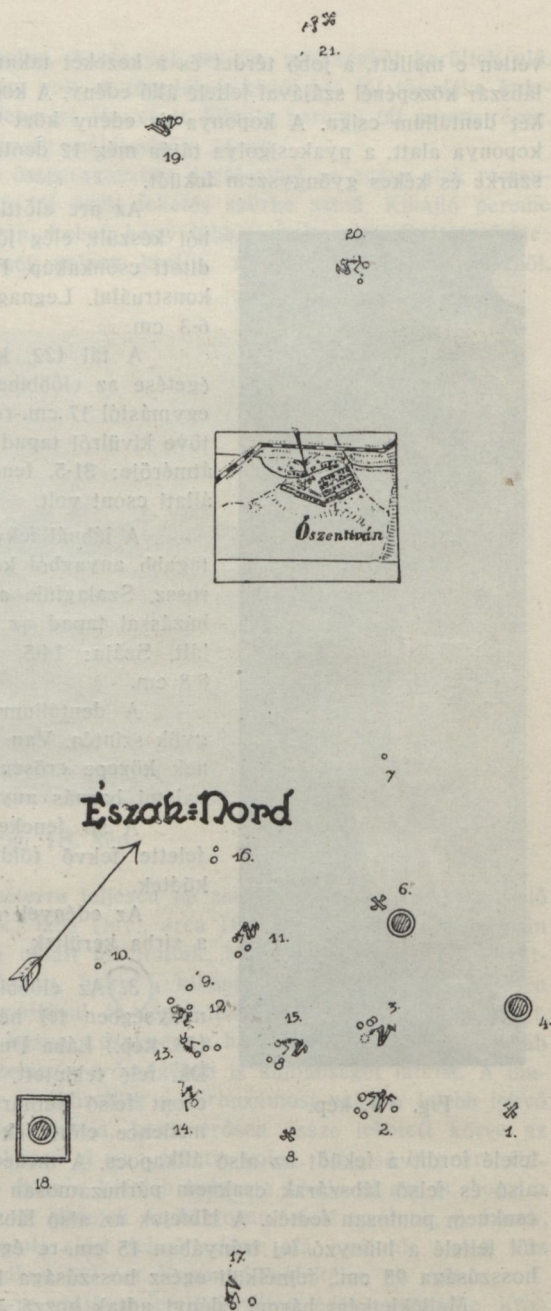

Fig. 20. kép.

oldalon egy, a szembenfekvő oldalon két helyen van átlukasztva. Lapos gombban végződő fogója magasra kiemelkedik. Alsó részének átmérője: 9·4, nyaka: 1·3, gombja: 2·7 cm. Az alsó rész és a gomb közti rész 6 cm. — A peremen lévő lyukak, pontosan ráillenek az edény peremén lévő lyukakra.

4. Az előbbi sírtól K.-Ék. felé 4 m. távolságra, 72 cm. mélyen egy m. átmérőjű tűzhely nyom. Közelében sem csont, se cserép maradványok nem voltak.

5. Az előbbi sírtól Ény. felé 4 méter távolságra 45 cm. mélyen újabb egy méter átmérőjű tűzhely volt; közvetlenül mellette találtuk a

Fig. 21. kép.

6. negyedik sírt 95 cm. mélyen. A váz teljesen szétrombolva, szétszórva feküdt. Koponyája elég épségben meg volt. A csontok olyan összevisszaságban voltak, hogy eredeti helyzetük megállapítható nem volt. A koponya alak, az edények formája és a hasonló csekély mélységből mégis az következik, hogy az ismertett vázakkal egyforma helyzetben lehetett eltemetve. A szétrombolt váz eredeti helyzeténél mélyebben feketett. Úgy látszik, a megbolygatás után mélyebbre temették. Ezt bizonyítja, hogy a hozzátartozó edények eredeti helyzetükben csak 60 cm. mélységben voltak. A mellékletek elhelyezését megállapítani nem lehetett. Csak annyit tudhattunk meg, hogy a két edény közvetlen egymás mellett a szétrombolt váztól Ény.-ra feküdt, valószínűleg a váz háta mögött. A mellékletek egyike tál, másika bögre volt.

A bögre (22. kép. 3.) lapított fenekű, erősen kihajló peremű. Szalagfüle a perem alól indul s kívülről van az oldalhoz tapasztva. A fültől vékony vonal indul s arányosan elosztva három helyen szögesen emelkedik felfelé. Az alsó rész csonkakúp alakú. Az

anyag közepesen iszapolt, jó égetésű, fekete színű. Magassága: 12·5, szája: 11·5, nyak: 8·5, öblösödés: 14, fenék: 5 cm.

A tál (22. kép. 4.) kissé profilált fenekű. Pereme kihajlik s belőle két szalagfűl indul, egymástól 5·5 cm. távolságra. Anyaga jól iszapolt, jól égett, fényesre símitott fekete színű. Magassága: 9·5, szája: 20·6, öblösödése: 19, fenéke: 7·5 cm.

7. A most ismertett sírtól Ény.-ra 3·80 m. távolságra, 30 cm. mélységben egy magában álló edény. (11. kép. 3.) Alakja teljesen elüt a temető edényeitől. (Középkori forma.) Üveg formát utánoz. Széles fenékén kidomborodó kereszt húzódik végig, amelynek ágai közt összekötő vonalak látszanak. Anyaga kissé szemcsés, kevésbé jól

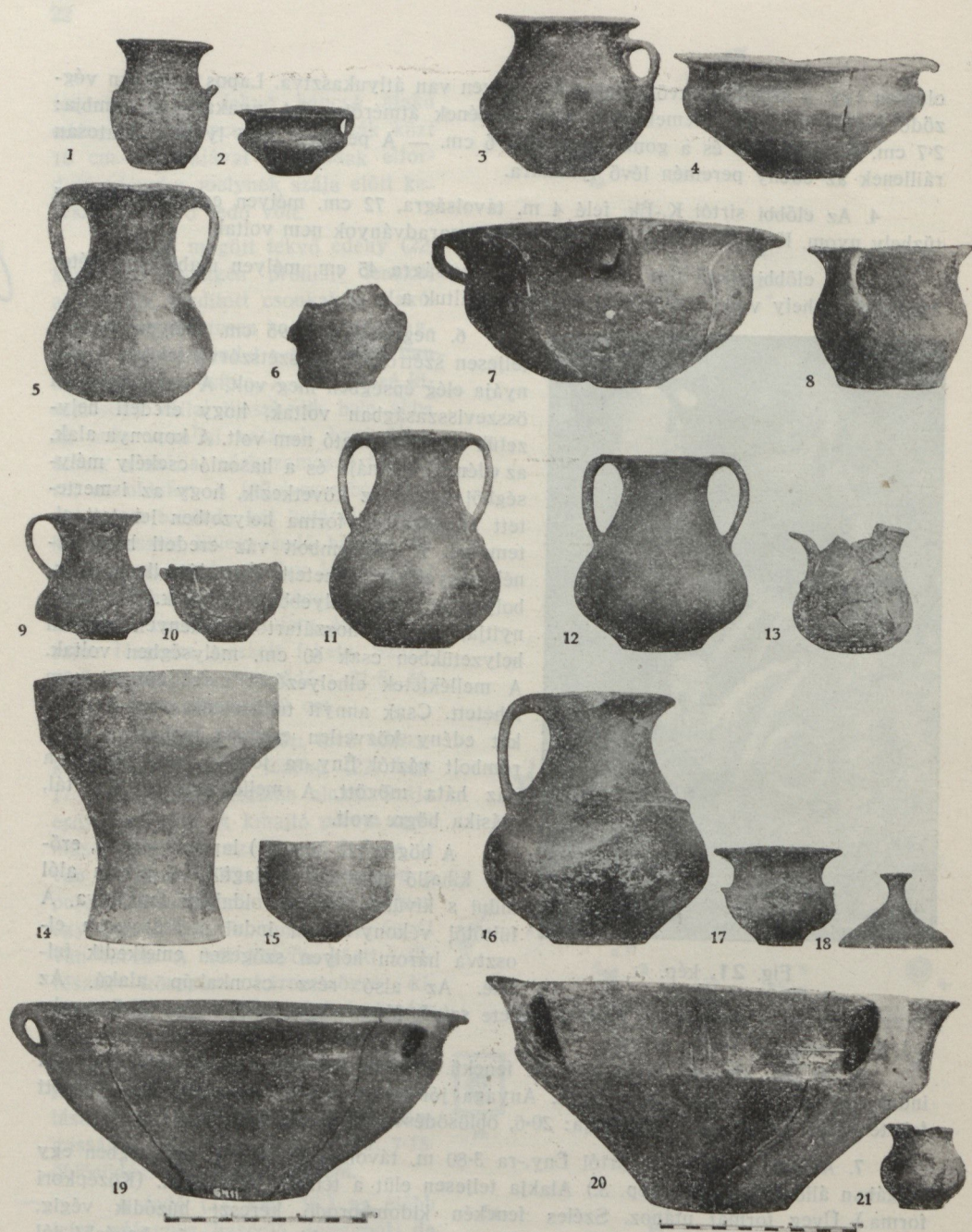

Fig. 22. kép.

iszapolt, elég jól égett, vörös színű. Magassága: 13·5, szája: 5·8, nyaka: 4·2, öblösödés: 10·25, fenék: 7·8 cm.

8. A 2. sírtól Dny.-ra 2 m.-re 60 cm. mélységben, feldúlt állapotban találtuk az ötödik sírt. A csontok teljesen szétszórva feküdtek s csak néhány darab volt belőlük. A mellékletek is elpusztultak; csak egy jól iszapolt fényes feketére simított edény töredék volt meg. Töredékének kivállasodó részén egészen kicsi fül foglal helyet. Az edény fala feltűnően vékony.

9. A feldúlt sírtól Ény.-ra 4·20 m.-re, 30 cm. mélységben egy a szórványos leletek közt gyakran előforduló kancsó alakú bögre alsó része feküdt. Feneke egyszerű ujji benyomással készült.

Fig. 23. kép.

Fig. 24. kép.

10. Ettől Ny.-Dny.-ra 2 m. távolságra, ugyancsak 30 cm. mélységben egy vastag falú edény száj töredéke került elő. Az egyenesen felfelé irányított perem alatt fél cm. átmérőjű bütykös fül foglal helyet. A rekonstruált szájátmérő: 18·2 cm.

11. A negyedik sírtól Dny.-ra 3 méter távolságra találtuk a hatodik sírt 65 cm. mélységben. (24. kép.) Feje D.-Dny., lába É.-Ék., kissé lefelé hajló arca K. felé fordult. Zsugorított hosszúsága 105, teljes hosszúsága 150 cm. Felső lábszárai a gerincoszloppal derékszögben állanak. Alsó lábszárai a felsővel 45° szöget alkotnak. Lábfejek megfelelően vannak elhelyezve. Kezei az arc előtt nyugosznak. Két edény volt mellette. Egyik

az arc előtt, a másik valamivel előbb. A keresztcsonton átfúrt kagyló feküdt. A nyakon egy csiszolt csont darab. A teljesen ép fenntartású vázat a városi múzeum részére in situ felvettük, s így edényeiről leírást nem adhattunk.

12. A hatodik sírtól D-re 2·50 m. távolságra 80 cm. mélységben újabb zsugorított csontvázat találtunk (hetedik sír). Feje Ny., lába K., arca D. felé fordult. Zsugorított hossza 112, teljes hossza 157 cm. — Jobb oldalán feküdt. (25. kép.) A csontok nagyon rossz állapotban voltak, de azért a helyzetét nagyon jól meg lehetett állapítani. Alsó lábszárai erősen fel voltak húzva, de azért egy-egy láb helyzete más-más képet mutat, ami újból azt bizonyítja, hogy az összezsugorítás alkalmával külön-külön kötötték a lábakat össze. A lábfejek szabályosan nyúlnak lefelé. A karok sem ugyanazon helyzetben voltak. A bal kar megmaradt alsó szára tompaszöveget alkot s így a kéz a has előtt fekehetett; a jobb ellenben igen kisméretű hegyesszögben hajlik s a kézfejjel az arc magasságában, attól kis távolságra pihenhetett. Mellékletei: A fej háta mögött 15 cm.-re szájjal felfelé álló kétfülű edény. Benne egy helix austriaca. (Valószínűleg a földdel együtt került ide.) A hátgerinc közepén kisméretű teljesen széttörött edény. A jobb felső kar felső harmadában folyami kagyló.

A kibontás alkalmával egy első pillanatra megmagyarázhatatlan jelenséggel állottunk szemben. A térdtől 15 cm.-re egy lábfejet találtunk elég rossz állapotban. A hozzávaló lábszár hiányzott. A dolgot azonban az árok további folytatásában talált szokatlan fekvésű váz megtalálása teljesen megmagyarázta.

A fej mögött talált edény (22. kép. 12.) alakja kétfülű kancsó formájú. Jól profilált feneke ívesen emelkedik ki a fordított csonkakúp alakú alsó részből. Pereme kihajló. A két fül kellő kiszélesedés után ebből indul. A fültövek áthúzással vannak az edény oldalához erősítve. Az edényt egy körülfutó vonal dísz két részre tagolja. A dísz elhelyezése azonban az eddig ismertetett díszítésektől teljesen elüt. Az eddigiek ugyanis mindég a fültő magasságából indultak és fültőtől-fültőig, vagy egy fül esetén ugyanahhoz tértek vissza. Itt a fültő alatt egy centiméterrel helyezkedik el a vonal és úgy fut körül. A vonal alatt, pontosan a fültövek közepén elhelyezve, három-három fél cm. hosszú, lefelé ékszerűen vékonyodó vonalka helyezkedik el. Ez a lefutó díszítés a fülek közt, mindkét oldalon, majdnem pontosan a közepén újból megismétlődik. Anyaga jól iszapolt, jól égett, fényesre csiszolt fekete színű. Magassága: 16, szája: 10·5, nyaka: 7·3, öblösödése: 14, feneke: 7 cm.

Fig. 25. kép.

A gerinc oszlop közepén fekvő restaurált edény (22. kép. 13.) erősen kihajló peremű. Feneke félgömb alakú s a meglévő töredéken még benyomás sem látszik. Öblösödése felett a két ellentétes oldalán bütyök fül van. Jól iszapolt, jól égett, alsó részén szürke, felső részén vöröses színű. Magasság: 9·5, szája: 10·2, nyak: 7·7, öblösödés: 9·75 cm.

13. A hetedik sír bontásánál talált magában álló lábcsontok vezettek el a közvetlen mellette fekvő s tőle Dk.-re eső nyolcadik sírhoz, amely egészen szokatlan helyzetben 65 cm. mélységben feküdt. (26. kép.) Kibontása csak lassan haladt s csak részletekben történhetett, mert közvetlen a sír felett növénybirsalma fát kímélni kellett. Éppen ezért a mellékleteket sem tudtuk a vázzal együtt lefényképezni.

A váz hason feküdt, de azért zsugorítva volt. Jobb felső lábszárának alsó-, bal lábszárának felső-harmada s a teljes alsó lábszárak hiányoztak. Az előbbi sír szélén talált lábcsontok, mint a fekvésből megállapítható volt, a jobb láb csontjai voltak. (25.

Fig. 26. kép.

kép.) Hogy itt nem véletlen helyzetről van szó, azt az egész váz mutatja. A lábszár-csontok hátulsó része, a keresztcsont, a hátgerinc, nyakcsigolyák és koponya lefelé fordított helyzete kétségtelenül mutatja, hogy már valószínűleg a temetéskor szándékosan lefelé fordították. Hogy első vagy második temetéskor nyerte-e ezt a helyzetet, azt csak ethnologiai analógiák alapján lehet eldönteni, amelyről „A magyarországi zsugorított temetkezések“ c. értekezésemben (Dolgozatok III. 1—58. ll.) bővebben szólnam. Hogy a lábcsonkítás és a helyzet közt semmi összefüggés nincs, az kétségtelen.

A lábcsonkítás minden bizonnyal onnan származik, hogy a sírgödörök fölé sírhanatot nem emeltek s mikor az előbbi temették, a gödör ásásakor ebbe, — a mindenestre régebbi sírba is — beleáshattak s a kiásandó sírgödörbe nyúló lábszárakat is levághatták. Ezért hiányzanak a levágott csontok. Hogy az egyik láb csontjai megmaradtak, ez csak a mellett szól, hogy ez nem esett a kiásott gödörbe.

A jobb kar, a medence alá hajlítva, a bal a felső test hosszában nyújtva fekszik. A fej K.-Dk., a láb É.-Ény. irányában helyezkedik el. A lefelé fordított arc É.-ra néz, s kissé jobboldalon fekszik. A felső test hossza 72 cm. — A fejtől északra 18 cm.-re, szájjával a váz felé fordulva talpcsöves edény feküdt, melynek talpcsöve mellett, egy, szájjával tőle elforduló félgömb alakú edényke foglalt helyet. A bal medencén folyami kagyló volt.

A talpcsöves edény (22. kép. 14.) talpán az aljától másfél cm. magasságban, nem szabályos távolságban, három fél cm.-es átmérőjű gömböcske van elhelyezve. A cső fokanként szélesedve megy át az egyenes falú felsőrészbe. Az átmenet helyén feltűnő élen 5, szabálytalan távolságra elhelyezett, az előbb ismertettekhez hasonló gömböcske van. A gömbök olyan szabálytalanul vannak elhelyezve, hogy a körívnek egy-

Fig. 27. kép.

harmad részén egyáltalában egy sincs, a meglévők pedig a kétharmadrészen foglalnak helyet. A függélyes falon, a szabályost megközelítve 6 gömböcske helyezkedik el. Az anyag jól iszapolt, jól égett, szürke színű mázzal van bevonva, amelyen helyenkint elhalványult vörös festés nyomai látszanak. Magassága: 21·8, szája: 18·5 × 20 cm. tengelyű elliptikus forma, ez egyuttal a 6 cm. magas függőleges falnak is a mérete, legkeskenyebb része: 9, feneke: 11·8, talpcső belseje: 7, felső részének mélysége: 13·4 cm.

A félgömbös csésze alakú edényke (22. kép. 15.) feneke gyengén profilált; alsó része félgömbös, felső része egyenes falú. Azon a helyen, ahol az alsó rész a felsőbe átmegy, három szabálytalanul elhelyezett gömböcske sorakozik. Az egyenes-szélű perem alatt újabb három gömböcske. Elhelyezésében csak annyi különbség van, hogy a felső gömbök nem az alsók fölé esnek, hanem épen a szabadon maradt rész közepére. Iszapolása finom, égetése jó, színe szürke. Helyenkint fekete égési foltok és vörös máz látszanak rajta.

14. A nyolcadik sírtól délkeletre, de közvetlen közelében feküdt a kilencedik sír. (27. kép.) A csontváz legnagyobb része hiányzott. De a medence csont a beleillő bal felső lábszár forgócsontjával és a bal felső- és alsókar összehúzódása kétségtelenül elárulta, hogy a meglévő csontok eredeti helyzetben fekszenek. Az elhelyezkedésük annyira természetes, hogy részleges temetkezésre gondolni sem lehet. A könyöktől 12 cm.-re egy kis méretű, vékony jól iszapolt cserepű edénynek, kicsi füles töredékét találtuk. Valószínűnek látszik, hogy a vázat faültetéskor sérthették meg. Ezt bizonyítani látszik az a körülmény, hogy a felette lévő 61 cm.-es földben, sok korhadt fagyökér volt. A megmaradt csontok helyzetéből a váz tájolása is megállapítható. Lába Ny., feje K., arca D. felé nézett. A többi mellékletek valószínűleg a megbolygatáskor pusztultak el.

Fig. 28. kép.

15. Az ötödik sírtól északnyugatra másfél méter távolságban találtuk meg a tizedik sírt (28. kép.), 75 cm. mélységben. Feje Ény., lába Dk., arca Ék. felé fordult. Zsugorított hosszúsága 107, teljes hosszúsága 152 cm. — Jobboldalán pihent. Bár az arca teljesen a jobboldalon fekszik, bal válla erősen eltolódott s egész gerincoszlopa hátával volt felfelé fordulva. Előre nyúló jobb karja és medencéjének helyzete azonban elárulja, hogy nem volt hasra fektetve, hanem ezt a kis eltolódást a rázuhanó földtömeg okozta. Bal lába szárának térdízülete s az egész alsó lábszár hiányzott. Jobb keze a homlok magasságáig emelkedve, tenyerével felfelé fordítva, ujjjaival felfelé feküdt. A balkar könyökben felhajolva a tál alá nyúlt. Három edény volt vele adva. Egy nagy tál 10 cm.-re a balválltól az arc előtt; közvetlen

mellette pedig egy kisebb edény töredékei és egy szájával felfelé álló kétfülű kancsó.

A tál (22. kép. 19.) gyengén profilált fenekű; kissé kihajló pereméből két szalagfűl indul, egymástól 28 cm.-re. Anyaga elég jól iszapolt, jól égett, fekete színű. A külső oldalán a simítás nyomai látszanak. Magassága: 14, szájátmérője: 34, feneké: 10-5 cm.

A kétfülű kancsó alakú bögre (22. kép. 5.) belapított fenekű. Kihajló pereméből egymással szemközt indulnak a szalagfülek, melyeknek fültövei áthúzással illeszkednek az edény oldalához. A fültövek alatt gyengén kiemelkedő gerince tagolja az edényt két részre. Ez a gerinc teljesen körülfut s a fülektől egyenlő távolságra mindkét oldalon ívesen emelkedik felfelé. Anyaga jól iszapolt, jól égett. Színe fényes fekete, de itt-ott vörös foltok látszanak rajta. Magassága: 17, szája: 11-5, nyaka: 7, öblösödése: 13, feneké: 6 cm.

A harmadik edénynek csak töredékei vannak. Valószínűleg már így került a sírba. Rosszul iszapolt szemcsés anyagból készült. Színe vöröses. Belapított feneke és kihajló szája volt. Magassága: 8, szája: 11, feneke: 6 cm.

16. A hatodik sirtól Ny.-Ény.-ra 1-50 m. távolságra 22 cm. mélységben minden csont nélkül két edény feküdt egymás mellett. (29. kép.) Az egyik szájjal felfelé, a másik kissé oldalt fordult.

Az egyik (22. kép. 2.) a már többször ismertetett füles tálnak kicsinyített utánzata; gyengén profilált feneke és kissé kihajló pereme van. Az egymástól arányos távolságra elhelyezett szalagfülek a peremből indulnak s kívülről vannak az edény falához tapasztva. Iszapolása finom, égetése jó. Fényes feketére van símítva. Magassága: 5, szája: 9-25, nyak: 7-65, öblösödés: 8-58, fenék: 3-5 cm. — Az edény belsejében két-két

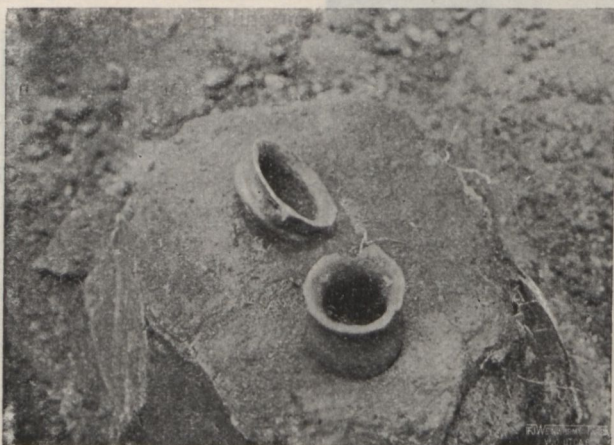

Fig. 29. kép.

párhuzamos vonal keresztezi egymást s az egymást metsző vonalak végei úgy vannak összekötve, hogy a közepén fekvő négyszög minden sarkára, csúcsával egy-egy háromszög illeszkedik s kereszt alakot formál. (30. kép.)

A másik lapos fenekű kissé kihajló peremű egyfülű bögre. (22. kép. 1.) Füle szintén a peremből indul s áthúzással illeszkedik az oldalhoz. A fültő magasságában válassan kiemelkedő díszítés fut körül. A füllel ellentétes oldalon kis bütyök emelkedik. A bütyök a fül mellett két oldalt egyenlő távolságban újra megismétlődik. Anyaga szemcsés, nem jól iszapolt. Égetése jó. Színe vörös. Magassága: 9-7, szája: 7-5, nyak: 5-85, öblösödés: 7-75, fenék: 4-1 cm.

17. Az ötödik sirtól K.-re 3-5 m. távolságra találtuk a tizenegyedik sirt (31. kép.), 65 cm. mélységben. A csontváz nagyon rossz állapotban volt. Koponyája teljesen szétzúzódott, apróbb csontjai nagyobbára szétmállottak, de tipikus zsugorított helyzete így is megállapítható volt. Feje Dk., lába Ény., arca eredetileg Ék.-re nézett, de a rá-

nehézedő földtömeg elnyomta. Teljes hossza 150, zsugorított hossza 70 cm. volt. Karjai könyökben felhajlítva, kezei az arca előtt fekhettek. Lábai annyira erősen fel voltak húzva, hogy az alsó és felső lábszárak nem csak egymással párhuzamosan, de valósággal egymáshoz préselten egy tömegben feküdtek. Ezt a helyzetet csak szoros összekötözéssel érhették el. Mint e tény bizonyítékát, a lábszárakat „in situ” felvettük az intézeti gyűjtemény számára. Közvetlen a kezek előtt edényke feküdt, szájával felfelé fordítva. Egyéb melléklete nem volt.

Az edény (22. kép. 10.) alsó része fordított csonkakúp formájú, profilált s közepe felé hasasodó fenekű. Felső része egyenes oldalú. Egyik oldalán, közvetlen az egyenes perem alatt kissé felfelé irányuló

bütyökiül van elhelyezve. Iszapolása közepes, égetése elég jó, színe vöröses szürke. Magassága: 5-9, szája: 9, feneke: 3-6 cm.

Fig. 30. kép.

18. Az ötödik sírtól Dny.-ra 5-5 m. távolságban 1 m. mélységben megégett patics darabokat és letapasztott szabad tűzhelyet találtunk. Az égett nád réteg mintegy egy méter szélességben egy szilvafa alatt húzódott keresztül s annak tulsó oldalán is folytatódott. Egész hosszúsága 5 méter volt. A réteget két oldalon tudtuk csak felásni a közbeeső fa miatt. Az Ény.-j oldalon semmit se találtunk alatta, a Dk. oldalon 135 cm. széles, 210 cm. hosszú égett szenes anyag között 80 cm.-es átmérőjű tűzhely volt a fentebb említett égett patics darabokkal. A tűzhely egyik oldalá-

val egy összeomlott kunyhóhoz támaszkodott. A kunyhó alaprajzáinak méretei 130×150 cm. Három sarkán egy-egy vastagabb szenesedett oszlop maradványa feküdt össze-rogyott helyzetben. Az égett nádréteg eltávolítása után nagyobb méretű terméskövek közt, vessző lenyomatos fal darabok és történelmi időből származó cserepek kerültek elő s így, mivel őskori cserepeknek nyoma sem volt itt, kétségtküi, hogy nem a temetőhöz tartozó telep lakóházáról van szó. A cserepek közt az a vastag peremű, lefelé haladó lyukkal átfúrt cserép is előfordul, amely ezen a tájon mindenfelé található töredékekben. Az edény formáját ezuttal sem sikerült ezekből rekonstruálni. De figyelmet érdemel egy különös formájú nagyobb edény (11. kép. 1.), amelynek anyaga a fentebb leírt középkori edényével egyező. Ugyanazzal a technikával készült. Méretei: szája: 7-5, nyaka: 5, öblösödése: 14, feneke: 11, magassága: 26 cm.

A telek keleti oldalán 168 m² területet tártunk fel. Ebből a területből csak azok a részek maradtak ki, amelyek megbolygatását a gyümölcsfák nem engedték. Kísér-

letet tettünk még a telek ellenkező oldalán is, de ez minden szabályosság nélkül szerteszét heverő edényeken kívül semmi eredményre nem vezetett. Az itt talált három edény közül kettő egészen kis méretű, egy azonban díszítésével és alakjával, dacára annak, hogy töredékben került elő, figyelmet érdemel.

Kis tálacska. (32. kép.) Minden díszítés nélkül. Jól iszapolt. Jól égetett; szürke színű. Szája: 7, magassága: 3, fenéke: 3 cm.

Profilált fenekű füles edényke. Felső részének fele hiányzik. Közvetlen a perem alatt egy lyukkal oldalra álló, az alsó rész kezdetén két, lyukkal felfelé álló kicsi fül van. Anyaga az előbbivel egyező. Magasság: 6,5, száj: 6, fenék: 2 cm.

Szögletes edény töredéke. Fenekén és oldalának félmagasságában sűrű benyomott háromszöges díszítések vannak. Anyaga az előbbiekkal egyező. Méretei nem vehetők fel.

V. *Próbaásatás a lakótelepen.* A zsugorított tetemetkezések felbontása után, a malom melletti halomban kezdtük meg a próbaásatást. Meg akartuk állapítani, hogy az ásások céljára felajánlott területeken folytatódik-e tovább az a kultúra, amelyet a homokos gödörben évek hosszú sora óta elpusztítottak.

Az első próbaárkot a gödörtől délre fekvő Szél Antal-féle földön ástuk, párhuzamosan a leontott part résszel. A 8,5 m. hosszú, 1,5 m. széles árokban az első kultúr nyomokat 40 cm.

mélységben találtuk. Az árok malom felőli oldalától 1 m.-re, 2,35 m.-ig 10 cm. vastagságú hamu réteget találtunk, amely alatt 65 cm. mélységben égett réteget bontott ki az ásó. A tüzelő hely mellett kör alakban jól kivehető puha föld jelentkezt 70 cm. átmérővel, amely méhkaszerűen szélesedve 2 m. mélységben, 150 cm. átmérővel

A hamurétegben talált tárgyak teljesen elütnék azoktól, amelyeket a gödörben találtunk. Ebből vas késpenge; patkó töredék; lándzsaszerűen kiszélesedő vas tárgy és nyél; durván, két vég lefaragásával megmunkált, csont; középkori edénytöredékek, fedő szünt meg a sárga földben.

stb. került elő.

A tűzhelyből cseréptöredékek nem kerültek ki. A gödörből (I.) azonban igen sok és igen változatos anyag jutott a gyűjteménybe. Van közöttük bütök és szalagfüles edénytöredék, díszített és díszítetlen cserepekkel váltakozva. Az anyagot rétegek szerint elválasztani nem lehetett, mert a finom és durva iszapolású anyag egymással ke-

Fig. 31. kép.

veredve fordult elő s a még szemmel láthatólag egy edényhez tartozó cserepek sem feküdtek egymás mellett.

Vannak szalagfüles táltöredékek is, amelyenhez hasonlóak a sírokban is előfordultak. Van bemélyesztett bordadíszes táltöredék is; valamennyi igen finom iszapolású. A díszített cserepek között egészen primitív, benyomásos díszítések vannak egy vagy két sorjával (33. kép. 2.) elhelyezkedve. Figyelmet érdemel egy vörös égetésű, közepes iszapolású töredék, amelyen ferdén bemélyedő, háromszögös díszítés van. (33. kép. 3.)

A bütyök füles edény füle osztatlan kidudorodásból áll. (33. kép. 1.)

Volt még a gödörben egy erősen csiszolódott símfűtő kavics és egy égetett agyag gömb, egy csontár (33. kép. 7.) és egy halbordából készült tű; négy finomabb háló-

nehezék és egy ismeretlen rendeltetésű lyukas tárgy; továbbá egy töredék (33. kép. 5.), amelyen bemélyedő körívek voltak s amelyhez hasonlóak ugyancsak Ószentivánról a városi múzeum gyűjteményében is vannak.

A hálónehezékek közül három ovális, egy négyszögletű. Az oválisok felső részén két-két lyuk van. Átmérőjük: 10.5×10 (33. kép. 9.), 10×9 (33. kép. 8.); 7.5×6.5 (33. kép. 4.). — A szegletes átlói: 8×8 cm, hosszúságúak (33. kép. 6.) A legnagyobbiknak felső részén fennnyomott benyomás látszik. Valamennyi vörös színű.

Az egyetlen darab, amely rekonstruálható állapotban került elő egy szalagfüles bögre töredéke. Nagyon durva iszapolású, rosszul égett, vöröses szürke színű, helyenkint feketére égett. Magassága: 9.5, feneké:

7.6 cm. Füle a szájból közvetlenül indult s tövén egyszerűen a külső oldalhoz volt tápasztva. (34. kép. 8.)

A második árkot az előbbitől K-re 15-50 m. távolságra, de ellenkező irányba húztuk. Az előbbi árokhoz hasonló jelenségek között bontakozott ki, egymástól három méter távolságra két gödör. 68 cm. mélységben 12 cm. vastag hamurétegben újra középkori keramikus anyag került elő. Közvetlen a hamu réteg alatt 120 cm. átmérőjű kör alakú tűzhely nyomai voltak s a tűzhely mellett két oldalt bontakozott ki a két gödör szája. Az egyik 2.50 m. mélységben, ugyanakkora átmérővel, a másik 3 m. mélységben 2.80 átmérővel végződött.

Ebben a második (II.) próbagödörben is nagy összevisszaságban feküdtek a tárgyak. A durva cserepek magasabban voltak, mint a finomabbak. Az ép darabok a gödör fenekéről kerültek elő.

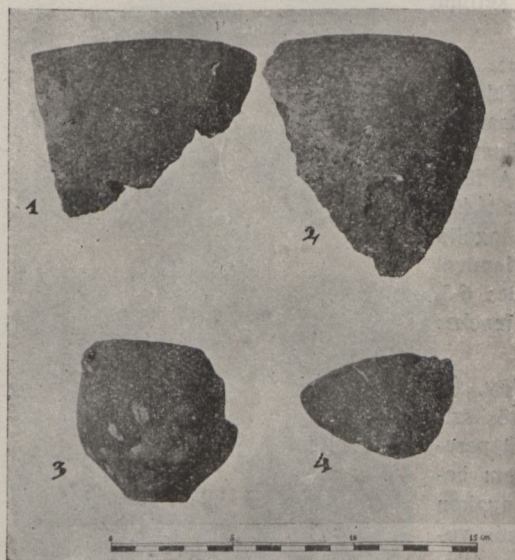

Fig. 32. kép.

A töredékek közül figyelmet érdemelnek azok az ujjal és körömmel díszített cserpepek, amelyek egy fél edényfenék töredék tanúsága szerint hatalmas méretű edényből maradhattak meg. A töredékek vastagsága 1—1.8 cm. A rajta levő — bizonyos rendszer szerint elhelyezkedő — díszítések vagy egy ujjal, körömmel bevágva, vagy két ujjal összezsípvé készültek. A fenék 12 cm. átmérőjű. (35. kép. 7.)

Van a töredékek közt egy alacsony, csőtalpú edény is (35. kép. 8.), amelynek talpa 4 cm. magas. Egyik finom iszapolású, gömb formájú, lapított fenekű edény fene-kén bemélyített kereszt díszítés van. (35. kép. 9.)

Négy ép edény volt a gödörben. Közülök kettő úgy alak, mint díszítés tekinté-tében erősen elüt az eddig megszokott formáktól. Kettő pedig a már ismertetett kisebb kétfülű edények csoportjába tartozik.

Finom iszapolású, feketére égett, fényesre simított edény. (5. kép. 13.) Fülei a nagyon kicsit kihajló száj peremből indulnak, de nem simán, hanem bemélyedve úgy, hogy a fülek az ansa lunatákra emlékeztetnek. A fültő áthúzással tapad a belső oldalra. A két fültövet összekötő enyhe kidudorodás tagolja csak az edényt s az alsó rész alig valamivel szélesebb a nyak részénél. Száj átmérője: 6.3, magassága: 8, kissé ferdén belapított feneke: 2 cm.

Az előbbihez hasonló kétfülű edény. (6. kép. 1.) Finom iszapolású, jól égett, vörös színű, fényesre simított darab. Fülei a száj pereméből indulnak s kiindulásuk után három bemélyesztett ponttal vannak díszítve. A nyakon három, felszínesen bemélyedő, párhuzamos vonal fut körül. A fültövek áthúzása nem állapítható meg. A fültöveket éles gerinc köti össze s mindkét oldalon, pontosan a két fül közti távolság közepén enyhe kidudorodás van. A fenék közepén egyszerű ujjbenyomás van. Szájátmérő: 5.3, magasság: 7.85, nyak: 4.9, legnagyobb öblösödés: 6.9, bemélyített fene-kék: 2.3 cm.

Jól iszapolt, feketére égetett, fényesre csiszolt kétfülű edény, erősen megrongált állapotban. (8. kép. 11.) Enyhén kihajló pereméből a fül kis bemélyedéssel indul. A fültöveknél éles gerinc húzódik, amely a gömbszerű alsó részt a felsőtől elválasztja. A fültő két szélétől, a profilált fenékig összefutó bemélyedő díszítés húzódik. A fülek közt húzódó gerinc, apró bevágásokkal volt tagolva, de ennek nyoma is alig vehető észre. A gömbös alsó részből hirtelen ugrik ki az 1.3 cm. magas talpszerű fenék. Magassága: 14.3, öblösödése: 13, fenék: 6.15 cm.

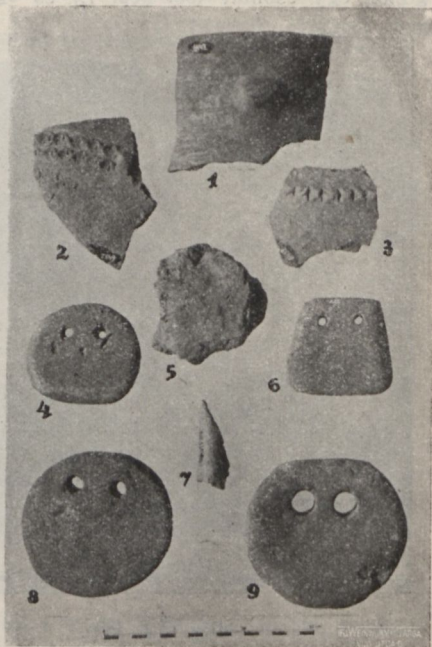

Fig. 33. kép.

Jól iszapolt, feketére égett, fényesre csiszolt egyfülü edény. (8. kép. 13.) A fül az edény pereméből erős kiemelkedéssel indul s töve alatt négy ponttal van díszítve. A száj alatt három párhuzamos, bemélyedő vonal fut körül, amelyről a füllel ellenkező oldalon és a fül és e hely közti távolság középpontjain három egészen rövidke vonal fut lefelé. A fül töve felett újra két párhuzamos fut körül. A fül tövénél éles gerinc választja el az alsó részt a felsőtől, amelyen sűrűn egymás mellé helyezett bevágások

vannak, függőleges helyzetben. Az alsó részen, a fültőnél már említett négy pont magasságában újabb két párhuzamos bemélyedés fut körül. A négy ponttól, mindkét oldalon egyenlő távolságra kétszer ismétlődő két-két lefelé futó párhuzamos vonal van, melynek közelében három-három pont következik. A füllel ellenkező oldalon a két-két lefutó párhuzamos vonal megismétlődik. Tőle jobbra és balra újra megtaláljuk a három-három pontot. Az edény feneké gyengén profilált. Szájátmérő: 8,5, magasság: 11, nyak: 7,95, öblösödés: 10,65, fenék: 5,3 cm.

Ugyanennek az ároknak második gödrében (III.) is találtunk durva, csipett cserepeket, s olyanokat, amelyek nagy, durva kiemelkedések voltak. (35. kép. 4.) Egyik edény töredékén hatalmas bütyök fül volt. (35. kép. 6.) S ebből a durva cserépből találtunk olyat is, amely köralakba tördelve készen állott arra, hogy átlukasztva orsókarikának használják. (35. kép. 3.) Itt is előfordult s épen egy kőbalta mellett az a kecses formájú, szegletes, vörösre égett hálonehezék (35. kép. 1.), amelyet már

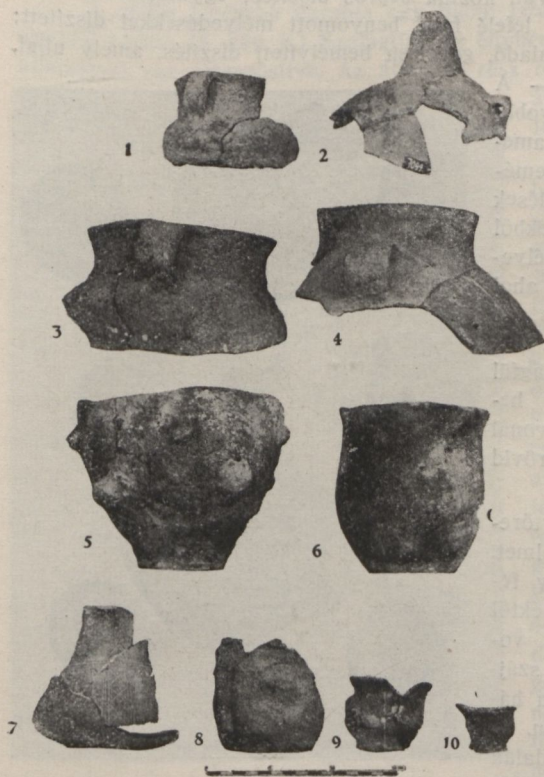

Fig. 34. kép.

fennebb ismerttettem. De figyelmet érdemel itt annak a nagyméretű finom iszapolású edénynek valószínűleg legöblösebb részéről való töredéke is, amelynek hirtelen kiemelkedő gerincén, erős mélyedés van. (35. kép. 2.)

Legtöbb figyelmet érdemel itt az a kőbalta, amelynek nyéllyukas töredékéből csak a foka került elő. A töredék hossza 7 cm. (35. kép. 5.)

A harmadik kutató árkot a község földjén, a leontott résztől K.-re 16-40 m. távolságban ástuk. Égett rétegnek, vagy hamunak nyoma se volt benne, de a község felől

sarokban 1 m. mélységben kerek gödör szája bontakozott ki. A benne lévő puha föld kerek feltja 1 m. átmérőjű volt. A sárga földbe belemélyedő lefelé szélesedő kerek gödör 3 m. mélységre ment le, ahol 2-50 m. átmérőjű körben végződött el. Rétegezettseget ebben a gödörben se lehetett találni.

A gödör (VII.) anyagában, durva iszapolású vastag cserepek és igen finom iszapolású, fényezett cserepek fordultak elő. A durvább, nagyobb méretű edényekhez tartozó cserepek díszítése különböző. Van köztük seprős díszítés; egymáson keresztül menő vonalakból álló kockás díszítés; lefelé futó, benyomott mélyedésekkel díszített; a fenékkal és szájjal párhuzamosan haladó, gerincen bemélyített díszítés, amely ujjal, kerek fával, vagy csonttal készült. — A finomabb iszapolású cserepeken, a nagyobb-méretű edények közt olyanok vannak, amelyek a vízszintes irányban haladó bemélyedésben itt-ott gombszerű kiemelkedések (36. kép. 8.) foglalnak helyet, amelyekből lefelé párhuzamosan haladó, újabb mélyedések futnak lefelé. De van olyan is, ahol a vízszintesen haladó vonal dupla s az edény füle alatt egyes vonal fut lefelé. (36. kép. 4.) Előfordul az is, hogy e szalagfűl hosszúságának megfelelő szélességben helyezkedik el két, széles, párhuzamos vonal (36. kép. 6.), amelyet azután egy-egy rövid bemélyedés szakít meg. (36. kép. 10.)

A legfinomabb iszapolású edénytöredékek közül két darab érdemel figyelmet. Az egyik egy kisméretű öblös edény fenék része (36. kép. 7.), amelyen a fenéktől felfelé három bemélyített párhuzamos vonal halad. A másik egy ajakosan kiugró száj-töredék (36. kép. 5.), amelynek nyakán három szabályos, párhuzamos vonal van. A vonal alatt, az ajakos kiugrás két oldalán köralakú bemélyedés van, amelynek szélén erősen bemélyedő pontokból formált kör helyezkedik el. Ezek a pontok, mint egy később előkerült darab elárulja, mész betéttel voltak díszítve.

Itt is nyomát találjuk annak, hogy a cseréphulladékot felhasználták. Előkerült egy 5 cm. átmérőjű köralakúra tördelt, jól iszapolt cserép darab, amelynek a közepe igen finom fúrással van átlyukasztva s valószínűleg orsókarikának használták. (36. kép. 9.)

Figyelmet érdemel egy teljesen gömbölyű fenekű egyfűlű edényke töredéke (5. kép. 14.), amelyen nagyon jól megfigyelhető a fűtő megerősítése. Az edény oldalán 8 mm. átmérőjű lyukat fúrtak s a fűtővét ezen keresztül behúzták és belőlről lesímtették.

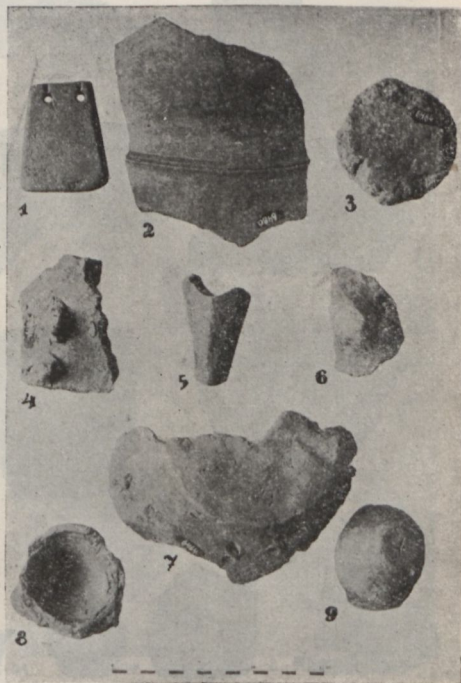

Fig. 35. kép.

Az aránylag épen megmaradt edények közt van egy kicsi edényke, amely bizonyára gyermekjátéknak készült. (34. kép. 10.) Anyaga szemcsés, égetése jó, színe vörös. Szájátmérője: 7, magassága: 4, feneke: 2-8 cm. Több mint fele hiányzik.

Valószínűleg ugyanezt a célt szolgálta az a rendkívül durva kivitelű, jó iszapolású, vörös színű kétfülű edényke, amelynek szája: 5-25, magassága: 6 cm. Feneke gömbölyű; fülei a felfelé álló száj peremből indulnak. (6. kép. 2.)

A gödör legépebb darabja egy finom iszapolású, szürke színű, fényesre símtott, egyfülű edény. (8. kép. 8.) Szalagfüle az enyhén kihajló peremből észrevétlenül indul s áthúzással van megerősítve. Az áthúzott rész rendkívül finoman van eldolgozva. Szájátmérője és magassága: 14, öblösödése: 10 gyengén profilált feneke: 5-25 cm.

Fig. 36. kép.

szabályszerűen zsugorított csontvázat találtunk, amelynek koponyacsont vastagsága emezével egyezett, valószínűnek látszik, hogy ez is zsugorítva volt eltemetve.

Ennek a szelvénynek a képe hitelesítette azokat a megfigyeléseket, amelyeket a próbaárkok ásatásánál fixirozhattunk. Az egész szelvényben 70 cm. fölött sehol sem találtunk kultúrnyomokat kivéve a látszólag bolygatott állapotban lévő cseréptörédeket. 70 cm. mélységben két tűzhelyet találtunk. Az egyik 5-20-tól 6-50-ig, a másik 10-12 m.-ig terjedt. Mindegyiknek csak kisebb része esett a szelvénybe; nagyobb részét a földhordás alkalmával elbontották. Az első többszörösen tapasztott egyszerű tűzhely

A próbaárkok arról győzték meg bennünket hogy úgy a Szél Antal, mint a község földjén tovább folytatódnak azok a jelenségek, amelyek a felbontott széleken megfigyelhetők voltak. Az ásatást tehát a község földjén kezdtük meg. (Ennek a résznek térképét lásd a 39. képen.) A szelvény D.-É.-i irányba húzó-dott, 1 m. széles és 19 m. hosszú volt. Szabályosan látható szelvényt akartunk csinálni, ezért, a már hordás közben amúgy is megbolygatott földet, két méter mélységig függőlegesen levágtuk. Az így előkészített szelvény előtt, a negyedik méternél a faltól 1 m. távolságra, két méter mélységben emberi koponyát és karcsontokat találtunk. A fej az eredeti helyen fekvő csontokkal összefüggésben D.-Dk.-i irányban feküdt K. felé néző arccal. Melléklete nem volt, s a test többi része is hiányzott. Így nem lehetett megállapítani, hogy milyen helyzetben volt eltemetve. Tekintettel azonban arra, hogy a telepen későbben egy

volt; cserepeket nem találtunk benne. A másiknak felfelé álló pereme volt (37. kép.) s benne durva csipett cserepek és néhány finomabb töredék voltak betapasztva. A peremből itt-ott egy-egy 10–15 cm. magas rész volt meg, de a felső vége határozottan azt mutatta, hogy valamikor folytatása volt, s valószínűleg égető kemence lehetett.

Figyelmet érdemel a cserepek közt egy ujjal díszített durva töredék (36. kép. 2.), amelyen kör alakú domború díszítés is van. A finomabb cserepek közt is van díszített. A rajta lévő domború díszítés piskóta formára emlékeztet. (36. kép. 1., 3.)

A szelvényben három gödör volt. Ezek közül a középső csak kis részével esett a szelvénybe s nem akarván rendszertelenül megbolygatni, feltárását a későbbi ásatásra hagytuk. A másik kettő teljesen a szelvénybe esett, még pedig az egyik pontosan a szelvény kezdetére, a másik pedig a 15-ik méterre. (39. kép.) Az első 2-80 m. mélységig ment le, kezdetét azonban sem ennek, sem a másiknak nem lehetett megállapítani. A második 2 m. mély volt.

Fig. 37. kép.

Mind a kettő a sárga földbe ment le, amelynek átlagos kezdete 170 cm. volt.

Az a) gödör anyagában, ép úgy, mint az eddigiekben durvább és finomabb cserepek váltakoztak a megszokott összevisszaságban.

A töredékek közt sok a különböző díszítésű. Egy érdekes válfaja fordul itt elő a körömmel díszített edényeknek. A díszítés azt árulja el, hogy a körmöt az eddigiektől eltérően, fordítva tették az edényre s úgy húzták végig, hogy úgy a köröm, mint az ujj lenyomata meglátszott az edényen. (38. kép. 5–6.) Ezek a díszítések 1–2 cm. hosszúságban, mindég lefelé haladnak.

Sok a bemélyülő vonalakkal díszített töredék. A vonalak néha vízszintesen, néha ferdén, néha összevissza haladnak de vannak olyanok is, ahol a ferde és vízszintes vonalak tervszerűen váltakoznak egymással. (38. kép. 3., 4., 7., 9., 12.) Vannak kisebb méretű edénytöredékek, ahol szabályosan körbefutó párhuzamos vonalából, függőleges

vonalak haladnak lefelé s ezek tagolják az edényt. A függőleges részekkel határolt darabokban pedig vízszintes irányban haladó pontsor foglal helyet. (38. kép. 13.)

Van egy edénytöredékünk, amely finom iszapolása, jó égetése és fényes vörös színe mellett díszítésével vonja magára figyelmünket. A töredék részből csak annyi állapítható meg, hogy a fenékből felfelé indul két párhuzamos vonal, amelyeknek közé apró vízszintes vonalkákkal van tagolva. (38. kép. 10.) Az edény kiöblösödésénél, aljával a felfelé haladó vonal felé fordulva kettős w-re emlékeztető bemélyedés van s ebbe, a szárakkal párhuzamosan két, sarkával összefordított négyszög foglal helyet. Ez a díszítés valószínűleg a párhuzamos vonalak másik oldalán is ismétlődött, de letört. Az edényke fenék átmérője 4-2 cm.

Fig. 38, kép.

Az egyik töredéken kidudorodó gerinc fut végig (38. kép. 8.), amely függőleges bevágásokkal van tagolva. Cserépből tördelt orsókarika itt is előfordul (38. kép. 11.) a már többször említett hálón-hezékkel együtt.

Füles töredék három került elő. Az egyik egészen durva szalagfüles (38. kép. 1.) a másikon vastag hengeres fül (38. kép. 3.), a harmadikon igen finom formájú szalagfül van. (38. kép. 2.) Ez utóbbi finom iszapolásával, vörös égetésével erősen elüt az eddig ismertetett anyagból.

A rekonstruálható töredékek közt két szépen díszített edény van. Az egyik egy kétfülü, kancsó alakú edény, amelynek felső része füleivel együtt letört. (8. kép. 6.) Valószínűleg a nyaka is díszítve volt. A széles szalagfüleket két bemélyített párhuzamos vonal köti össze. Pontosan a fülek közti távolság közepén, a vonal felett, két 1 cm. hosszú párhuzamos, függőleges vonal van elhelyezve amelyeknek végén két ol-

dalra egy-egy párhuzamos rövid vízszintes vonal húzódik. A fültövek széleitől 2—2 párhuzamos függőleges vonal megy lefele. A vonal feletti apró vonalas díszítésnek megfelelően újra 2—2 párhuzamos függőleges vonal van. A két belső vonal közt három pont foglal helyet. Ezek a pontok a leírt mezők sarkaiban többször (mezőnkint kétszer) megismétlődnek. Öblösödése: 12, feneke: 4-8 cm.

A másik edény igen finom iszapolású. (34. kép. 7.) A megmaradt töredékből ítélve a díszítés négy részre tagolta. Három bemélyített párhuzamos vonal futott rajta körül. A lefelé haladó tagoló részek fölött három pár szögbe összemennő vonal foglal helyet, amelyek száraikkal a körülfutó vonalon állanak. Ennek a három-három vonalnak a víz-

szinteseken túl, lefelé egész a fenékgig folytatása volt. A két belső vonal köze négy x-el van kitöltve. A tagolt részek közé eső területen, a vízszintes alatt rövid vonalakból álló, szabályos zeg-zugos vonal következik. Az osztás közepén a v alakú vonal x-re van kiegészítve, amelynek lábai felfelé hajlanak. A rekonstruált szájmérő: 13, magasság: 11·6 öblösödés: 14, a gyengén profilált fenék: 7·5 cm.

A b) gödörből csak egy-két őskori cserép került elő a többi a már többször említett középkori kerámiához tartozik. Ezek között van egy majdnem teljesen rekonstruálható edény is. (11. kép. 4.) Magassága: 17·5, szája: 14·2, nyaka: 11, öblösödése: 16, fenéke: 7 cm.

VI. *Első ásatás a telepen.* Harmadik ásatásunkat szeptember 13—30. közt végeztük. Ez alkalommal folytattuk a telep felásását. Két szelvényt dolgozhattunk ki. Mindkettő három méter széles, 40 m. hosszú volt. (39. kép.) Az egész feltárt terület 240 m². Ezen a területen 11 tűzhelyet, 38 lakó és hulladék gödröt tártunk fel; 3 helyen találtunk nagyobb kiterjedésű égett földet; öt helyen kagylóréteget, illetőleg egész kagyló gödröt; egy helyen nagyobb kiterjedésű hamu foltot; két helyen kisebb égett rögöket, amelyek egymással összefüggésben állottak. A szelvényt 5 m. hosszú darabokban dolgoztuk ki délről észak felé haladva.

A megfigyelt jelenségeket és tárgyakat az egész feltárt területen függőleges és vízszintes elhelyezkedésében szándékozom ismertetni. A megfigyelt jelenségek topográfiai meghatározásában mindenkor a déli végtől számított folyóméterekre hivatkozom.

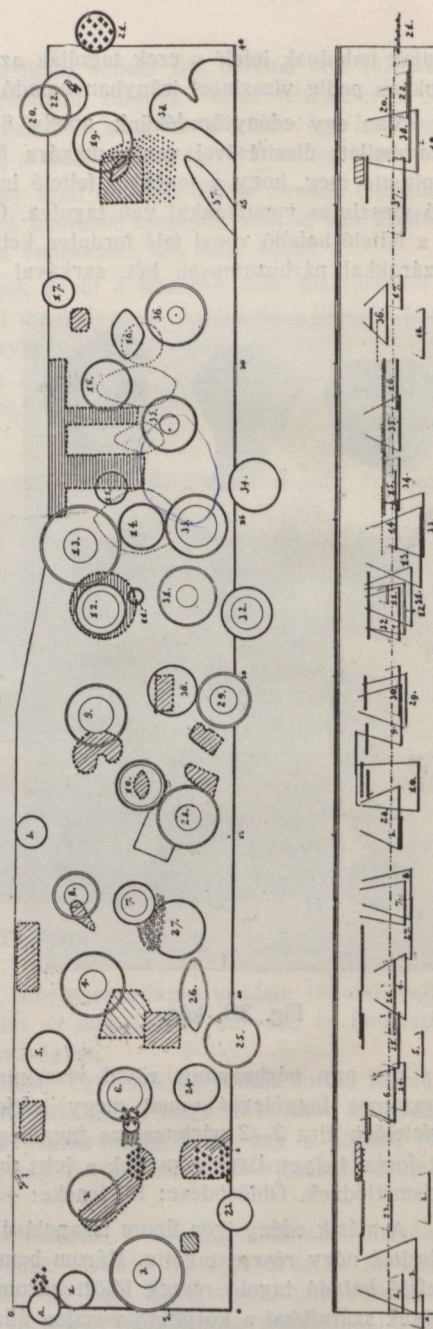

Fig. 39. kép.

Az első jelenséget 50 cm. mélységben észleltük. A 35-70—36-50-ig letapasztott tűzhelyet fedeztünk fel, amely a szelvény keleti szélétől 3-40 m. távolságra kezdődött. A tapasz alól középkori cserepeknek egész tömege került elő amelyeknek alakja a már fentebb ismertetett pohár alakú edényre emlékeztet. (11. kép. 2.) A tűzhely magassága 40 cm., amelyben a cserepek égett agyag rétegekkel együtt keverték. A tűzhely alakja ovális. Hosszabbik tengelye 1, rövidebbik 0-50 m. — Ahol a cserép réteg megszűnik 1-50 m. hosszú, 1-40 m. széles vékony égett réteg következett, amelynek keleti és északi oldalán mintegy 1-10 m. átmérőjű kör alakjában 2—3 cm. vastagságú hamu réteg feküdt. A hamuban sem cserép, sem csont maradványok nem voltak. a tűzhely cserepei pedig azt árulták el, hogy ennek a tűzhelynek semmi köze sincs az őskori településhez.

55 cm. mélységben 17 m.-től 18-20 m.-ig a keleti oldaltól 3-75 m.-re, 1-60 m. hosszúságban szabálytalan alakú tűzhely. Közelében vékony hamu réteg. A tűzhelyben itt-ott egy-egy őskori cserépdarab volt beágyazva, de egyébként rétegezettsége nincs s csak az egyszerű fekete földön égették a tüzet. Közvetlen mellette, észak felé 70 cm. átmérőjű kör alakban laza föld helyezkedett el, amelyből a 9. számú putri lefelé szélesedő alakja bontakozott ki. A putri köralakját mindvégig megtartva, a sárga földbe is behatolva 2 m. mélységig terjedt, ahol átmérője 1-95 cm. volt.

Ugyanebben a mélységben 16-tól 17-40-ig a keleti faltól 2-40 távolságra kezdődött a 10. putri, 1-40 m. átmérővel s alig észrevehetően szélesedve 2-60 m. mélységben 1-60 m. átmérőjű fenékkal végződött. Ennek a putrinak a belsejében a szájától 35 cm.-re ovális tűzhely volt 85 × 50 cm.-es tengelyekkel. A tűzhely még 55 cm.-re ment le. Kétszer volt egészen újra tapaszta. A felső részén 5 cm. égett rész volt, amely alatt 15 cm. vastag sárga föld következett. Ez alatt 20 cm. vastagságú hamu réteg feküdt, tele csontokkal, cserepekkel, kagylókkal és halpénzzel. A hamu réteg alatt újabb 5 cm. vastag égett réteg következett, mely alatt 10 cm. vastag sárga föld feküdt. A tűzhely alsó sárgaföld rétegétől lefele az egész gödör szénnel vegyes hamuval volt kitöltve, amelyben csontok és cserepek feküdtek minden rétegeztség nélkül. Ez annál is könnyebben megfigyelhető volt, mert a gödörnek csak egy kis körívvvel határolt darabja került a fogásba s így valósággal szelvényyszerűen lehetett feltárni. Teljes felbontása a második fogással történt. Ugyancsak itt kezdődött a 29. putri is, 85 cm. átmérőjű körrel, amely szabályosan szélesedve 2-15 m. mélységben 160 cm.-re szélesedett ki. A bejárat széle 19 m.-nél, pontosan a keleti falhoz esett.

56 cm. mélységben, a déli végtől 4-10 m. távolságra kezdődött egy tűzhely, amely 5-50-ig tartott. Hosszával közvetlen a keleti faltól befelé nyúlt 175 cm.-re. A megközelítőleg téglafarmájú tűzhely 20 cm. mélységig ment le. Két égett réteg volt benne, amelyeknek köze vastag cserepekkel vegyes hamu és kagyló réteggel volt kitöltve.

65 cm. mélységben, a déli végtől 0-69 m.-re 90 cm. átmérőjű körrel kezdődött a 3. putri. Fenekét 2-55 m. mélységben találtuk meg, ahol átmérője 2-40 m. volt.

72 cm. mélységben, a következő jelenségeket figyeltük meg:

8-60—10-20 m.-ig a keleti faltól 2-80—4-50-ig szabálytalan négyszög alakú vékony, égett föld réteg.

16-25—17-25 m.-ig, a keleti faltól 0-50—1-75-ig, szabálytalan alakú, déli végén szegletesen, északi végén kerekén végződő egyszerű tapasztott tűzhely.

27-80—28-40-ig a keleti faltól 1-85 m.-re 60 cm. átmérőjű körrel kezdődött a 35. putri, amely 1-90 m. mélységig ment le, ahol átmérője 175 cm. volt. A bejárat közép-pontja a keleti faltól 2-12 m.-re volt.

31-30—31-80-ig a keleti faltól 1-65 m. távolságra 50 cm. átmérőjű körrel kezdődött a 36. putri. Az eddigiekhez mérten alacsony belvilágú putri falai hirtelen széles körben terültek el s 1-50 mélységben, 1-90 átmérőjű körrel ért feneket.

82 cm. mélyen voltak:

1-80—2-45 m.-ig, szabályos négy-szögalakú vékony égett földréteg, a keleti faltól 1 m. távolságra.

2-50—5-15 m.-ig a keleti faltól 4-50, illetve 2-50 m. távolságra keresztben elnyúló összeérő két tűzhely; az egyik 2-40 hosszú, 0-90 m. széles, a másik 1 m. átmérőjű kör alakú. Mind a kettő egyszerű égett föld. Az utóbbinak nyugati felét 5 cm. vastag kagyló réteg borította. Közvetlen mellette észak felé égett rögök és újabb kagyló réteg feküdt.

8-25—9-42 m.-ig 1-20 m. oldalú négyzet alakú tűzhely, egyszeri letapasztással. A tapasztban itt-ott őskori cserepdarabok vannak. A tűzhely a keleti faltól 1-92 m.-re kezdődik.

19—20 m.-ig, a keleti faltól 2 m. távolságra 1 m. hosszú 0-60 m. széles tűzhely, amely az előbbivel teljesen azonos felépítésű.

12-35—13-25 m.-ig, 90 cm. átmérőjű körrel kezdődött a 7. putri, a keleti faltól 3-20 m.-re. Mélysége: 2-20, fenék-átmérője 1-30 m. (40. kép.)

12-80—13-60 m.-ig, 80 cm. átmérőjű kör jelezte a 8. putri kezdetét, a keleti faltól 4-75 m. távolságra. Mellette, a bejáratra is rányúlt egy egyszerű tapasztott tűzhely, amelyet „in situ” felvettünk. A putri mélysége: 2-40, fenék átmérője: 1-65 m.

15-10—16 m.-ig 90 cm. átmérőjű kör volt a 28. putri bejárata, a keleti faltól 1-05 m.-re. Mélysége: 2 m, fenék átmérője: 2 m. Legalján 15 cm. vastag hamuréteg feküdt, amely alatt cserepek és csontok, felette égett rögök voltak. A hamu nem a gödörben keletkezhetett; bizonyítja ezt az a körülmény, hogy a hamu közt függőleges elhelyezkedésben sárgaföld darabok heverték.

Fig. 40. kép.

22 m.-nél érintette a keleti falat a 32-ik putri szája. Nagyobb részével kívül esett a fogáson, ép ezért ezt is szelvénytípusra bonthattuk fel. A felső kör átmérője 1 m. Folyton szélesedve 1-90 m.-ig nyúlik le, ahol 1-60 m. átmérőjű körrel végződik. A putriban cserép, csont és kagyló feküdt nagy összevisszaságban, minden szabályszerű rétegzettség nélkül.

21-60—22-80 m.-ig terjedt a 12. putri 1-20 m. átmérőjű bejárata. A putri mélysége 2-05, fenék átmérője 165 cm. A keleti faltól való távolsága 4-30 m.

22-30—23-05 m.-ig következett a 31. putri bejárata, 75 cm. átmérőjű körrel. A keleti faltól 1-50 m.-re feküdt. Mélysége: 2-35 fenék átmérője 1-93 m.

23-70—24-80 m.-ig találtuk a 13. putri bejáratát, a keleti faltól 5-05 m. távolságra. Mélysége: 2-65, fenék átmérője: 2-50 m. A putriban egy tűzhely összevissza dobált töredékeit találtuk, a később ismertetendő tárgyakon kívül.

87 cm. mélységben egy tűzhelyet és egy putri bejáratot találtunk. És pedig:

17-55—18-66 m.-ig, a keleti faltól 30 cm.-re, 1-05 m. hosszú, 0-45 m. széles tűzhely; hossztengetelyével Ény.-Dk. felé húzódott. Egyszer volt tapasztva; benne cserépdarabok voltak.

36-40—37-70 m.-ig, a keleti faltól 4-30 m.-re, 1-30 m. átmérőjű körrel kezdődött a 19. putri. Mélysége: 2-50, fenékátmérője: 2 m. Északnyugati oldalán a fenékből 15 cm.-es padka emelkedett ki.

90 cm. mélyen 21-30—23-25 m.-ig, a keleti faltól 3-25 m.-re a 12. gödör környékén, megközelítőleg szabályos körben 10 cm. vastag sárgaföld réteg helyezkedett el.

95 cm. mélységben 31—31-75 m.-ig, a keleti faltól 4-75 m.-re 75 cm. hosszú, 60 cm. széles egyszer tapasztott tűzhely.

105 cm. mélyen 5-50—6-10 m.-ig, 60 cm. átmérőjű kör mutatta egy kisméretű gödör kezdetét, amelyet azonban nem készítették el. A gödör a keleti faltól 3-05 m. távolságra feküdt.

Ettől 0-15 m.-re kezdődött az 1-20 m. átmérőjű 6. putri szája, amelynek mélysége 187-5, fenék átmérője 170 cm. volt.

120 cm. mélységben 9-85—10-75 m.-ig, a keleti faltól 4-55 m.-re kezdődött a 4. putri 90 cm. széles szája. Mélysége: 2-25, fenék átmérője: 2-12 m. volt.

Ugyanebben a mélységben 30—31-30 m.-ig szabályos, 1-30 m. átmérőjű kör megkezdésének nyomai látszottak, amely csak 10—12 cm. mélységig ment le.

135 cm. mélyen szabálytalan gödrökben a 10—12 cm. mélységig menő ásás háromszor megismétlődött.

23-90—26 m.-ig feküdt egy szabálytalan, ellypszis alakú $1-10 \times 2-75$ m.-es tengelyű megkezdett gödör;

27-22—28-12 m.-ig, egy $0-90 \times 1-60$ m.-es tengelyű;

28-65—30 m.-ig egy $1-35 \times 2-60$ m.-es tengelyű hasonló gödör.

140 cm. mélyen 25—30-10 m.-ig, pontosan a nyugati fal mellett 60 cm. széles, 10—12 cm. mély sárgaföld réteg húzódott. Ebből kezdetétől számítva, 90 cm.-re: 1-10 m. széles, 2-60 m. hosszú; 3-60 m.-re: 55 cm. széles, 2-40 m. hosszú nyelv nyúlt kelet felé.

150 cm. mélyen 22-40—22-80 m.-ig 40 cm.-es átmérőjű gödörfenék bontakozott ki, amely a 11. putri feneke volt. Magasabban a putri falait nem lehetett figyelemmel kísérni. A gödör a keleti faltól 3 m.-re feküdt.

160 cm. mélyen 24·20—25·60 m.-ig 40 cm. átmérőjű körrel kezdődött a 33. putri, a keleti faltól 1·20 távolságra. Mélysége: 2·70, fenékátmérője: 2·05 m. volt.

37—38·50 m.-ig terjedt a 20. putri feneke. Többi méreteit nem lehetett meghatározni, mert javarésze a már a lakosok által lebontott és elhordott részre esett. A szelvénybe eső része pedig egy mélyebben fekvő putri körvonalait érintette.

170 cm. mélyen volt az egész telepen mindenütt az érintetlen sárgaföld. A putrik legnagyobb része ebbe is belehatolt s mindazok, amelyeknek a feketeföldbe felnyúló része eddig pontosan megállapítható nem volt, a sárgaföldnél szabályosan kirajzolódtak. Hogy ezek is feljebb fekvő rétegekben kezdődtek, az kétségtküví, mert feltettük mindenütt cserepeket találtunk. A rajzban ezeket a bizonytalan mélységben kezdődő putrikat, illetőleg azok keresztmetszetét szakgatott vonallal jelöltük. A felülnézetben természetesen csak a fenéknagyságot mutató kört rajzoltuk be. A mélységet mutató számok innen kezdve tehát mindig a fenék helyzetét mutatják.

175 cm. mélységben 2·42—3·52 m.-ig a 23. putri 1·10 m. átmérőjű feneke a keleti fal mellett,

25·55—26·50 m.-ig, a 15. putri 95 cm. átmérőjű feneke a keleti faltól 4 m. távolságra.

182 cm. mélyen 8·82—11·17 m.-ig a 26. gödör elnyúlt ellipszis alakú, szabálytalan alakja, amelynek hosszabbik tengelye 2·25, rövidebbik 0·82 m. volt. A keleti faltól 0·83 m.-re feküdt.

24·10—25·50 m.-ig, a 135 cm. mélységben talált szabálytalan gödör belsejében volt a 14. putri 1·40 m. átmérőjű feneke, a keleti faltól 3·05 m. távolságra.

28·60—30·20 m.-ig találtuk a 16. putri 160 cm. átmérőjű fenekeit, a keleti faltól 4·15 m. távolságra.

192 cm. mélységben 18·90—20·50 m.-ig, a keleti faltól 2 m. távolságra volt a 30. putri 1·60 m. átmérőjű feneke.

25·60—26·70 m. közt érintette a szelvényt a 34. putri nagyobb részével a keleti falon kívül eső, 1·60 m. átmérőjű fenekeinek egy kis körcsikke.

200 cm. mélységben 7·70—9·40 közt félkörrel nyúlt be a szelvénybe, a másik felével a keleti falon kívül fekvő 1·70 m.-es átmérőjű 25. putri feneke.

31·85—32·70 m. között nagyobb részével a szelvénybe esett, az 1 m. átmérőjű 17.

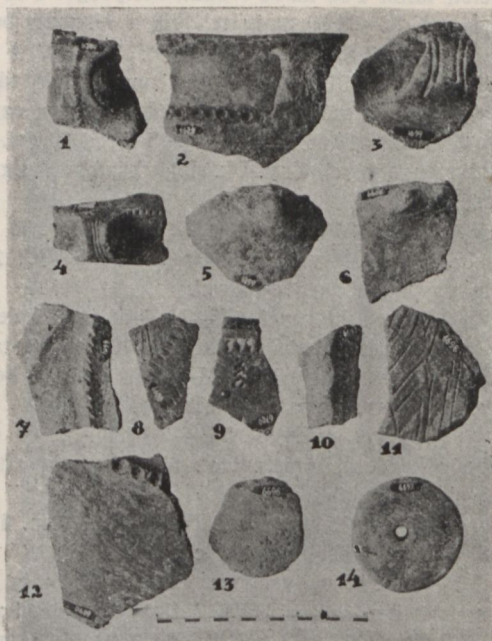

Fig. 41. kép.

putri, a nyugati fal mellett. Kívül eső része véletlenül maradt meg a földhordás rombolásai között.

A szelvény északi falánál, kis részével a szelvénybe esve feküdt a 21. gödör, kagylóval és cserepekkel telve. A kívül eső rész kibontásakor lehetett megállapítani, hogy alakja éppen olyan szabályos kör, mint az eddigiek nagyobb része. A keleti faltól 4-05 m.-re feküdt. Átmérője: 1-20 m. volt.

205 cm. mélyen, 34—36-50 m.-ig nyúlt el a szabálytalan alakú 37. gödör; hossz-tengelye Ény.-Dk. irányba húzódott. A szelvénybe eső hosszúság 2-70 m., szélessége 0-60 m. volt.

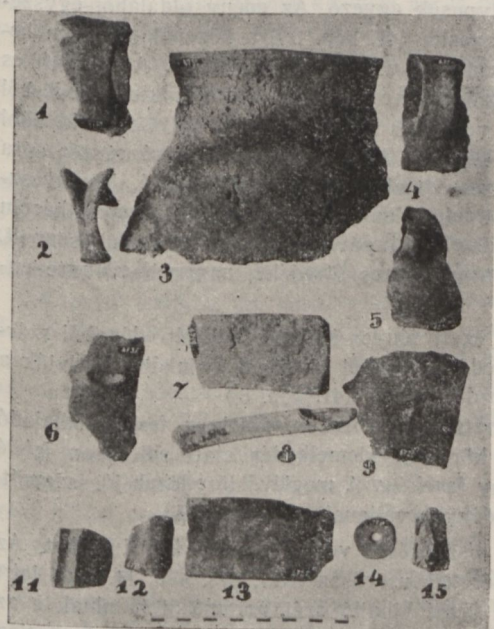

Fig. 42. kép.

215 cm. mélyen közvetlenül a déli fal mellett a keletitől 5 m. távolságra kezdődött az 1. putri 1-10 m.-es átmérőjű fenéke.

37-83—39-33 m.-ig közvetlen a nyugati fal mellett, terjedt a 22. putri, amelynek falait a 20. rongálta meg s amelyben 175 cm. mélységben zsugorított temetkezést találtunk.

225 cm. mélységben 6-35—7-75 m.-ig, a keleti faltól 1-07 m.-re volt a 24. putri 1-40 m. átmérőjű fenéke.

35-50—39-50 m.-ig, a keleti fal mellett szabálytalan alakú gödör kezdődött, amely összefolyt a 38. putri 1-37 m.-es átmérőjű fenekével.

240 cm. mélyen 11-20—13 m.-ig találtuk a 27. putri 1-80 m.-es átmérőjű fenekét a keleti faltól 1-80 m.-re.

270 cm. mélységben 30-20—31-80 m.-ig volt a 18. gödör szabálytalan alakú fenéke, a keleti faltól 3 m.-re. A szabálytalan ellipszis alakú gödör hosszabbik tengelye 1-50, rövidebbik 1 m. hosszú.

275 cm. mélyen 7-30—8-75 m.-ig, a keleti faltól 5-90 m.-re találtuk az 5. putri 1-40 m. átmérőjű fenekét.

300 cm. mélységben 3—4-55 m.-ig, a keleti faltól 4-50 m.-re volt a 2. putri 1-55 m. átmérőjű fenéke.

Ennél a mélységnél lejjebb semmiféle jelenséget nem észleltünk, de a sárgaföld még itt is tartott. Karólyukakat sehol nem tudtunk megállapítani, mert az az egy-két lyuk, amely a földben itt-ott egyenesen lefelé haladt, kisebb-nagyobb mélység után vízszintesen folytatódott s ürge fészekben végződött.

A telep anyagát az egyes gödrök szerint ismertetem. Mielőtt erre rátérnék, meg kell okolnom, miért használtam eddig, s fogom használni ez-

után is hol a putri, hol a gödör elnevezést. Putrinak nevezek minden olyan mesterséges bemélyedést, amelynek falai 90 foknál kisebb szöggel záródnak a fenékhez. Csak ott használom ezt a nevet, ahol 25—50 cm.-re figyelemmel tudtam kísérni a falakat. Ahol nem tudtam megfigyelni, vagy nem találtam meg, ezt az itt általánosnak mondható szabályosságot, azokat gödörnek nevezem.

1. *putri*. Felső része csak a sárgaföldnél volt megfigyelhető, de közvetlen felette lévő háborgatott földben is voltak cserepek. Mélysége: 2-15, fenéktér: 1-10 m.

A töredékek közt négy füles darab is előfordul. Van közöttük szalagfüles és bütyökfüles is. Bár ez utóbbiak méretei eltérők, típusuk egyező. Az edény oldalából egyszerűen emelkednek ki s két szélük kissé kimagaslók (41. kép. 6.), a közepük gyengén bemélyül. Anyaguk közepes iszapolású, rosszulégett vörösbe játszó színű. A szalagfüles díszített. A fül az edényen körbefutó függőleges vonalakkal díszített kiemelkedésből indul, még pedig úgy, hogy a függőleges vonalak a fül szélén is folytatódnak, ahol természetesen vízszintessé válnak. (41. kép. 4.) A fül kiszélesedő alsó részén újra függőlegessé válnak. Az utolsó függőleges vonalnál két ferdén haladó, bemélyesztett párhuzamos vonal kötötte össze a fent leírt kiemelkedéssel. A fül közepén három bemélyített párhuzamos vonal halad a szalagfül irányával párhuzamosan. Jól iszapolt, jól égetett, fényes fekete színű. Nagyon nagy köríves töredéke, nagyobb edényre enged következtetést.

Két töredék, amelyek jól iszapolt, jól égett fényes feketére csiszolt edényből származnak, az oldalukon lévő erősen kiemelkedő bütyökkel annyival is inkább felhívják a figyelmet, mert az egész telepen csak itt fordultak elő. (41. kép. 5.)

Van egy darabjaiból ítélve nagyméretű edénytöredék, amelyen ferdén lehaladó bevágásokkal díszített kiemelkedés futott körül. E kiemelkedés alatt spirálisan lefelé haladó bordázat futott valószínűleg az edény fenekéig. A meglévő töredékek jól iszapolt jól égett, vörös színű fényesre simított edényre vallanak. (41. kép. 7.)

Egy nagyobb töredék alakjával és díszítésével vonja magára figyelmünket. Az alak, a felső rész töredékéből ítélve, bár méreteiben erősen eltér, a 8. kép. 11. alatt leírt edényére emlékeztet. (8. kép. 12.) Fülei a kissé kihajló száj pereméből indulnak s az említett példa módjára illeszkednek az oldalhoz. A száj a fülek közti rész középpontján kicsücskössödik. A fülek felülete díszített. Három bemélyített vonal fut rajta végig. A fül kezdete alatt, az említett párhuzamos vonalak két oldalán kissé bemélyedő kör helyezkedik el. Ezek alatt, a két szélső párhuzamoshoz ferdén haladó vonalak csatlakoznak. Egyik oldalon 9. a másikon 8. — Az edény nyakán, a szájtól 2-80 cm. távolságra három párhuzamos fut körül, ezektől 1-80 cm.-re újabb kettő. E két párhuzamos vonalak közé, a csücsök alatt bemélyedő kerek díszítés illeszkedik, amelynek szélén, mindenkor mérőleges vonalak, sugárszerűen helyezkednek el. Valószínű, hogy ez a díszítés a hiányzó másik oldalon is megvolt. A három körbe futó párhuzamos vonal, a fültől kiemelkedő körbe futó díszítés felett újra megismétlődik. Az edény többi része hiányzik. A felső rész 10-30 cm. Iszapolása s fenntartása a hivatkozott példával egyező.

Ebből a gödörből került elő egy erősen kopott örlőkő felső része is, továbbá egy csontdarab, amelynek belső részén munkálás nyoma látszik.

2. *putri*. Csak a sárgaföldnél bontakozott ki. Mélysége: 3, átmérője: 1-55 m. — Cserepeken kívül állati csontok és halpikkelyek voltak benne. A csontok közt egy halbordából készült tű is volt.

Az őskori cserepek közül egy durva iszapolású, rosszul égett, veres színű edény feneke és füles szájtöredéke érdemel figyelmet. (41. kép. 2.) A rövid, de széles szalagfűl a kissé kihajló száj alatt hozzáragasztással illeszkedik az oldalhoz. A fültönél kiemelkedés fut körül, amely kerek benyomásokkal van díszítve. A száj szabálytalan kör, amelynek átmérője: 32 cm. volt; a fenékátmérő: 12 cm.

Egy másik füles darab jól iszapolt, jól égett, fényes feketére csiszolt edény darabja. Szabályos szalagfűlnek közepén borda húzódik lefelé, amelyet vízszintesen haladó bevágások tagolnak. (41. kép. 1.)

Hasonló iszapolású az a töredék is, amelyen — úgy látszik — vízszintes irányban haladó kettős körben, ferdén és függőlegesen álló rövid, egymással párhuzamos vonalak helyezkednek el. (41. kép. 8.)

Apró kova pattintékok is voltak a hulladékok közt. A *putri* alján pedig összevissza dobálva, vessző lenyomatos kiégett tapasz darabok egész tömege hevert. Gondos megfigyeléssel megállapítható volt, hogy nem a helyszínén összeomlott lakással van dolgunk. A darabok, mint hulladékok kerülhettek a gödörbe. Bizonyítja ezt az is, hogy a sárgaföld feletti puha feketeföldben is találtunk ilyen darabokat.

A *putri* fenekén, az előbb említett törmelékek alatt egy, az eddigiektől eltérő alakú (6. kép. 5.), kisméretű, egyfűlű edény volt. Füle az enyhén kihajló szájperemből indul és áthúzással illeszkedik az oldalhoz. A fültő magasságában körülfutó, bemélyedő vonal díszíti az edényt. Legjobban a fültő alatt öblösödik ki. Jól iszapolt, jól égett. vörös színű. Magassága: 8-2, szája: 5, nyaka: 4-1, öblösödése: 6-7, feneke: 2-7 cm.

3. *putri*. 65 cm. mélységben kezdődött 90 cm. átmérőjű körrel. Lement 2-55 m.-re, ahol 2-40 m. átmérőjű volt. Anyagában őskori cserép egyáltalán nem volt. A sok nagyméretű feltört csonton kívül középkori edénycserepek voltak összevissza dobálva.

4. *putri*. Felső része 120 cm. mélyen volt. Bejárata 90 cm. széles, mélysége: 2-25, feneke: 2-12 m. volt. Az előbbihez hasonló anyag került ki belőle. Feltűnően sok ló, szarvasmarha, juh, disznó és szárnyas csont volt benne, halcsonttal és halpikkelyekkel vegyesen. A hulladékok között sok pernye volt de minden rétegzettség nélkül.

5. *putri*. Szintén csak a sárga földnél bontakozott ki. Mélysége: 275, feneke: 140 cm. Az e felett lévő bolygatott földből az előbbihez hasonló korú töredékeket szedtünk ki, amelyek közt egy, a már fentebb leírt (11. kép. 4. számú) edényhez hasonló összeállítható darab is volt. (11. kép. 5.) A sárgaföld alatti részből durva iszapolású, vastag cserepek kerültek elő, amelyek közt egy fekete színű símtő kavics is volt.

6. *putri*. 120 cm. átmérőjű felső része 105 cm. mélységben volt. Teljes mélysége: 187-5, fenék átmérője: 170 cm. volt. Sok szárnyas és marha csont volt benne, továbbá igen sok kagyló. Cserépanyag nagyon kevés volt benne. A benne előforduló díszített cserepek közt van egy (41. kép. 12.), amelynek körbefutó kiemelkedő díszítése kerek benyomásokkal van tagolva. Egy másik töredéken az erős kiemelkedés szabályos ívekkel van díszítve. (41. kép. 10.)

Van egy füles töredék, amelyen a szalagfűl szélén egy-egy bemélyedő díszítés

fut lefelé. Vele párhuzamosan másik bemélyedés halad, de csak a fül felső kétharmadán. A fül alatt négy bemélyedő párhuzamos vonal ív alakban helyezkedik el. Az ehhez csatlakozó díszítések elpusztultak. (41. kép. 3.)

Figyelmet érdemel egy 7·5 cm. átmérőjű, feketére égetett agyag orsókarika (41. kép. 14.) és egy 6·5 cm. átmérőjű vörös cserépből készült, félmunkában lévő orsókarika. (41. kép. 13.)

Vannak cserepek, amelyeken össze-vissza elhelyezett, vagy szögbe összemenő vonalak vannak bemélyítve. (41. kép. 11.) Egy darab pedig bemélyített pontokkal van díszítve, amelyek mésszel vannak kitöltve. (41. kép. 9.)

A csontanyagból egy szárcsont érdemel figyelmet, amelynek végei megmunkálás nyomait árulják el.

7. *putri*. 82 cm. mélyen kezdődött 90 cm. átmérőjű körrel. Mélysége: 2·20, fenéktátmérője: 1·30 m volt. Szárnyas és sertés csontokon kívül történelmi időből származó cserepek voltak benne, középen szétvágott csontokkal és símitó kavicsal vegyesen.

8. *putri*. 80 cm. átmérőjű körrel kezdődött, 82 cm. mélységben s 2·40 m. mélységben végződött 1·65 m átmérővel. Felső részében kagylók heverték, mélyebben kevés őskori cserép. — A füles darabok között van olyan, amelyik a kihajló peremből (42. kép. 1.), olyan, amelyik a perem alól indul. (42. kép. 4.) Ezek szalagfülek. Vannak gömbölyű fülek (42. kép. 5.) és van egy ansa lunáta (42. kép. 2.) fül is. Előkerült egy cserépből készült orsókarika (42. kép. 14.), egy fenékö (42. kép. 7.), egy nyélyukas kőbalta töredék (42. kép. 11.) és egy munkált kötötredék. (42. kép. 12.) Innen került ki egy lapos táltöredék (42. kép. 13.) és egy festett edény töredéke. (42. kép. 9.)

9. *putri*. 55 cm. mélyen kezdődött 70 cm. átmérővel. Mélysége: 2, fenéktátmérője: 1·95 m. — Fenékén 5 cm. vastag hamurétegben néhány égett rög hevert. A magasabb részben, az eddigiek mintájára, csontok és cserepek feküdtek össze-vissza.

A cserepek közt körömmel, ujjbenyomással, egyenes vonalakkal díszítettek fordulnak elő. Van vastag gömbölyűfüles és szépen ívelt bütyökfüles töredék. (42. kép. 6.) A töredékek közt van egy durva iszapolású, rosszul égett szájtöredék, amelynek rekonstruált szájtátmérője 36·8 cm. (42. kép. 3.)

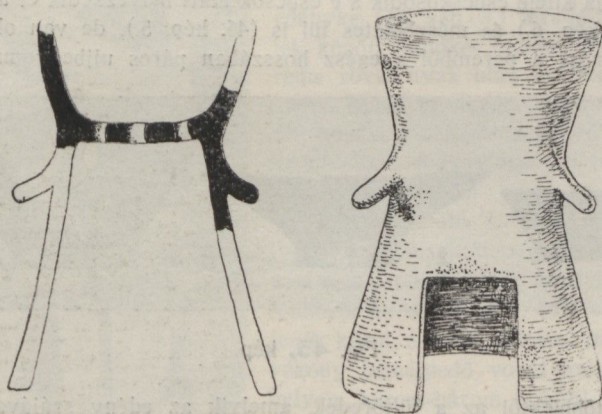
Fig. 43. kép.

Az eszközök közül egy 14 cm. hosszú, szépen munkált csontvésző érdemel figyelmet (42. kép. 8.), az ugyanitt talált 4-5 cm.-es kovapengén kívül. (42. kép. 15.)

10. *putri*. Ugyanebben a mélységben volt a bejárata 1-40 m.-es körrel. Mélysége: 2-60, fenékátmérője: 1-60 m. — A benne talált tűzhelyről már fentebb szoltunk. A tűzhely hely alatt hamu és szén keverékében heverték a csontok és cserepek. A tűzhely mellett félköríves oldalú vastag cserépdarabokat találtunk, amelyekből a képen látható tárgyat sikerült összeállítani, bár a darabok hiánya miatt csak töredékesen. (43. kép. 1., 2.; az egyik felülről, a másik előlről nézve.)

Hogy ennek a tárgynak a tűz körül jutott szerep az kétségtelen. Mivel nem volt beépítve s méretei se nagyok, égető kemence nem lehetett, hanem minden valószínűség szerint parázstartás céljára használták. A pécsi múzeum őriz egy ilyen rendeltetésű tárgyat, amelynek lyukas középső része felett pár centiméteres perem van, alsó része pe-

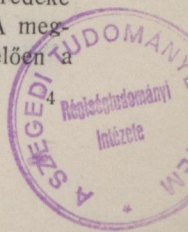
Reconstrucio

Fig. 44. kép.

dig, az elején lévő nyílástól eltekintve, égetett fállal van körülvéve. Ezek a falak, alól szintén égetett fenékhez tapadnak, amelyre a tüzet tették. (?) Ennek a melegítőnek a segítségével az edényeket a tűz közvetlen káros hatásától megkímélhették. (?)

Ennek a darabnak feneke nem volt, mint azt egy később előkerült analógiából és néhány kisebb töredékből megállapítani sikerült. Az analóg darabok mind talpszerűen végződnek be. Véleményünk szerint a felső részén nem az edényeket hanem a parázstartást tartották s a tűz megőrzésére szolgált.

Az edény alakja ovális. A meglévő töredék 21 cm. hosszú, 18 cm. széles. A közepén elhelyezett lyukas rész 3 cm. vastag. A rajta lévő lyukak különböző méretűek. A legnagyobb 7-5, a legkisebb 2-5 cm. Vannak köztük olyanok is, amelyeknek egyik szélét az edény oldala alkotja. A lyukas középrésztől lefelé eső részből csak egy oldal töredéke van meg, amely kissé ferdén halad lefelé. Valószínűleg ez is talpban végződött. A megmaradt oldalrészén 3-5 cm.-re kiálló fogantyú van. Valószínűleg ennek megfelelően a

másik oldalon is volt egy. Ezzel lehetett az edényt a tűzzel ide-oda rakosgatni. (Lásd a rekonstruált képet: 44. kép.)

A lyukas rész feletti rész falai egyenesen felfelé mennek. Hogy csak pereme volt-e, vagy be is volt fedve, határozottan megállapítani nem lehet. De az előbbi látszik valószínűnek.

Anyaga jól iszapolt, jól égett, vörös színű.

Tál töredék. (45. kép. 1.) Jól iszapolt, jól égett, fényes feketére simított. Rekonstruált szájátmérője: 20, fenékátmérője: 7 cm.

Figyelmet érdemel egy finom iszapolású fényes fekete edényszerem is, melynek széle egy helyen csúcsosan ugrik ki. (46. kép. 3.)

A füles töredékek közt sok a szalagfűl, amelyek részint tálak, részint bögrékhez tartoznak; de bütyökfülesek is vannak. Közülök figyelmet érdemel az a töredék (46. kép. 1.), amelynek szája kifelé csücskösödik s e csücsök alatt helyezkedik el a fűl. Van köztük ansa lunata (46. kép. 6.) és mészbetétes fűl is (46. kép. 5.), de van olyan is, amelyik széles íveléssel indul a peremből s egész hosszában páros ujjbenyomás húzódik. (46.

Fig. 45. kép.

kép. 2.) Elűt a többiektől az a fűltöredék, amelyik az edény szájával párhuzamosan helyezkedik el s a fűl nyílása az edény szájával vertikális irányú. (46. kép. 4.)

Van egy 6-5 cm. átmérőjű égett agyagból, továbbá két félbe tört és egy egész, cseréptöredékből készült orsókarika is. (46. kép. 7—10.) Az innen előkerült kovaszilánk hossza 4-5 cm. (46. kép. 16.)

Megmunkált csontok közül egy 10 cm. hosszú csontár, három csontvéső, amelyeknek hossza 12, 13, 14 cm. és egy hengeres csontból készült csontvéső érdemelnek említést. (46. kép. 11—12., 14—15.)

11. *putri*. 150 cm. mélységben volt a feneke, amelynek átmérője 40 cm. Csak egy ásonyomnyíra volt figyelemmel kísérhető. Néhány őskori cserépdarabon kívül, égett csontok kerültek elő belőle. A csontok között volt egy nyéllyukas csontbalta töredéke is. (46. kép. 13.) Hossza a letört nyéllyuktól 8 cm.

12. *putri*. 82 cm. mélységben kezdődött 1-20 m. átmérővel. 1-65 m.-es átmérőjű feneke 2-05 m. mélységben volt. Marha- és halcsontok és a már eddig is gyakran előforduló csipett díszítésű durva cserepek halmaza volt benne.

13. *putri*. Az előbbivel azonos mélységben volt a *putri* 1-10 m. átmérőjű szája. Mélysége: 2-65, fenékátmérője: 2-50 m. — Anyagából igen sok cserép, marha- és hal-

csont, továbbá kagyló került elő; de bölény szarv és szarvas agancs is volt benne. Egyike volt a leggazdagabb gödröknek.

Finoman iszapolt, jól égett, vörös színű bögre. Durva kivitelű kézimunka. Valószínűleg füle nem volt. Magassága: 6, szája: 7·5, fenéke: 4 cm. (34. kép. 9.)

Fültredek között egy nagyobb, 5·5 cm-es bütyökfül minden valószínűség szerint a 10. putri anyagában leírt parázstartóhoz hasonló darab fogantyúja lehetett. (47. kép. 7.) A többiek szalag- és bütyökfülek, amelyek, mint a töredékekből megállapítható, részben nagyobb fazekakhoz, részben tálakhoz részben bögrékhez tartoztak, amelyeknek anyagában a legdurvábbtól a legfinomabb iszapolásig sokféle fokozat előfordul.

Különösebb figyelmet érdemel egy rendkívül finom iszapolású, igen jól égett, fényes felületére símitott, vékony falú, eredetileg kétfülű edényke (47. kép. 3.) töredéke. Díszítése a fülek között mindkét oldalon megismétlődik. Pereme rövid nyak után egyenesen felfelé emelkedik. Ebből emelkedik az ansa lunata formájú fül, amely a díszítések kezdő vonalában tapad az oldalhoz. Magassága 5·5 cm. lehetett. Szájátmérője 5·1 cm.

A körülfutó kiemelkedően kerek bemélyedésekkel díszített nagyszámú cserepen kívül van egy fenéktöredék, amelynek díszítése különbözik az eddigiektől. (47. kép. 1.) A homorú fenék körül, a fenék szélével párhuzamosan futó vékony bemélyedő vonal halad, amelybe hat helyen, három-három felől jövő párhuzamos vonal torkollik. A párhuzamos csomók közti részt, közvetlen a körbefutó vonal mellett négyöt pont tölti ki. A töredék is finom iszapolású, jól égett, fényesre csiszolt fekete anyagból van.

Egy fenéktöredéknek, eddig még elő nem fordult élesen kiemelkedő peremes talpa van. (47. kép. 2.)

A kerámiai anyagból, egy 8·5 átmérőjű, tört edénycserépből készült orsókarikán kívül (47. kép. 6.), egy jól iszapolt és jól égett, fekete színű anyagból készült kanál (47. kép. 5.) említendő, melynek átmérői: 6·5 × 5 cm. Nyele letörtött.

Csonteszközök közt vannak halbordából és más halcsontból készült tűk, amelyeknek hossza 4—8 cm. közt változik. Két bordából készült véső; az egyik 10, a másik 12 cm. hosszú. (47. kép. 12., 16.) Egy durván munkált ismeretlen rendeltetésű eszköz (47. kép. 8.) és egy nyéllyukas baltatöredék amelynek nyéllyuktól számított hossza 8 cm. (47. kép. 4.)

Volt még az anyagban egy kova szilánk is. (47. kép. 9.)

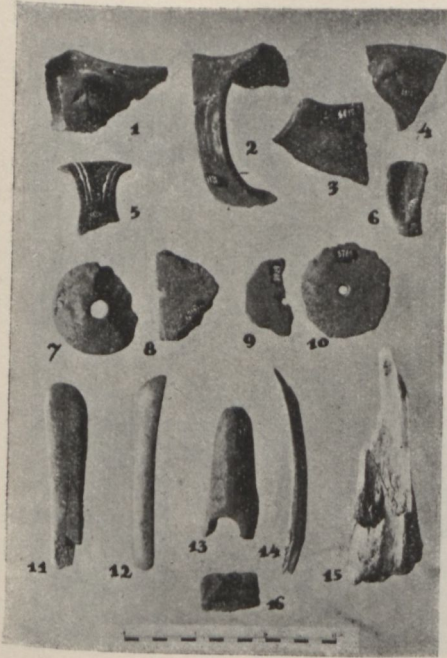

Fig. 46. kép.

14. *putri*. Csak a sárgaföldtől volt figyelemmel kísérhető. 182 cm. mélyen pedig már a fenekéhez értünk, amelynek 1·40 átmérőjű volt. Se csont, se cserép nem volt benne.

15. *putri*. Fenekét 95 cm. átmérővel 175 cm. mélységben találtuk meg, de a 135 cm. mélyen lévő felhányt sárgaföld alatt laza föld árulta el bizonytalan kezdetét.

A már ismertetett vegyes cserépanyagon kívül, több megmunkált csontot találtunk benne. Ezek közt volt egy 15 cm. hosszú, két végén körülfürészelt szarvas agancs darab is. (47. kép. 13.) Volt még egy 8 cm. hosszú kereken (47. kép. 14.) és 10 cm. hosszú szegletesen (47. kép. 15.) végződő csontvésző s egy szűrőeszköznek használt 9 cm. hosszú agancsdarab is. (47. kép. 10.) Egy bütykös csontból készült, valószínűleg szűrőszerszámnak csak az alsó vége volt meg. (47. kép. 11.)

16. *putri*. 182 cm. mélyen végződött 160 cm. átmérővel. Kezdeté az előbbi módjára volt látható. A rendes helyén lévő sárgaföld feletti laza földben középkori edénytöredékek hevertek; ezek közül egy körbe írt keresztel díszített fenékdarab érdemel említést. (48. kép. 14.)

A sárgaföld alatti részből rossz fenntartású, durva edénycserepeken kívül égetlen, nádlenyomásos tapasztoredék és a már leírt parázstartó talptöredéke került elő. Ez a töredék az oldalt lévő száj peremére is következtetést enged. Egy másik hasonló töredék azt mutatja, hogy az edény külső része néha sarkosan végződött. (48. kép. 17—18.)

17. *putri*. 200 cm. mélyen találtuk meg 1 m. átmérőjű fenekét. Felső része a sárgaföldig figyelemmel kísérhető volt. Mint már említve volt, nagyjából a földhordás áldozata lett s ekkor pusztulhatott el a benne lévő anyag is. A szelvénybeeső részben semmit sem találtunk, szerteszét fekvő sárgaföld rögökön kívül.

18. *gödör*. Nyomai a sárgaföldnél kezdődtek. 100 × 150 cm. átmérőjű fenekét 270 cm. mélyen találtuk meg. Anyagában seprős és benyomott (48. kép. 8.) díszítésű töredékeken kívül benyomott díszítéssel ellátott szájperecs töredék (48. kép. 10.), kisebb-nagyobb szalagfüles darabok és a már többször említett parázstartó (48. kép. 16.) talpas töredékei fordulnak elő.

Figyelmet érdemel az egyik fül (48. kép. 11.), amely mindkét végén szabályos lépcsővel tapad az edényfalához. A töredékből nagyobb edényre lehet következtetni.

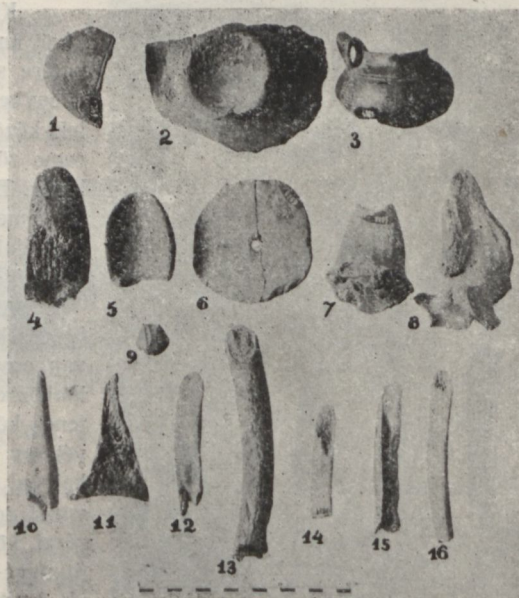

Fig. 47. kép.

19. *putri*. 87 cm. mélyen kezdődött 1-30 m. átmérővel. 2 m. átmérőjű fenekét 2-50 m. mélységben találtuk meg. Anyaga csak cserép amelyek közt egyenes vonalú bemélyesztett és össze-vissza haladó vonalak alkotják a díszítést. (48. kép. 9. 12., 13., 15.) Egyik szájtöredéken, amelynek feltűnő nagy a mérete (48. kép. 2.), szabálytalanul haladó egyenes vonalak mélyednek be. A cserepek anyaga és technikája a legdurvábbtól a legfinomabbig váltakozik. Van egy töredék, amelyen a széles párhuzamos vonalak erősen kiugró bütyökben futnak össze. (48. kép. 6.) A jobb töredékek közt van egy nagyobb méretű edény feneké és egy, már sokszor említett kétfülű kancsó alsó része is.

20. *putri*. Javarésze a már lehordott földbe esett s így megfigyelésünk csak a 160 cm. mélységű, 1-50 m. átmérőjű fenékre vonatkozik. Megmaradt részéből néhány középkori cserép került elő.

21. *gödör*. 200 cm. mélyen, 1-20 m. átmérőjű körben végződött ez a szabálytalan gödör, amelyből 130 cm. magasságtól kezdve kagylók kerültek elő. Ez a kagylóréteg lefelé mindég vastagabb lett s az egész gödröt kitöltötte. A temérdek kagylón kívül néhány edénytöredék is volt benne. Ezek közt bütyök- és szalagfül épügy előfordul mint a díszített és díszítés nélküli cserép.

Van a töredékek közt egy 5-5 cm. átmérőjű, 1-15 cm. magasságú edényke fele része, amelynek töredéke ezeket a méreteket, mint teljes nagyságot tünteti fel. Kétségtelenül a gömbölyű fenekű edények megállítására szolgált. (48. kép. 5.)

Két táltöredék érdemel még említést. Az egyik jól iszapolt, jól égett, fényes feketére símitott. Fülétől indul ki egy elnyújtott vonalakból álló körív, amely az egész edényen körülszaladt. Ez alatt szintén körülfutó kettős párhuzamos

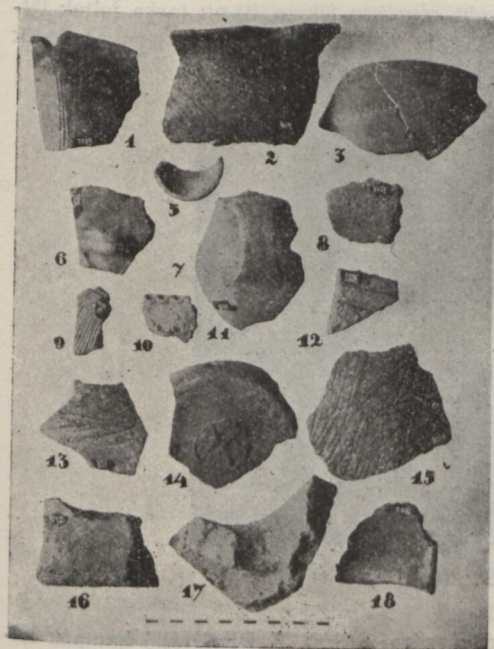

Fig. 48. kép.

mos bemélyedő díszítés következik, amelyből a fül alatt lefelé haladó párhuzamos vonalak indulnak. (48. kép. 1.)

A másik vörös színű. Bütykökkel van díszítve s a bütykök közt rövid, lefelé irányított bemélyedő vonalak foglalnak helyet. (48. kép. 3.)

22. *putri*. A 20. *putri* kibontásakor, a keleti oldalon bolygatott földet találtunk, amely szabályos kör alakban mindinkább szélesedve haladt lefele. Tovább folytatva a munkát 175 cm. mélységben, egy eléggé korhadt emberi csontvázat találtunk minden melléklet nélkül. (49. kép.) A csontváz erősen zsugorítva bal oldalán feküdt. Feje É., lába D. arca K. felé fordult. Alsó és felső lábszárai teljesen párhuzamosak voltak egymással. Ezt a helyzetet csak kötözéssel lehetett elérni.

A csontváz alatt a puha föld tovább folytatódott, jólehet a sír két végén már sárgaföld volt. 10 cm.-re a váz alatt edénytöredékek feküdtek, köztük — közvetlen a medence alatt — egy széjjel repedezett, de egészét mutató tál. Kibontásakor a fenékén — a belső oldalon — egy hozzátapasztott domborművű kampós keresztet találtunk, amelynek végei felfelé állottak. (50. kép.)

Az edénynek csak az alsó része van meg — és nem tál, mint első látszatra mutatkozott hanem egy nagyobb méretű edény alsó része, amelyen 18 cm. magasságban szabályosan körbefutó kiemelkedő díszítés van, szabályosan ismétlődő köralakú benyomásokkal. Az edény anyaga durván iszapolt, szemcsés anyagból készült. Jól égetett. Külső része vörös színű, belső része legnagyobb részében fekete, itt-ott tarka foltok látszanak benne. Átmérője a díszítésnél: 48·5, fenéke: 7·0, falvastagsága: 1·3 cm. A fenék

Fig. 49. kép.

belsejében lévő egyenlő szárú kereszt egy-egy szára 3·1 cm. A felfelé álló kampók háromszög alakú gúla alakúak és 1·65 cm. magasak. A kereszt szárai felfelé élesednek.

Az edény alatt újabb földréteg következett edénycserepekkel vegyesen. A teljes kibontás után 150 cm. átmérőjű 220 cm. mélységű veremlakás tűnt elébünk. A cserepek közt azonban a kampós kereszt es edényhez tartozó darabokat nem találtunk.

A többi edénytöredék a putri fenékén, az északi oldalban feküdtek. Díszített darab egy se volt köztük.

Közepesen iszapolt, gyengén égett, vörösszínű edény töredéke. Két — egymással szembenfekvő — széles szalagfüle van. Pereme 4 cm. magas nyakból indulva, kissé kihajlik. A fülek is innen indulnak s a nyak alatt kívülről tapadnak a falhoz. A fül alatt az edény kiöblösödik. Száj átmérője: 17 cm. (34. kép. 3.)

Az előbbire emlékeztető típus. Szintén szalagfüles de méretei kisebbek. Színe szürke. (34. kép. 1.)

Erősen öblösödő, finom iszapolású, igen jól égett vörös színű füles edénytöredék. Hasonlít az előbbi formákhoz, de a kivitele sokkal gondosabb. Füle a nyak alatt kezdődik s mindkét végén áthúzással illeszkedik az oldalhoz. Száj átmérője: 14.3 cm. (34. kép. 4.)

A rendes alaktól teljesen eltérő töredék. Hosszú nyaka, hordóra emlékeztető alsó részből indul ki. Ezen a hordószerű részen szűknyílású szalagfül van, csaknem szegletesentörő hajlással. Az anyag jól iszapolt jól égett, szürke színű. (34. kép. 2.)

A cserepek közt volt egy égett rög is, amelynek két oldala valami szegletes gerendához lehetett tapasztva.

Fig. 50. kép.

23. *putri*. 175 cm. mélységben találtuk meg 1.10 m. átmérőjű fenekét. Pontosan csak a sárgaföldtől kísérhettük figyelemmel, de a bizonytalan körvonalú puha föld már a 80.-ik cm. mélységtől feltűnt. Ebben a mélységben találtuk az egyetlen ehez tartozó ép edényt.

Az edény rossz iszapolású, rosszul égett, vörös színű. Alakja pohárra emlékeztet. Pici, közepén bemélyedő bütyökfüle van. Szájánál a legszélesebb. Itt átmérője 12.8 cm. Innen fokozatosan keskenyedik. Gyengén profilált feneke 6 cm. Magassága 13.3 cm. (34. kép. 6.)

Bütyök- és szalagfüles töredékek egyaránt előfordulnak. Egyik bütyökfül egész fogantyúszerűen megnyúlik. (51. kép. 7.) A szalagfülesek közt van egy nagyméretű edényhez tartozó, amelynek füle, a perem alatt illeszkedik az oldalhoz. (51. kép. 1.)

A díszített töredékek közt van egy durva, két ujjal és körömmel csipett táltöredék (51. kép. 4.); két benyomott pontokkal díszített (51. kép. 2.); egy vízszintes és függőleges vonalakkal mezőkre osztott darab, ahol a mezők párhuzamosan haladó ferde vonalakkal van kitöltve (51. kép. 5.); vannak össze-vissza haladó egyenes vonalakkal díszített cserepek; valamennyi durva kivitelű anyagból.

De van egy finom iszapolású, jól égett, fényes feketére simított táltöredék is, amelynek kihajló szája alatt, 5 cm.-re körbefutó párkány emelkedik ki. Ez alatt két, ujjal benyomott párhuzamos mélyedés húzódik, amelyhez három, ugyanígy készített lefelé futó mélyedés csatlakozik. (51. kép. 3.)

24. *putri*. 225 cm. mélységben volt 1-40 m. átmérőjű feneke, de körvonalai már a sárgaföldnél kibontakoztak, e feletti részét pedig néhány hullámos vonaldísszel ellátott vastagabb — történelmi időből származó — cserép jelezte. (52. kép. 1., 2.) Ugyancsak innen került elő egy bütykös csontból faragott, három lábra állítható, bizonytalan rendeltetésű tárgy is. (52. kép. 6.)

A sárgaföld alatti részben agancsból készült szűrőszerszám, halbordából készült tű, vékony bütykös csontból készült árák és véső, őrlőkő töredék és sok cserép volt. (52. kép. 3., 5., 8., 9.)

A füles töredékek közt egy ansa lunata töredék (52. kép. 7.) és egy tál töredéke érdemel különösebb figyelmet. (52. kép. 12.) A táltöredék rövid szalagfűlén három párhuzamos bemélyedő díszítés fut le. A fűlő alatt körülhúzó párkányon lefelé irányított rövid vonalak sorakoznak egymás mellé párhuzamosan. A párkány alatt kettős, párhuzamos vonal húzódik. Ez a töredéken még egyszer megismétlődik s azután ugyanolyan távolságra három párhuzamos következik. Valószínűleg ezek a vonalak a fűlő pereméig még többször megismétlődtek. Hogy lefelé futó vonalakkal voltak-e tagolva, azt a töredékből megállapítani nem lehet.

A nagyobb edényre valló töredékek közt olyanok vannak, amelyeken nem úgy, mint az eddigiek egy, hanem két körbefutó kiemelkedő gerinccel vannak díszítve, amelyeken kerek benyomások, vagy kisebb bevágások vannak. (52. kép. 11., 14.) Az egyszerű, lefelé futó bevágások itt is előfordulnak, olyan edényen, amelynek szája bemélyedésekkel van díszítve. Ezek a díszítések kivétel nélkül durva kivitelű edényekből valók. (52. kép. 13.)

Fig. 51. kép.

De van két jól iszapolt, jól égett, igen finom kivitelű töredék. Az egyik igen finom csúcsban (52. kép. 10.) végződik s nyakán két bemélyedő párhuzamos fut körül. A másikon, közvetlen a pereme alatt két vonal darab és egy erősen kidolgozott központtal rajzolt háromszoros kör foglal helyet. (52. kép. 4.) Eredetileg valamennyi mészbetéttel volt díszítve.

A parázstartó talpas töredéke itt is előfordul.

25. *putri*. Csak a sárgaföldtől volt figyelemmel kísérhető. Feneke 1-70 m. átmérővel 200 cm. mélyen végződött. Teljesen üres volt.

26. *gödör*. Szintén csak a sárgaföldtől kísérhettük figyelemmel, 182 cm. mélységben találtuk meg szabálytalan ellypszis alakú fenekét. Hosszabbik tengelye: 2-25, rövidebbik: 0-82 m. volt.

Kevés csonttól eltekintve néhány csont-eszköz és edénytöredékek voltak benne. A csontok közt van egy 7 cm. hosszú szegletesre csiszolt töredék, amelynek felső végén 1-5 cm. átmérőjű, nyíllyuk nagyságú átfúrás van. Rendeltetését megállapítani nem sikerült. (53. kép. 14.)

Az eszközök közt egy csiszolt baltatöredék (53. kép. 16.), egy 7 cm. hosszú átfúrt nehezék (53. kép. 15.), egy 4-5 cm. átmérőjű, cserétöredékből készült orsókarika (53. kép. 17.), és egy 9 cm. átmérőjű, ugyanilyen félkészítmény érdemmel említést. (53. kép. 9.)

A töredékek közt feltűnően sok táltöredék van, úgy a finomabb, mint a durvább kivitelűek közt. A finomabbak vagy minden díszítés nélküliek, vagy bütyökkel vannak díszítve. (53. kép. 12.) A durvábbak közt is van díszítetlen és csipett bemélyedésekkel díszített.

Egyik díszítés nélküli tálnak rövid talpa van. (45. kép. 2.) Magassága: 8, átmérője: 23-5, fenék átmérője: 8-5 cm.

A csipett díszítésű tál feneke gyengén profilált. Pereme benyomásokkal van díszítve. Pereme 21 cm. átmérőjű. (45. kép. 3.)

A csipett díszítésű cserepek közt igen nagy a változatosság úgy a díszítések nagysága, mint az elhelyezés tekintetében. Ez a megállapítás úgy az egy, mint a két ujjal díszítettekre érvényes. Vannak köztük olyanok is, ahol a díszítések bemélyedő vonalakkal vannak kombinálva. (53. kép. 1., 3., 4., 5., 6., 7. 8., 10., 11.)

Vannak össze-vissza haladó bemélyedő vonalakkal díszített darabok is. (53. kép. 13.)

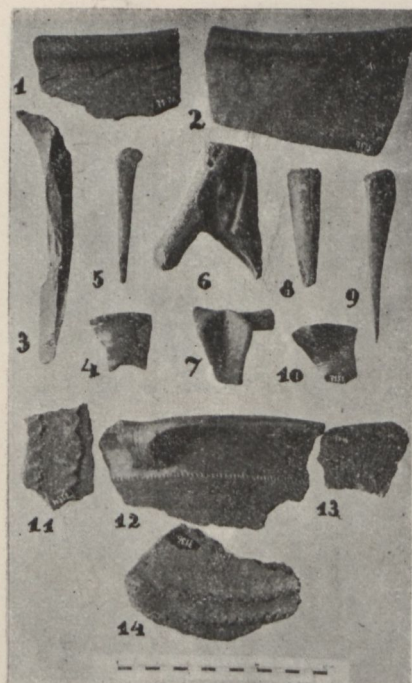

Fig. 52. kép.

Van egy töredék amelyen dupla, szabálytalan négyszög foglal helyet. A töredék egészen lapos s így valószínűleg valami edény feneke lehetett. (53. kép. 2.)

27. *putri*. A sárgaföldtől lefelé 240 cm.-ig volt figyelemmel kísérhető, ahol is 1-80 m. átmérőjű körrel végződött. Semmi se volt benne.

28. *putri*. 82 cm. mélyen kezdődött 90 cm. átmérővel. Mélysége 2 m.; fenék átmérője 2 m. — A sárgaföld kezdeténél a nyugati oldalon 60 cm. széles 25 cm. hosszú fekete föld beomlás volt, amely minden valószínűség szerint a putri oldalába vájt mélyedést töltötte ki. A bejáratától lefelé 60 cm.-re 15 cm. vastag hamuréteg volt 70 × 50 cm. átmérőjű ovális folton. A hamurétegben szétszórva sárgaföld darabok heverték. A hamuréteg fölött állati csontok és kagylók voltak igen nagy mennyiségben. Alatta edénytöredékek és bölény szarv.

A csontok közt több volt, amelyen a munkálás nyomai látszottak. Ezek közül egyik 14 cm. hosszú csontvésző, a másik 9 cm. hosszú csontár volt. (51. kép. 14., 15.)

A durvább töredékek közt van egy nagyobb edényhez tartozó töredék, amely valóssággal össze van építve. (Az összeépítés módját a 33. putrinál fogjuk egy nagyobb darabon ismertetni.) Az edény fekete színű volt s kiemelkedő díszítés volt rajta kerek benyomásokkal. (51. kép. 12.)

A csipett díszítéseken kívül egyenes vonallal díszített (51. kép. 6.) darabok is előfordulnak. Egyiken a vonalak az edény szélesedése szerint távolodnak egymástól; a másikon a körülfutó díszítéstől lefelé futnak. (51. kép. 11.)

Van a darabok közt egy szűrő töredék is. (51. kép. 16.)

A füles darabok közt egyik tál (51. kép. 10.), a másik fazékhoz tartozott. (51. kép. 8.) Mindkettőnek széles szalagfüle van, amely egyenesen a száj pereméből indul.

Egy kétfülű kancsó töredéke díszítése miatt érdemel figyelmet. Mint a töredékből látszik a két fül közt, a fültő magasságában párhuzamos, kettős vonal húzódott, amelyből a fül két oldalán és a fülek közti rész közepén két-két párhuzamos haladt lefelé. A fültőhöz közel eső mező két sarkában három sorban hét pont van elhelyezve. A közepén lévő mezőben a párhuzamos alatt hat pont van egy sorban. Az edény igen finom kidolgozású. (51. kép. 9.)

Figyelmet érdemel az a töredék is, amelynek körülfutó díszítéséből lefutó vonalak felett két tetőszerűen összeszaladó vonal foglal helyet. (51. kép. 13.)

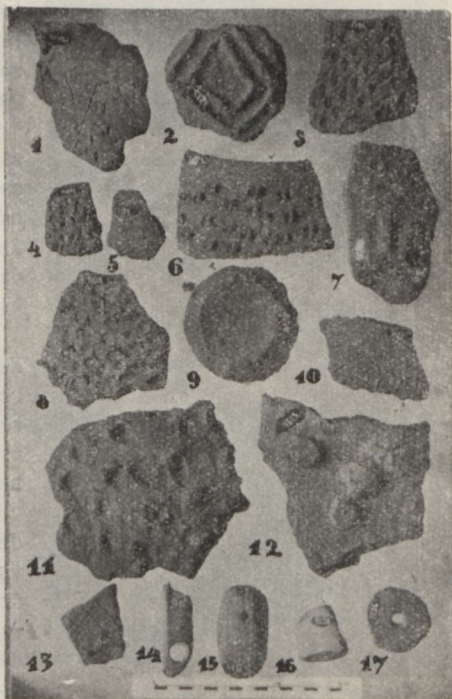

Fig. 53. kép.

29. *putri*. 55 cm. mélységben kezdődött, 85 cm.-es átmérőjű körrel. Mélysége 2-15 m.; ahol is átmérője 1-60 m.

Anyagában egy szaggatott egyenes vonallal díszített cserép az egyedül díszes. (54. kép. 2.)

Van egy rosszul égett, durva iszapolású szájtöredék, amelynek rekonstruált száj-átmérője 36-6 cm. Nyaka alatt kicsi bütyökfűl van. (54. kép. 3.)

30. *putri*. Csak a sárgaföldtől volt figyelemmel kísérhető. 1-60 m. átmérőjű feneke 192 cm. mélyen volt. Alsó része teljesen összeért az előzővel.

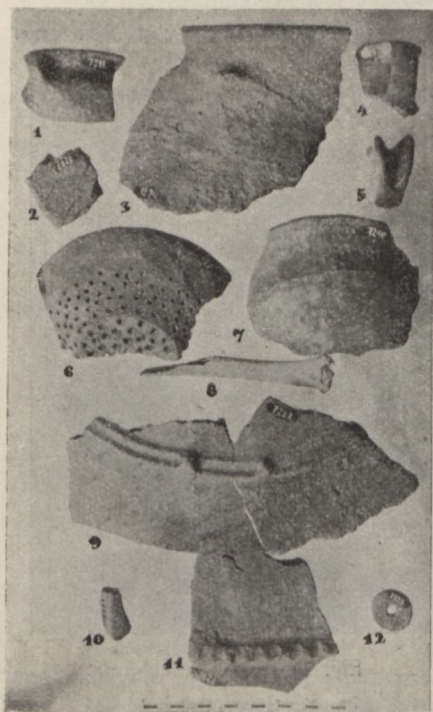

Fig. 54. kép.

Az előbbinél említett nagyméretű fekete cserépek kerültek ki belőle, amelyek közül az egyikken körülfutó, két oldalt peremmel határolt bemélyedés fut végig s itt-ott bütykök emelkednek rajta. (54. kép. 9.)

Egy jól iszapolt, jól égett, nagyméretű edényhez tartozó cserépen erősen kiemelkedő díszítés fut körül, bemélyedő díszítéssel amelyen még az ujjlenyomat is meglátszik. (54. kép. 11.)

Van egy jól iszapolt, jól égett, fekete színű, fényes táltöredék is, amelynek hornyolt nyaka hívja magára a figyelmet. (54. kép. 7.)

Két simító kő is volt benne.

31. *putri*. 82 cm. mélységben kezdődött 75 cm. átmérőjű körrel. Mélysége: 2-35, fenék-átmérője: 1-93 cm. volt. Hamu, csont és cserép volt benne összekeveredve. Agancs és szarv is volt benne.

Néhány szalagfüles töredéken kívül (54. kép. 1., 4.), egy bordával díszített perem is van, amelynek leírását a 33. putrinál adjuk.

Legtöbb figyelmet érdemel egy szűrő fél töredéke. Jól iszapolt, foltosan égett darab. Magassága: 5, átmérője: 16, feneke: 7 cm. Az egész fenék és az oldal a peremtől 3 cm.-re lefelé sűrűn át van lyukasztva. (54. kép. 6.)

Kétfűlű kancsó alakú bögrék. (6. kép. 4., 7.) Mindkettő fülei a peremből indulnak. Jól iszapoltak, jól égettek, fekete illetőleg szürke színűek. Az egyik feneke benyomott, a másiké kerek. Az egyik magassága: 7-5, nyaka: 3-3, öblösödése: 7-5 cm. — A másik magassága: 7-3, nyaka: 3-38, öblösödése: 6-55 cm.

32. *putri*. 1 m. átmérőjű körrel kezdődött 82 cm. mélységben. Mélysége: 1-90, átmérője: 1-60 m. — Marhacsont, kagyló és cseréptöredékek kerültek ki belőle. Bölény szarv is volt a csontok közt. A cserépek közül egy ansa lunata fűl (54. kép. 5.) és egy 2-9 cm. átmérőjű égetett, lapos orsókarika érdemel említést. (54. kép. 12.)

A csontszerszámok közt egy 14 cm. hosszú, hengeres csontból készült véső (54. kép. 8.) és egy feketére égett csontsímító 4 cm.-es töredéke méltó a figyelemre. (54. kép. 10.)

33. *putri*. 160 cm. mélyen kezdődött 1·40 átmérőjű körrel. Mélysége: 2·70, fenék-átmérője: 2·05 m. volt. Marha- és halcsonton kívül kagyló és cserép volt benne. Különösen sok volt a nagyméretű cserépdarab. Köztük olyan is, amely fenéktöredéknek látszott s belőle a 22. putrinál leírt kampós kereszt kampójára emlékeztető háromszög alakú gúla állott ki. A cserepekből sikerült az edényt tökéletesen rekonstruálni. Alakja és felépítése teljesen elüt a használati edények alakjától. (55. kép.)

A széttört darabokból az edény szerkezete igen jól megállapítható volt. Nem egyszerre készítették (korongon hanem valósággal darabokból építették. Az egész edény, a füleket nem számítva, öt darabból készült. A legalsó rész 14·5 cm. magas, felől kereken végződő darab, a második 6 a harmadik szintén 6, a negyedik 7 cm., végeik élesek. Ezeket a részeket gondosan egymásra rakták, de előbb úgy látszik ki is égették. Ennek a belső váznak egészen fekete a színe. Az egymásra rakott részeket kívül-belől durvább, szemcsésebb anyaggal összetapasztották s felől a külön elkészített befefejező nyakas részt rátapasztva ráépítették. A fenékrész elkészítése után a külön elkészített domborművű, felfelé álló végű kampóskeresztet beletapasztották.

A feketére égetett belső rész 6·5 mm. vastag. A belső tapaszítás szintén 6·5, a külső 3 mm. Az egész falvastagsága 16 mm.

Az edény anyaga a külön készült részek szerint különböző. Az alsó rész durvább anyagból készült, a felső azonban finom iszapolású és fényesre van simítva. Égetése egyformán jó. Színe kívül-belől egyaránt vörös. Sem külső oldalán, sem belsejében a használatnak nyoma sincs.

Pereme kihajló. Szájától lefelé 19 cm.-re kiemelkedő díszítés fut körül amelyen köralakú benyomások sorakoznak. A díszítés vonalában foglalnak helyet a bemélyedő középi szalagfül tövek. A fülek az edényre úgy vannak ráillesztve, hogy az összeillesztés helyén a falat kilyukasztották s a lyukon átszorított agyagot belőlről lesímtették. A fülek bemélyedésének folytatásában mindenütt egy-egy lyuk foglal helyet; a lyuk elhelyezkedése csak az egyik fülnél csúszott egy kissé félre. A fülek elhelyezése

Fig. 55. kép.

nem egészen szimmetrikus. Az egymástól való távolság 25, 28, 25.5 és 27 cm. — A fülek szélessége 3 cm. — A felsőrészt a körülfutó díszítés élesen választja el a díszítés nélküli középső résztől. A fenéktől felfelé 18 cm. magasságban az előbbihez hasonló díszítés fut körül, de a kiemelkedő rész utólag lett az oldalhoz tapasztva. A díszítés alatti rész sincs díszítve. A fenék az edény méreteihez képest igen kicsi és gyengén profilált. A belsejében lévő kampós keresztnek csak két ága van meg. Méretei az első edényben lévő kereszténél nagyobbak.

Magassága: 56.5, szája: 19.5 nyaka: 12, öblösödése: 58, feneke: 10 cm.

Az összeállított töredéken kívül volt még egy nagy edényhez tartozó, jól iszapolt, elég jól égett, egyik oldalán vörös, másik oldalán fekete színű szájtöredék. Átmérője 54 cm. Összeállítása az előbbi mintájára történt.

Füles tál. Jól iszapolt, jól égett, fényes feketére símitott. Fülei a peremből indulnak. A fülek egymástól 22, 19 22, 19 cm. távolságra vannak. Magassága: 11, szájátmérő: 32, feneke: 8 cm. (56. kép.)

Fig. 56. kép.

Táltöredék. Az előbbihez hasonló. Szájátmérője 24 cm.

Táltöredék feltűnően sok volt ebben a putriban. Közülök még az érdemel figyelmet, amelynek felső részén, a párkány és a perem közt három borda fut le. (57. kép. 1.)

Sok a durva edénytöredék, köztük egészen kezdetleges bütyökfüles darabok. (57. kép. 2., 4.)

Díszített töredék csak egy van. A díszítésből egy fél ellypszis marad meg, amelyben közepén egy bemélyedő vonal foglal helyet, az ellypszis pereméről pedig rövid vonalak indulnak sugárszerű elhelyezkedéssel. (57. kép. 8.)

Kiégett és égetés nélküli tapasztöredék, égett tűzikutya töredék s egy 12 cm. hosszú csontvész került még ki a putri belsejéből.

A putri szája fölött hullámvonalas díszítésű középkori cserepek heverték. (57. kép. 3.)

34. putri. Csak a sárgaföldtől volt figyelemmel kísérhető. 192 cm. mélységben volt az 1.60 m.-es átmérőjű feneke. Néhány csonton és töredék cserepen kívül semmi se volt benne.

35. *putri*. 72 cm. mélyen kezdődött 60 cm. átmérőjű körrel. Mélysége: 1-90, fenékátmérője: 1-75 m. volt. A belőle kikerült anyag csak a sárgaföldig volt szertedobálva. A sárgaföld alatti részben semmi se volt.

Közvetlenül a sárgaföld feletti részen feküdt egy virágcserep formájú edény. (34 kép. 5.) Iszapolása durva, égetése jó, szürke színű, erős fekete foltokkal. A perem alatt 3 cm.-re, egymástól szabálytalan távolságra négy bütyök helyezkedik el. A bütyköktől szabadon hagyott közökben, de 3—4 cm.-rel lejjebb újra négy bütyök van, amelyek felfelé irányuló lyukkal vannak átfúrva. Magassága: 14, szájtátmérő: 17 fenék: 6×7 cm.

Több nagyméretű edény töredéke is volt a putriban. Van egy durva iszapolású vörösre égett, fényesre símtott lapos falú edénytöredék. Pereme alatt 3-5 cm.-es bütyök van rajta. Rekonstruált szájtátmérője 36-4 cm. (57. kép. 10.)

Egy vastagfalú, fekete szájtöredéken a díszítés a kihajló perem belső oldalán van. A töredéken kétszer ismétlődik meg az a három függőlegesen haladó párhuzamos vonal, amelyik szabályos távolságra valószínűleg az egész peremen többször előfordult. (57. kép. 6.)

Több nagy edény töredékén kívül egy közepesen bemélyedő bütykös fül (57. kép. 5.) és egy ansa lunata töredék is volt itt, amelynek fültöve körbefutó párhuzamos vonalakkal volt díszítve. (57. kép. 7.)

A csontok közt volt egy megégett eszköz és egy 8-5 cm. hosszú, szegletes vésőtöredék. (57. kép. 9.)

36. *putri*. 72 cm. mélységben kezdődött 60 cm. átmérőjű körrel. Mélysége: 1-90, fenékátmérője: 1-75 m. volt.

Anyagában csont és agancs töredékeken kívül nagymennyiségű cserep és három parázstartó nagyobb, összeállítható töredéke volt. A töredékek közül kettő, úgy látszik egyhez tartozott s belőle az edény alsó és középső része restaurálható. (58. kép. 1—2.)

Az alsó rész 1-5—3-5 cm. vastagságú agyagból készült. Feneke nem volt. Lesímtott talpon állt. Elöl lévő része szintén le van símtva. Ez a lesímtott rész volt a hamu kihúzó nyílás széle. Az alsó résznek csak a fele van meg. Egész szélessége a szájnál 24 cm. volt. Hátralékek végződött. Mélysége 21 cm. A meglévő darabon a talptól 8, a szájtól 6-5 cm.-re. 2 cm. átmérőjű lyuk van. Valószínűleg az ellenkező oldalon is volt egy hasonló lyuk.

A középső rész 21 cm. magasságban illeszkedett az alsó részre. A száj felső része 14—15 cm. magasságban lehetett. A középső rész méretei az alsóéval egyeznek. A

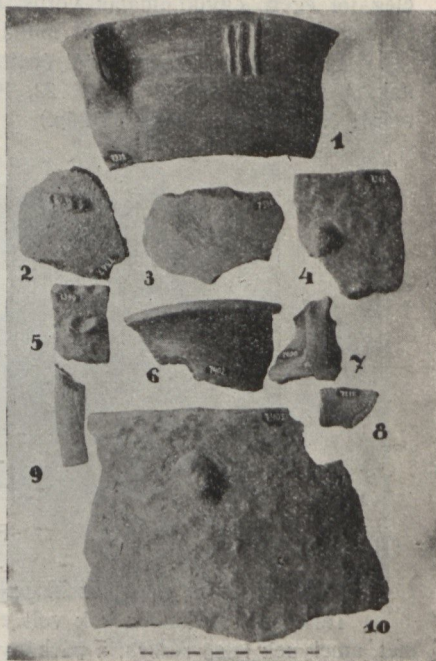

Fig. 57. kép.

rajta lévő lyukak nagysága különböző s a meglévők mérete 2·5—7 cm. közt változik.

Széleihez volt tapasztva a felső rész, de ennek darabjai teljesen hiányoznak.

A harmadik darab nagyon vastag agyagból van készítve. (58. kép. 3.) Csak a középső rész töredéke van meg, amelynek átlagos vastagsága 5—6 cm. Szélessége 30 cm. volt. A lyukak 3—8 cm. közt változnak. Mint a meglévő részből látszik, az előbbinél nagyobb méretű volt.

Fig. 58. kép.

A durvább agyag dolgok közt kell megemlíteni azt a három hengeres tárgyat (59. kép. 1—3.), amelyek égés foltokat mutatnak s valószínűleg tűzi kutyák voltak. Szélességük: 4, hosszúságuk: 9·5, 11 és 11·5 cm.

Az eszközök közt egy nagyobb fenékö töredék (60. kép. 9.) két kőbálta töredék (59. kép. 8., 11.) és egy cserépből tördelt orsókarika (60. kép. 10.) említendő.

Fültöredékek közt, ép úgy mint az eddigiekben, a bütyökfültől (59. kép. 5. 9.; 60. kép. 3., 6.), a szalagfülig (60. kép. 1. 2.), többféle változat fordul elő. Ansa lunata (60. kép. 8.) is van. Egyik füles táltöredéken a fül alatt bemélyedő kettős vonal fut körül, amelyből közvetlenül a fül alatt kettős párhuzamos vonal fut lefelé. (60. kép. 1.)

A díszített töredékek közt van egy, ahol rövid bemélyedő szabálytalan vonalak helyezkednek el a felületen, (59. kép. 10.) Egy másiknak kiszélesedő pereme alól és felől ferde, bemélyedő vonalakkal van díszítve. (59. kép. 7.)

Egy másiknak keskeny kiemelkedését, sürrűn benyomott hármasszöges mélyedések tarkítják. (60. kép. 5.)

Van két finom iszapolású, jól égett töredék. Egyik vörös színű s párhuzamosan futó emelkedés fut rajta körül. Az egyik emelkedés alatt kettős párhuzamos van, amelyből három párhuzamos fut cikcakkos vonalban. (60. kép. 7.)

A másik fekete színű. bemélyedő kettős párhuzamos vonalából kettős köríves visszatérő, hullámszerű vonalak ágaznak. (60. kép. 4.)

37. gödör. 205 cm. mélyen volt a hosszan elnyúló szabálytalan ellipszis alakú feneke. Bár a sárgaföldből figyelemmel kísérhető volt, néhány égett csonton kívül, nagyon kevés cserép került ki belőle. Díszítve csak egy durva szájtöredék (60. kép. 6.) és egy finomabban iszapolt, simított darab volt, amelynek körülfutó kiemelkedése, rövid bevágásokkal volt díszítve. (60. kép. 4.)

38. *putri* és a vele összefolyt szabálytalan gödör feneke 225 cm. mélységben volt. Anyagában csont és agancs töredéken kívül néhány durva cserépdarab volt.

VII. Az ásatás utáni földmunkálatok alkalmával előkerült szórványos leletek. Az ásatások befejezése után az útépitéshez tovább hordták a földet. Aránylag kis területen ontották le az általunk kidolgozott szelvény belső oldalát. A munkát állandóan figyelemmel kísértük, de szerencsére nem sokáig tartott s így nem sok kárt tett. Megfigyeléseink ez alatt is egyeztek a rendszeres ásatáson tett megfigyeléseinkkel. A kikerülő anyag

Fig. 59. kép.

Fig. 60. kép.

pedig néhány olyan typust eredményezett, amely az eddigieket igen jól kiegészíti.

1. Kőbalta töredék. Csak a nyéllyuktól a fok felé eső rész van meg. Alakja fémformát utánoz. Rendkívül finom kidolgozású. Foka szabályosan kiszélesedik. A darab hossza a nyéllyuk közepétől 4-5 cm. Anyaga serpentin. (61. kép. 5.)
2. Durva agyagból készült kettős kúp alakú orsókarika. Átmérője 6 cm. (61. kép. 9.)
3. Orsótartó. Szövésnél használt; átfúrt kúp alakú, égett agyagból. Alsó része

11 cm.; magassága: 14 cm. Az orsó befogadására szolgáló lyuk magassága 9.5 cm. (62. kép. 4.)

4. Kúp alakú nehezék. (62. kép. 3.) Alapja: 4.5, magassága: 12 cm.

5. Egyik három méteres gödör fenekén találtak egy, a fentebb leírt egész edény méreteivel és finomságával teljesen egyező nyak, illetőleg szájrész töredékét. E töredéknek külső oldala és kihajló szájrészének belső része az eredeti vörös színt megőrizte, de az a rész, amely a már függőlegesen haladó nyak alatt következik, feketére égett. (63. kép. 1.)

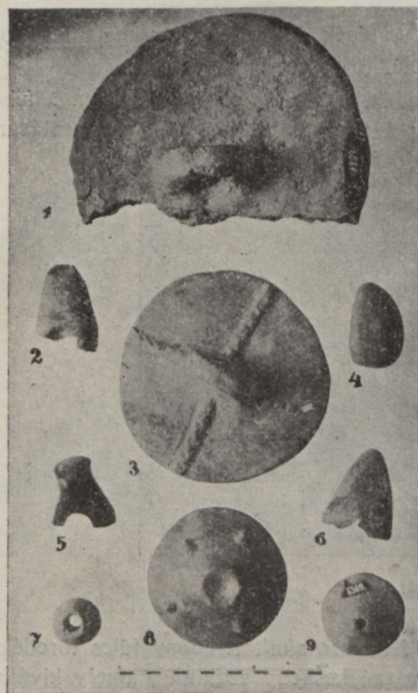

Fig. 61. kép.

10. Durva tál perem töredéke. Durva iszapolású anyagában sok pelyva lenyomat van. Törési felülete korom fekete. Külseje vörös színű. Peremén bemélyedő kerek díszítések vannak, amelyeket valami lapos végű, henger alakú tárgyval csinált a készítője. A töredéken két rövid kiemelkedés van, amelyek ujj benyomásokkal vannak díszítve. (63. kép. 5.)

11. Durva, szemcsés iszapolású, jól égett, vörösszínű vastag táltöredék, széles szalagfüllel. A forma a finomabb iszapolású, fekete tálakra emlékeztet. (63. kép. 8.)

12. 7.5 cm. magas durva égetésű és iszapolású tál töredéke. A hajlatban lévő legnagyobb vastagsága 26.4 mm. (63. kép. 2.)

6. Ugyanabból a gödörből került elő egy teljesen azonos vastagságú, égetésű és anyagú töredék, amely minden tekintetben megegyezik a fentebb leírt nagy edény fülalatt lévő lyukas részével. (63. kép. 4.)

7. Edénytöredék. Ismeretlen típus. Roszszul iszapolt, gyengén égetett, halvány vörös színű. Fő részét egy 22 cm. átmérőjű, 16.5 mm. vastag köralakú lap alkotja. Ennek a köralakú lapnak a szélétől 4.5 cm. távolságra durván kidolgozott, edényfenékhez hasonló félgömbölyű rész következik. Hogy ez a rész volt-e a tulajdonképeni edény, vagy pedig ez volt a korong talpa, nehéz eldönteni. Mivel azonban a korong síma oldalán égés nyomai látszanak, valószínűleg a korong volt az alsó rész, amelyből az öblös edény emelkedett. (64. kép. 9.)

8. Finom iszapolású, feketére símtott tál perem töredék. A peremről a nyak alatti kidudorodásig három párhuzamos, kiemelkedő borda fut le. (64. kép. 1.)

9. Az előbbihez hasonló anyagú tál füles töredéke. Vékony szalagfüle a száj pereméből indul s a nyak alatt kiugró domborodáshoz tapad. Feneke enyhén profilált. Magassága 11.5 cm. volt. (64. kép. 2.)

13. Durva edény szájtöredéke. A kissé kihajló peremet kör alakú benyomások díszítik. A benyomott körökben, az üres henger belsejébe nyomult agyag mutatja, hogy a díszítést vékony nádszállal készítették. (63. kép. 6.)

14. Durva iszapolású és égetésű, vastag edény szájtöredéke. A peremen lévő benyomások az edény száját cikkcakkossá teszik. (64. kép. 6.)

15. Szemcsés, durva iszapolású, magas edény száj és nyak töredéke. Pereme szélesen kihajló. A töredék a kihasasodásig van meg. Nyaka egész a kihasasodásig nyúlik s 11 cm. hosszú. A töredékből ítélve az edény igen nagy lehetett. Belső oldala finomabban van kidolgozva. (64. kép. 3.)

16. Erősen profilált edény fenék töredéke. A fenék átmérője 7 cm. Az edény oldalfalai a virágcserephöz hasonlóan mennek felfelé. (64. kép. 8.)

17. Imeretlen rendeltetésű talpas edény töredék. A talp magassága 4-5 cm. A felső rész félhold formájú töredéke azt mutatja, hogy a tárgyat talán égő fa támasztására használták. (64. kép. 3.)

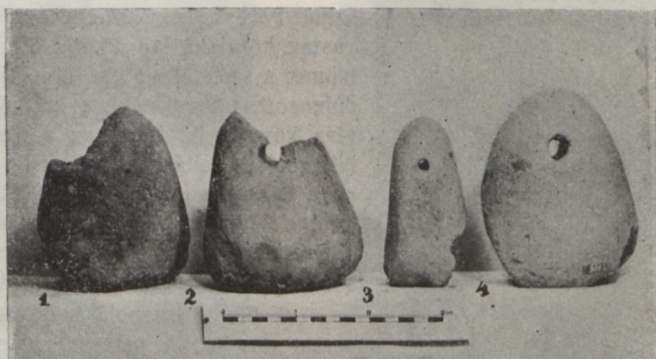

Fig. 62. kép.

18. Finom iszapolású, világos barna színű fényesre símított edény füles töredéke. Széles kihajló pereméből észrevétlenül indul a hosszú keskeny szalagfül, amely kivállalódva illeszkedik az edény alsó részéhez. (65. kép. 3.)

19. Durva iszapolású és égetésű töredék. Pereme valamj hengeres tárgy oldalának benyomásával van kicsipkézve. A száj alatt 3 cm.-rel kezdődik a lefelé hajló, két csúcsú bütyökfül. (63. kép. 7.)

20. Finom iszapolású, jól égett, fényesre símított edénytöredék. Az edény valószínűleg kétfülű volt s ennek megfelelően egész, még kivethető díszítése szimmetrikus. — Hosszú, keskeny szalagfüle a szájperem felé ugorva kezdődik. A két fül között középen lehetett az edény szája, amelyik alatt szimmetrikus elhelyezkedésben két, benyomott pontokkal körülvett bemélyedés lehetett. A töredéken csak egyiknek a fele van meg. A fül kezdetével párhuzamosan körbefutó vonalak tagolták az edényt. A töredéken a két-két párhuzamos háromszor megismétlődik. (65. kép. 2.)

21. Ansa lunata töredék. A fül az edény egyenes pereméből hirtelen emelkedik ki. A fül alatt két bemélyedő széles párhuzamos árok tagolja az edényt. Kivitele igen finom. Színe fényes fekete. (65. kép. 4.)

22. Durva iszapolású, fényes feketére símított füles edény töredéke. A kis szögben megtörő szalagfül áthúzással van az oldalra erősítve. A fülek tapadási helyénél a szélességnek megfelelőleg két körbe futó kiemelkedés tagolja az edényt, elválasztva a gömbölyded alsó részt, a hirtelen kiemelkedő nyaki résztől. (64. kép. 10.)

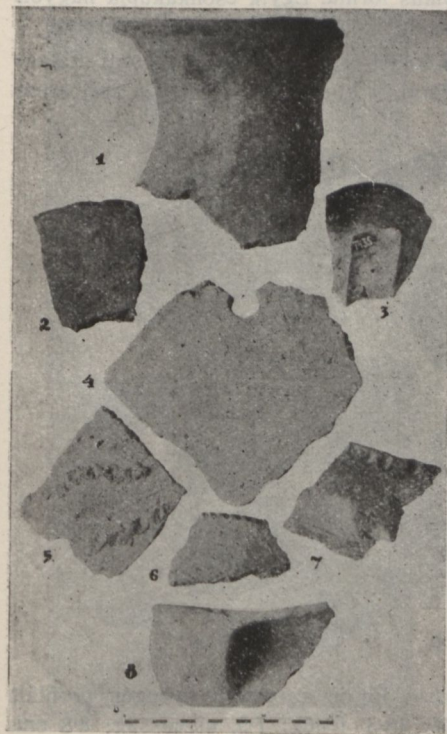

Fig. 63. kép.

23. Durva iszapolású, vöröses szürke színű füles edény töredéke. Az edény erősen kihasadós volt. Töredéke a legnagyobb hasasodástól felfelé van meg. Felülete szabálytalanul haladó, bemélyedő vonalakkal van díszítve. Közvetlen a pereme alatt foglal helyet az edény alakjához mérten kicsi szalagfül. Magassága a kihasasodástól 18 cm. (65. kép. 1.)

24. Durva iszapolású, rosszul égetett edény vastag töredéke. Vastagsága 15.5 mm. A töredéken két helyen is látszik a fésűs díszítés. Színe halvány vörös. Igen nagy edény darabja lehet. (64. kép. 7.)

25. Nagyméretű tál szájtöredéke. Vastagsága az előbbivel egyezik. Közepes iszapolású. Szürke színű. A töredéket ferdén, szabálytalan távolságban haladó párhuzamos vonalak díszítik. Rekonstruált szájmérete 33 cm. (64. kép. 5.)

26. Jól iszapolt, jól égetett, fényes vörösre símított nagy edény töredéke. Az edényen éles kidudorodás futhatott körül, amelyet két alatta húzódó bemélyedő párhuzamos követhetett. Úgy látszik, hogy ehhez a párhuzamoshoz, három-három lefelé haladó szögben összefutó újabb párhuzamos vonal csatlakozott, amelyek a fenti vonalakkal háromszögeket alkottak. A töredéken egy ilyen háromszög majdnem teljesen rekonstruálható. (64. kép. 4.)

27. Jól iszapolt, jól égetett, eredetileg fényesre símított, vörös színű fedő. Átmérője 15-5 cm. Vastagsága 14—20 mm. közt változik. Közepén 2 cm. magas, 1-3 cm. széles és 4 cm. hosszú füle van, amelynek alsó részétől négyfelé ujj benyomásokkal díszített kiemelkedések húzódnak. Belső oldalán erős égésnyomok látszanak. (61. kép. 3.)

28. Orsótartó töredék. Kúp alakú. Magassága 13.5 cm. Fenéktármérete 11 cm. —

9.5 cm. magasságban át van fúrva. A lyuk belső felületének kopása erős használat mellett tanuskodik. — Anyaga vörösre égett durva agyag. (62. kép. 1.)

29. Nyéllyukas balta töredék. A lyuktól az él felé eső része van meg. Ennek hossza 6 cm. Az él szélessége 3.92 cm. (61. kép. 6.)

30. Nyéllyukas balta töredék. A lyuktól a fok felé eső része van meg. Hossza: 5 cm. A fok vége egy négyzetcentiméter területen négyzet alakúra van lecsiszolva. (61. kép. 2.)

31. Széles lyukú orsókarika. Nem szimmetrikus forma. Egyik csonkakúpja nagyon lapos. Jól égett és finom iszapolású anyagból készült. Szürke színű. (61. kép. 7.)

32. Egyfülű tál. A füle le van törve s töredékéből csak sejteni lehet, hogy szalagfüle volt. Jó iszapolású, jól égett szürke színű. Enyhén kifelé hajló keskeny szájperem

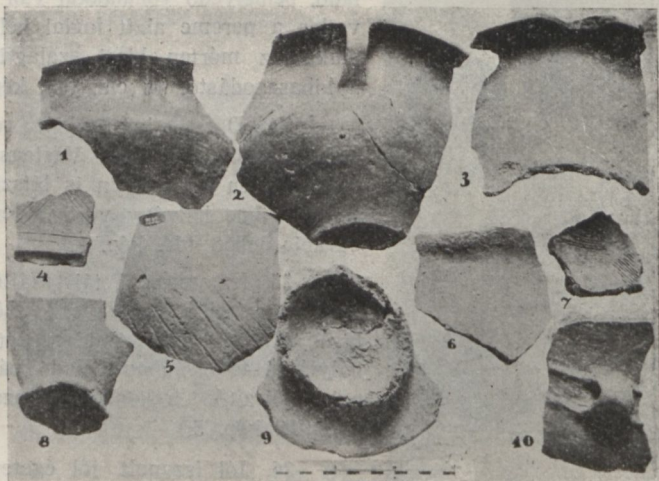

Fig. 64. kép.

után hirtelen kihasadik, majd csonkakúp alakban fut le az edény gyengén profilált fenekéig. Szájátmérő: 16.5, legnagyobb öblösödés: 18.5, fenék: 7.5, magasság: 8.8 cm. — Az edény belsejében zsurló lenyomatok látszanak. (66. kép.)

33. Fületlen táltöredék. (Felső részének $\frac{1}{4}$ része hiányzik.) Igen jól iszapolt, jól égetett finom kivitelű munka. Szájpereme egyenesen felfelé áll. Ez a felfelé álló rész 2 cm. magas. Ennek végződésétől a profilált fenékig lapos csonkakúpba fut az alsó rész. A felfelé álló részen egymással szemben, az edény két oldalán egy-egy gömböcske foglal helyet. A közt, a felfelé álló perem alsó élén ugyanolyan gömböcske van. Valószínűleg az ellenkező oldalon is volt egy, de ez a rész hiányzik. Száj átmérője: 16.5, magassága: 5.7, fenékátmérője: 5 cm. (8. kép. 2.)

34. Edénytöredék. Finoman iszapolt anyagból. Sötét szürke színű. Egyenes pereme alatt s kihasadásának alsó szélén apró gömböcskék díszítik.

35. Fül nélküli csésze. Felfelé álló, egyenes szájeremmel. A felfelé álló perem magassága 5-5 m. Ebből lefelé menő fordított csanakakúp alkotja az edény alsó részét. Anyaga jól iszapolt, jól égett. Az edény alakja nem szimmetrikus. Peremét szabálytalanul elhelyezett gömböcskék díszítik. Magassága: 8-5, szájátérője: 11-5, profilált és benyomott feneke: 3-3 cm. (8. kép. 1.)

36. Fül nélküli csésze. Felfelé álló, kissé lefelé hajló szájeremmel. Az edény nagyobb részét ez a szájerem alkotja. Ennek magassága: 6-5 cm. — Ennek alsó végénél van az edény legnagyobb kihasadása. Az alsó rész igen alacsony csanakakúpban

végződik. A perem alatt három gömböcske van elhelyezve egyenlő távolságra egymástól. A gömböcskék közt szabadon maradó részen, de a perem alsó részén újabb három gömböcske foglal helyet. Magassága: 7-5, szájátérő: 8-5, legnagyobb hasadás: 9-9, fenékátérő: 3-5 cm. (8. kép. 3.)

37. Jól iszapolt és égetett edény töredéke. Valószínűleg kétfülű edény volt, amelynek fületővénél egy körbefutó bemélyedő vonal és ezzel párhuzamosan haladó valami hegyes eszközzel készített, bemélyedő pontsor volt a díszítés. Fenékátérője: 8-5 cm. (8. kép. 7.)

38. Egyfülű bögre. (Füle hiányzik.) Anyaga jól iszapolt. Egyik oldalán szürke, másikon vörös színű. Pereme annyira kihajlik, hogy az edény legszelesebb része épen a szájnál van. A fül a kihajló peremből indult s tőle jobbra és balra néhány függőleges vonalka díszítette a peremet. Feneke enyhén profilált. Magassága: 9-5, szája: 10-5, nyaka: 7-45, legnagyobb hasadása: 8-64, feneke: 5-8 cm. (5. kép. 15.)

39. Felfüggeszthető urna. Jól iszapolt, jól égetett szürke színű. Gyengén kihajló szájereme 3-5 cm. magas nyakkal csatlakozik az edény testéhez. A nyak tövénél egy fél cm. széles bemélyedés fut körül. Ezt a bemélyedést három — egy-

mástól egyenlőtlen távolságra elhelyezett átfúrt fülecske hidalja át. Ezek szolgálhattak az edény felfüggesztésére. A fülek közti távolság közepének megfelelő helyen, az edény legnagyobb kihasadásán három félgömbös kidudorodás foglal helyet. Az alsó rész erősen hegyesedő csanakakúpból áll, amelynek fedőlapját az erősen profilált fenék alkotja. Magassága: 8-3, szája: 9-36, legnagyobb öblösödése: 15-4, fenék: 7 cm. (67. kép. 3.)

40. Fedő. Közepes iszapolású, jól égett anyagból. Középen lévő fogantyúja hengeresen emelkedik ki s felső pereme kissé tölcseresen kiszélesedik. A henger teteje be

Fig. 65. kép.

van nyomva. A fogó alatti részen, egymástól szabálytalan távolságban az előbbi edény füleihez hasonló négy fül helyezkedik el. Magassága: 4-9, átmérője: 10-1 cm. (61. kép. 8.)

41. Kétfülű kancsó. Finom iszapolású, jól égetett, sötét szürke színű, fényesre símtott anyag. Szájpereme erősen kihajlik. A fülek símán, kissé kiszélesedve indulnak a peremből s a nyak kiszélesedő részéről áthúzással illeszkednek az edény falához. A fültövek aljától 2 cm.-re kis bemélyedés fut körül, amelyet a két fül alatt is, és a szabadon álló rész közepén négy gömböcske tagol. Feneke gyengén profilált. Magassága: 24, szája: 13-3, nyak: 9, legnagyobb öblösödés: 20, fenék: 9-5 cm. (67. kép. 2.)

42. Kétfülű kancsó formájú edényke. Felső része hiányzik. Jól iszapolt, jól égetett, fényesre csiszolt fekete anyag. Fülei áthúzással vannak megerősítve. A fültöveket bemélyedő párhuzamos vonalak kötik össze, amelyeknek végződésénél a vonalak lefelé húzódnak. E vonalak által határolt részt, a vízszintes vonalhoz csatlakozó, szintén lefelé haladó párhuzamos vonalak két részre bontják. Ezek az osztó vonalak egészen a benyomott fenékig lehúzódnak s az edény alját hat részre osztják. (5. kép. 7.)

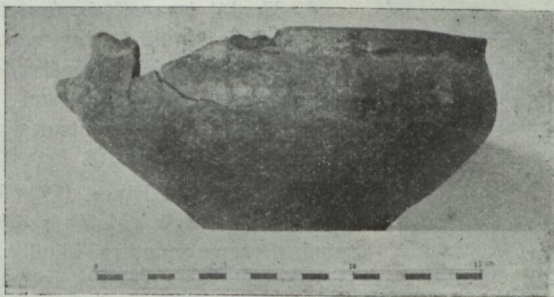

Fig. 66. kép.

43. Ugyanolyan edény, de méretei és díszítése elüt az előbbitől. A díszítés a fülek alatt kezdődik s nem két, hanem három párhuzamosból áll. Az edény tagolása azonban nem olyan arányos mint az előbbinél. Négy mező körülbelül egyforma, de a fülek alatt lévő kettő, sokkal keskenyebb. A mezőt határoló párhuzamosok az egyszerű ujjbenyomással készült fenék körül elhelyezkedő bemélyedő körnél futnak össze. E körön belül, vele párhuzamosan benyomott kerek lyukak foglalnak helyet. — Magassága: 12 szája: 5, nyaka: 4-1, legnagyobb öblösödése: 9-1 cm. (6. kép. 18.)

44. Ugyanolyan edény töredéke. Méretei sokkal kisebbek. A két fül tövét bemélyedő vonal köti össze; vele párhuzamosan kissé elnyúlt bemélyedő pontok foglalnak helyet; a két fül közti fél távolságban egy-egy kidudorodás tagolja a vonalakat. — Feneke egyszerűen bemélyedő. Legnagyobb hasasodása: 7-01 cm. (6. kép. 3.)

45. Az előbbihez hasonló forma. Iszapolás égetés és fül alkalmazás az előbbivel egyező. A fülek alatt vállasan körbefutó kiemelkedés választja el a felső részt az alsótól. Szája letörött. Feneke ujjbenyomással készült. Magassága: 10-5, nyaka: 3-6, legnagyobb hasasodása: 7-9 cm. (6. kép. 19.)

46. Az előbbihez hasonló forma, de az anyaga kevésbé finom, színe fénytelen szürke. Szája erősen kihajló, fenéke egészen gömbölyű. Szájátmérője: 6, magassága: 9·5, nyaka: 3·5, legnagyobb öblösödése: 7·4 cm. (6. kép. 20.)

47. Kancsó alakú egyfülű bögre. Jól iszapolt, jól égett fényes feketére símtott darab. Az eddig ismertetett ilyenfajta edények közül alsó részének aránytalan formájával tűnik ki. Feneke csúcsos, de a csúcs szabálytalan metszetben le van koptatva. Ezen a szabálytalan körvonalú fenéken áll az edény. Magassága: 13·2, szája: 6, nyaka: 4·25, öblösödése: 8·5 cm. (68. kép. 1.)

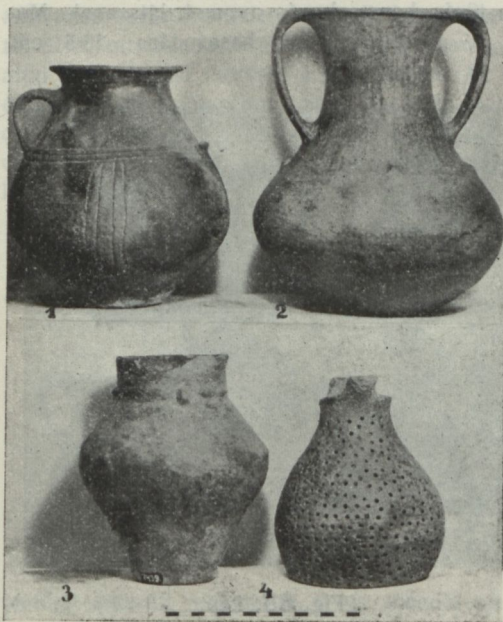

Fig. 67. kép.

48. Egyfülű edény. Iszapolása, égetése az előbbihez hasonló, de alakja tetszetősebb. Füle alatt bemélyedés fut körül, amely az edényt két részre tagolja. A felső részen a símtás felől lefelé történt, az alsó részen a bemélyedő vonallal párhuzamos körök mentén. — Feneke köldökszerűen emelkedik ki illetőleg mélyül be. Magassága: 10·5, szája: 5·8, nyaka: 3·6, öblösödése: 8·05 cm. (68. kép. 2.)

49. Az előbbihez hasonló forma. Magassága: 9·5, szája: 5·8, nyaka: 3·12, öblösödése: 8·3 bemélyített feneke: 1·6 cm. (68. kép. 3.)

50. Az előbbihez hasonló készítésű darab. Színe világosabb szürke. Füle alatt ennek is bemélyedés fut körül, amely után az alsó rész kissé kiválasodik. A felső rész csonkakúp alakú, amelyből tölcselesen szélesedik ki az edény szája. Alsó része törött s így a fenék forma nem állapítható meg. Magassága: 8·5, szája: 5, nyaka: 3 öblösödése: 7·15 cm. (6. kép. 17.)

51. Durva szemcsés anyagból készült egyfülű bögre. Finom iszapolású, fényes fekete bevonása teljesen lekopott. Itt-ott töredékekben van meg rajta. Hasasodása, az edény formájához mérten igen nagy. Magassága: 7·5, nyaka: 3·4, hasasodása: 6·4, fenéke (gyengén profilált): 1·8 cm. (5. kép. 1.)

52. Jól iszapolt, feketére símtott, valószínűleg kétfülű edényke töredéke. Belsejében igen jól szemléltető az edénytípust jellemző durva kidolgozás. A fülek alatt két bemélyedő vonal fut körül, amelyből a fülek folytatásában és a fülek közti terület közepén három-három párhuzamos fut le, amelyek a kidudorodó, de ellapított fenékben találkoznak össze. (69. kép. 4.)

53. Egyfülű edény töredéke. A fül alatt körülfutó hármás, bemélyedő párhuzamos

vonaltól közvetlenül a fül alatt ívesen halad. Az ellenkező oldalon és ettől jobbra és balra három-három párhuzamos fut lefelé, amelyek a lapított fenékkal párhuzamosan haladó hármaskörhöz csatlakoznak. (5. kép. 8.)

54. Hegyes csúcsban kiugró edényfenék töredéke. Belseje igen durva eldolgozása, és feltűnően vastag, bár méretei a rendes ilyen típusú edény méreteit nem haladhatták felől. (69. kép. 3.)

55. Lángborító. Alakja a Nagy Sáncon talált darabéval egyező. Iszapolása finom, égetése jó sötét szürke, fényesre simított darab. Lyukgatása a felső nyílás alatt 1-5 cm.-nyire kezdődik. Úgy látszik, hogy ennek a példánynak nem volt kengyelfüle, mert az egyforma hosszúra nyúló fogantyúkon nem törés hanem kopás nyomok látszanak. Magassága: 16-5, felső nyílásának átmérője: 6, az alsóé: 10-5, hasasodása: 13-5 cm. (67. kép. 4.)

56. Egyfülű csésze formájú edény töredéke. Jól iszapolt, jól égett vöröses szürke színű. Pereme kissé kihajló. Fül-tőve táján valami szélesebb simítótól származó bemélyedés fut körül. Erről a füllel ellenkező oldalon két, a közbe eső rész mindkét oldalán egy-egy hasonló bemélyedés fut lefelé egész a lapított fenékig. Magassága: 7-7, nyaka: 6-15, öblösödése: 7-6, fenéke: 4-7 cm. — ez a tárgy a vályogosból került, ahol az első két csontváz találtuk. (5. kép. 16.)

E földmunkálatok során a már kihordott gödör széléinél is dolgoztak a munkások s ez alkalommal az általunk szabályszerűen feltárt földszív előtti részen egy, állítólag kinyújtott helyzetben fekvő csontváza akadnak. A csontváz mindkét karján négy-négy thrydachna

gyagas kagylóból készült karperecet találtak, amelyek közül hatot sikerült épségben megszerezni. Mindkét kezén volt egy-egy spirális gyűrű amelynek töredékeit szintén hozzánk juttatták. A két gyűrű hét darabban jutott hozzánk s így nem tudjuk megállapítani hogy egyhez-egyhez hány kanyarulat tartozott. A nyakán zöld patinával átítatott apró kagylógyöngyök közt két nagyobb kagylógyöngyöt találtak. Egyéb melléklet nem volt. (70. kép.)

Fig. 68. kép.

Az 1927. évi ásatások.

VIII. A középkori templom. Az 1927. évi ásatásokat augusztus hó 8-tól szeptember hó 7-ig végeztük. Ez alatt az idő alatt egyrészt tovább folytattuk a Kovács Pál telkén lévő halomban talált temető feltárását, másrészt folytattuk a malom melletti halomban lévő telep kiásását.

Az első helyen azokat a területeket ástuk fel, amelyeket az előbbi esztendőben nem lehetett megközelíteni. Így legelőször a Kovács Pál és Szél Sándorné telkére eső mesterséges halom közepén dolgoztunk, ahol az első kutató árokban 8 kelet felé fordult, melléklet nélküli csontvázat találtunk 20–50 cm. mélységben. A csontvázak minden valószínűség szerint abból a temetőből valók, amelyet már a múlt esztendőben, egy közelebből meg nem határozható Árpád-kori éremmel datáltunk. Az árok végében felhordott, ledöngölt sárgaföldet találtunk, amelynek a Kovács Pál földjére eső része szabályos félköralakban helyezkedett el. A Szél Sándorné telkére eső rész már forgatva volt, de foltonként helyén maradt s az egész egy kisebb templom alaprajzát mutatta, amelynek szentélye kelet felé volt építve. Az alap a két telek közti mesgyn a kerítéstől 81·70 m. távolságban kezdődik. Itt van a szentély délkeleti fala. A még szakember által hitelesítendő méretek a következők. Az oldalfalak hossza: 9·80, a bejárat felőli fal és a szentély szélessége: 7·80, a szentély legtávolibb pontja a bejárat felőli faltól: 12·20 cm. Szálában álló fal már nincs, de az egész halom körül rengeteg sok a téglá- és cseréptöredék, keverve malter és csont darabokkal. A felhordott sárgaföld átlagos szélessége 1 m. — Majdnem bizonyos tehát, hogy a középkori Szentiván templomát és te-

Fig. 69. kép.

metőjét sikerült megtalálni s így megdől az az állítás, hogy a középkori község Újszentiván helyén feküdt volna.

IX. A bronzkori temető utolsó sirjai. Az elmúlt esztendőben feltárt temető, akkor meg nem közelíthető részében három sírt találtunk. A múlt évi számozás sorrendjében először találtuk meg a 12. sírt. (20. kép.)

19. A 11. sírtól Ény.-ra 25·40 m. távolságra 66 cm. mélységben feküdt. Mint a melékelt térképen is látható, a temető többi részétől meglehetősen távol volt s abból a temetőből legközelebb volt hozzá a 13. sír (13.), amelynek két kis edénye vagy elporladt gyermekcsontokra, vagy szimbolikus temetkezésre engedett következtetést. A 12. sír megtalálása után nem kétséges hogy az előbbi is gyermeksír volt ép úgy, mint a most megtalált. (71. kép.) Ennek a csontváza is nagyon rossz állapotban volt. A koponyából csak néhány vékony csont és egy fog volt meg. Meg volt még a karcsont töredékesen és a lábszáarak, amelyek szabályszerűen zsugorított helyzetben volak. A váz helyzete É.-D. Feje É. felé volt; az arc pedig K. felé nézett eredetileg. Bal oldalán feküdt. A ko-

ponya és a térd között középen egy kétfülű edény feküdt. Bal karja az edény alá nyúlt s rajta kis bronz karperec volt. A nyak tájáról két gyöngy, a mellről egy bronz spirális került elő.

Az edény (22. kép. 9.) jól iszapolt, jól égett. Színe szürke, de sok vöröses folt tarkítja. Pereme szélesen kihajló. A fülek a peremből kis kiszélesedéssel indulnak és áthúzással illeszkednek az edény oldalához. Formája szabályos, körvonalai finomak. Feneke profilált. A fültövek beilleszkedésétől mind a két oldalra két bemélyedő párhuzamos vonal indul amely a füleknél derékszög alatt lefelé halad s folytatása a vízszintes vonalaknak. A két fül közt középen három-három párhuzamos csatlakozik az alsó vonalhoz. Ezek a lefelé haladó vonalak az edény alsó részét hat, nem egyenlő részre osztják. A vonalak nem mennek a profilált fenékig, csak a csonkakúposan kezdődő alsó rész felső széléig. Magassága: 9·5, szája: 7·8, nyaka: 5·14, öblösödése: 9·32, feneke: 6·95 cm.

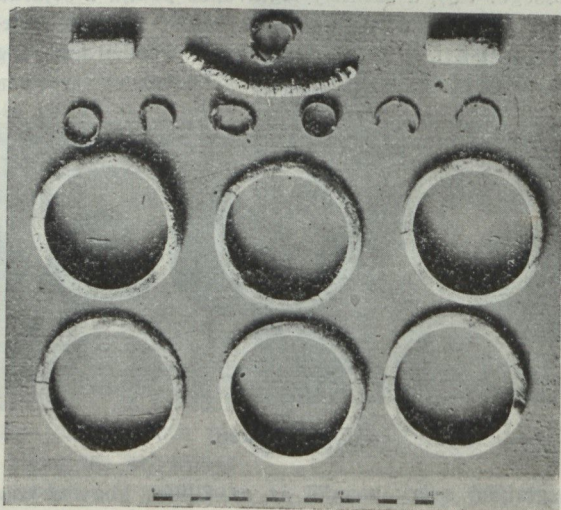

Fig. 70. kép.

A karperec (72. kép. 2.) vékony, lapos bronz lemezből készült, amelynek nyitott végei kissé kiszélesednek. Átmérője: 2·85 szélessége: 0·3, vastagsága: 0·15 cm.

A spirális (72. kép. 1.) egészen vékony drótból készült s négy csavarodással hadd kifelé. Teljes átmérője 1·1 cm.

A gyöngyök (72. kép. 3., 4.) felső része lapos és átfúrt, alsó részük erősen megvastagszik. Felületük sárga alapszínnel fekete pettyes. Valószínűleg pasztából készültek.

20. 13. sír. Az előbbtől 6·5 m. távolságra K-re. 1 m. mélyen fekvő zsugorított férfi csontváz. Zsugorított hossza 1 m. (73. kép.) — Teljes hossza 155 cm. Baloldalán feküdt. Feje tetejével felfelé az állán nyugodott. Feje a térdétől 45 cm.-nyire volt. Ennek a távolságnak közepén volt egy kétfülű edény, amely szájával a váz felé dült. Az arc mellett, a könyöknél, a medence felett, és a farcsont alatt egy-egy kis csont darabka

volt, amelyek — úgy látszik — a temetés alkalmával a földdel együtt — nem szándékosan — kerülhettek ide. Irányítása K.-Ny. Feje K.-en feküdt, arca pedig Dny.-ra nézett.

Az edény (22. kép. 11.) kevésbé jól iszapolt, jól égett, sötét szürke színű, helyenkint világosabb foltokkal tarkítva. Kidolgozása nem nagyon gondos. Szája kihajló; ebből indulnak a széles szalagfülek, amelyek szintén áthúzással vannak megerősítve. A fülek alatt és a közük eső terület közepén egy-egy gömböcske van elhelyezve, amelyek egy bemélyedő vonalat hidálnak át. Feneke kissé bemélyedő. Magassága: 17, szája: 9-8, nyaka: 6-7, öblösödése: 14-5, feneke: 6 cm.

Fig. 71. kép.

A háborítatlanul fekvő alsó test helyzetéből megállapítható volt, hogy fekvés iránya az előbbi síréval egyező volt s bal oldalára fordítva volt eltemetve.

Az egyik edény rossz iszapolású, rosszul égetett fületlen edény. (22. kép. 21.) Eredetileg valami fényesre símtott fekete réteggel volt bevonva, de ez csak itt-ott van meg rajta. Nyaka alatt kettős bemélyedő vonal futott körül, amelyből valószínűleg négy helyen bemélyedő párhuzamos vonalak haladtak lefelé. Ezeket azonban csak egy helyen lehet figyelemmel kísérni. Feneke profilált. Magassága: 6-5, szája: 6-15, nyaka: 4-80, öblösödése: 6-69, feneke: 3-5 cm.

21. 14. sír. Az előbbtől Ény.-ra 6-5 m. távolságra 160 cm. mélységben bolygatott női sírt találtunk. (74. kép.) A többi — e területen talált — sírtól már abban is különbözött hogy a sírgödör fentről kezdve, egész a fenekéig fekete földdel volt kitöltve holott a többiek csak felényi mélységben voltak és soha még csak kevert föld sem volt bennük. A test csípőtől lefelé eső része bolygatatlan állapotban zsugorított helyzetben feküdt de a felső test összevissza volt dobálva. A sír mellékletül szolgáló két edény megvolt. A háborítás alkalmával ezeket is szét dobálták, de egy darabját se vitték el. Egy rossz tál, amelyet az eredetileg ráomló föld három darabra tört, egymástól távol fekvő darabokban ugyan, de hiány nélkül megvolt.

Már a sír mélysége is gyanút keltett aziránt, hogy valószínűleg gazdagabb sír lehetett. Hogy az edényeket el nem vitték, amellett bizonyít, hogy a sírt nem az újabb időben, hanem valószínűleg még az őskorban háborították meg. Valószínűvé teszi ezt az is, hogy az előbb leírt gyermek sír kivételével eddig bronz nem fordult elő a temetőben, ebben a sírban pedig az első karcsontok kétségtelenül bronz nyomokat mutattak. A tárgy azonban — amely bizonyára karperec volt — hiányzott.

A tál (22. kép. 20.) jól iszapolt, jól égett, fényes feketére símított anyagból készült; helyenkint nagy szürke foltok borítják. Négy füle van, amelyek megközelítőleg egyforma távolságra vannak egymástól, szalagfülek. A fülek a gyengén kihajló száperemből indulnak s a kivállasodó alsórészhez csatlakoznak. A fülek közt, az edény szája és a kivállasodás közti részen három-három párhuzamosan futó borda halad lefelé. Feneke erősen profilált. Magassága: 16, szája: 36-5, feneke: 11 cm.

X. *Második ásatás a telepen.* A malom melletti halomban lévő telepen is folytattuk a munkát. Kidolgoztuk a tavalyi szelvény folytatásában lévő teleprészt 10 m. szélesen és 47 m. hosszúságban, ami a múlt évben felásott 240 m² területtel együtt 710 m². Ezzel szemben a megfigyelés nélkül elhordott rész, a két község területére eső halomban mintegy 13.800 m². Hogy pedig a telepnek épen ez a magasabb rész felé eső területe volt a sűrűbben lakott, onnan is látszik, hogy a jól megfigyelt felásott résznek idej területe, a múlt esztendeinél sokkal ritkábban lakott volt, amit az alábbi számok is bizonyítanak. A tavalyi 240 m² és az idej 470 m² területen a jelenségek így oszlanak meg: tűzhely: 11, illetőleg: 6, lakó- és hulladékgyödör: 38, illetőleg: 30, égett földterület: 3, illetőleg: 1, kagylóréteg vagy gödör: 5, illetőleg: 5, nagyobb kiterjedésű hamu folt: 1, illetőleg: 1. — Ebből is látható, hogy a telep a halom magasabb részein volt sűrűbben lakott s valószínűleg az volt a telep régebbi része is. Azok a szórványos leletek, amelyek a község lakóinak bemondása szerint az elpusztított halomnak magasabb részéből valók a formák több-kevesebb egyezése mellett is durvább kivitelről tanuszkodnak. Könnyen feltehető, hogy — mivel az egész területen kulturtegeket megkülönböztetni nem lehet, a település korát nem a függőleges, hanem a vízszintes elhelyezkedés adja meg. Bár e mellett látszik bizonyítani az is, hogy a történelmi időből származó gödrök az alacsonyabb részek felé mindig nagyobb számmal lépnek fel, ezt a feltevést csak egy — a szomszédos területre eső — magasabb rész feltárásával és megfigyelésével lehetne eldönteni.

Az elmúlt évben felásott területtel csatlakozó részen időközben to-

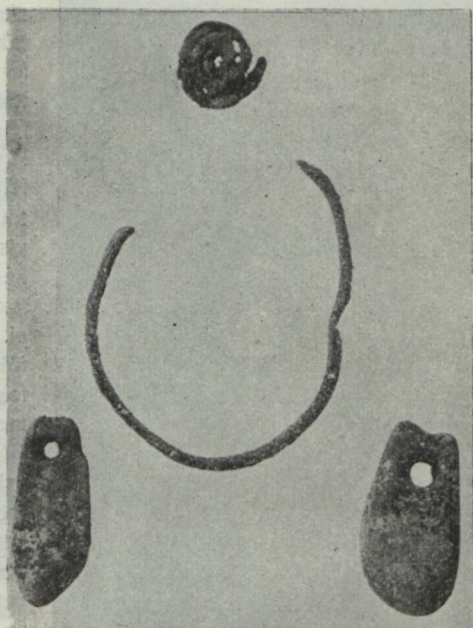

Fig. 72. kép.

vább folytatták a földhordást. Azt a részt, amelyik ennek következtében az ásatás számára elveszett, a telepről készült második térkép tünteti fel. (75. kép.) Az e területen megfigyelt jelenségeket a múlt évvel egyező sorrendben tárgyaljuk.

Előre kell bocsájtanom, hogy a jelenségek az idén feltárt területen valamivel magasabban kezdődnek, de ezeknek a magasabb színvonalon talált jelenségeknek a telep őskori részével nincs vonatkozásuk; leginkább a középkorból származnak.

45 cm. mélységben, 35-től 36-50-ig, a K. faltól 0-60 m. távolságra volt az 55. gödör. Szabályos kerek lyuk 1-50 átmérővel. Falai egyenesen mentek lefelé. Feneke

80 cm. mélyen volt. Ezzel a gödrrel érintkezett egy 1-50 m. hosszúságban elnyúló, 65 cm. széles szabálytalan alakú tűzhely, amelynek kezdete, a gödör kezdetével esett egybe.

50 cm. mélységben három gödröt találtunk. Valamennyi a középkorból származott.

15-80—16-65-ig, a keleti faltól 70 cm. távolságra volt a 65. gödör. Bejárata 85 cm. átmérőjű kör; falai rézsuttosan, kissé hasasodva haladnak lefelé és 185 cm. mélységben érnek feneket. Feneke lapos. Fenekéátmérője 140 cm.

17-40—18-20-ig húzódik a keleti faltól 1-10 m.-re a 64. gödör 80 cm. széles bejárata. Ezt a gödröt teljes egészében sikerült felőlről kibontani. Alakja körte alak, feneke félgömbös. A gödör legszélesebb pontja 250 cm. mélységben van, ahol

átmérője 155 cm. A félgömbös fenék legmélyebb pontja 285 cm.

30-60—31-40-ig terjed, a keleti faltól 2-22 m.-re volt az 52. gödör 80 cm. széles bejárata. Körte alakú, amelynek legnagyobb kiszélesedése 188 cm. mélyen 176 cm. Legmélyebb pontja 222 cm. — Feneke félgömbös.

65 cm. mélységben 21-30—23-30-ig, a keleti faltól 2-25 m.-re feküdt az 58. gödör feltűnően széles (2 m.) bejárata. Ez a széles kör azonban 90 cm. mélyen, párkányszerű kiugrás után 1-80 m.-re szűkült össze s ezt a méretét egész a fenekéig, 170 cm. mélységig megtartotta.

66 cm. mélységben 20-80—22-35-ig, a keleti faltól 6-95 m. távolságra volt a 45. gödör 120 × 135 cm. méretű, kissé ellyptikus bejárata. Ezt a szabálytalan méretet egész a fenekéig 3-04 m. mélységig megtartotta.

Fig. 73. kép

70 cm. mélységben két gödör és egy tűzhely volt.

14-30—15 m.-ig, a keleti faltól 7-75 m. távolságra találtuk a 40. putri 70 cm. széles bejáratát. A putri méhkaszerűen kiszélesedő falakkal 2-50 m. mélységig lenyúlt, ahol 2 m. átmérőjű körben, lapos fenékkal végződött.

16-10—16-75-ig, a keleti faltól 5-75 m.-re volt a 47. putri 65 cm. széles bejárata. Falai az előbbi módjára szélesedve 2-60 m. mélységig mentek le, ahol 2-15 m. átmérőjű körben futottak össze, teljesen lapos fenékkal.

4-20—5-70-ig, a keleti faltól 3-20 távolságra 1-50 m. hosszú, 1 m. széles tűzhely foglalt helyet. A tűzhely felső részén 9 cm. vastag égett tapasztott földréteg volt 15—18 cm. vastag sárgaföld réteg fölött, amelyben megzavart égett földrétegek voltak. A sárgaföld alatt kevert feketeföld volt.

72 cm. mélységben 1—4-ig, a keleti faltól 10 m.-re, a múlt évben feltárt 23. gödör felé nyúlva találtunk egy háromszög formájú tűzhelyet, amelynek legszélesebb része 1 m., leghosszabb része 2 m. volt. Vastagsága 20 cm. volt. Több tapasztaréteg volt rajta s így a felszínén, mint belsejében számtalan kagylót találtunk.

75 cm. mélységben 18-85—20-ig, a keleti faltól 7 m.-re volt a szabálytalan alakú 41. gödör. Tömve volt kagylóval, 1 m.-ig nyúlt le, mindvégig szabálytalan alakban.

14-65—15-40-ig, a keleti faltól 7 m. távolságra volt a 44. putri 75 cm. széles bejárata. A putri a szokott formában 210 cm. mélységig ment le, ahol félkörösen helyezkedett el a 40. putri oldalánál. Átmérője 190 cm. — A két putri között összeköttetés volt.

80 cm. mélységben 5-36—6-11-ig, a keleti faltól 2-25 m.-re volt a 62. gödör 75 cm. átmérőjű bejárata. A gödör körte alakú volt, félgömbös fenékkal. Legnagyobb szélessége 1-75 m.-nél 115 cm. Mélysége 243 cm.

15-10—16-0-ig, a keleti faltól 3 m.-re foglalt helyet a 60. gödör 90 cm. átmérőjű bejárata. Alakja körteformájú. Mélysége: 190 cm. Átmérő: 175 cm.

19-15—20-70-ig, a keleti faltól 5 m.-re találtuk a 48. putri szokatlan széles, 1-60 m.-es bejáratát. Mélysége: 2-57. Átmérője: 2-50 m.

8-5 m.-nél, a keleti faltól 1-60-ra, és

8-25-nél, a keleti faltól 1-30-ra találtunk egy-egy karóhelyet, amelyben még az

Fig. 74. kép.

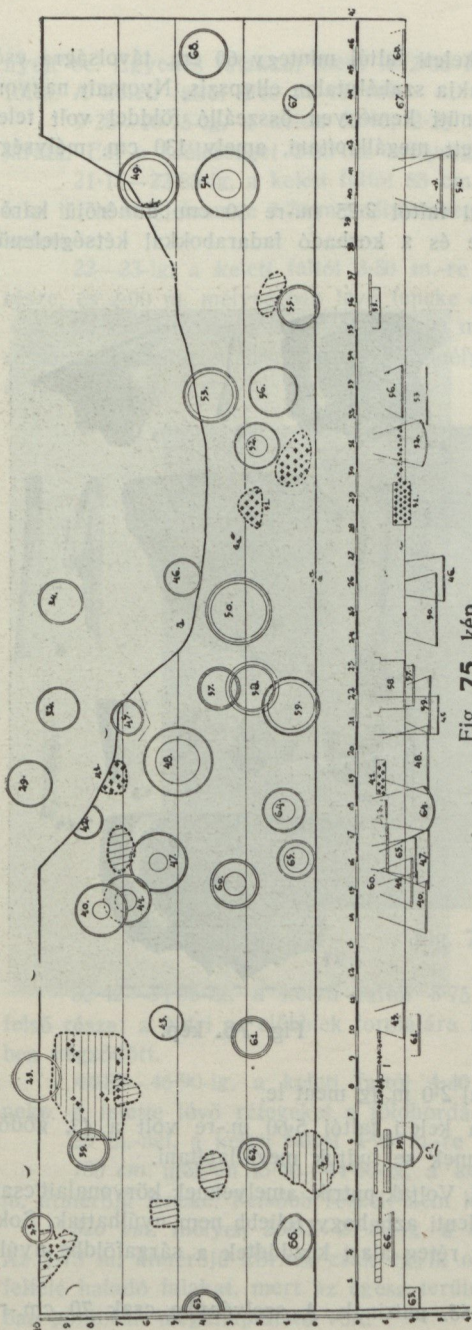

Fig. 75. kép.

elporladt karó is benne volt. Mindkettő 1 m. mélyre nyúlt le. Átmérőjük 10 cm. volt.

85 cm. mélységben 17-30-nál, a keleti faltól 8-5 m.-re volt a 42. gödör, amelynek nagyobb része a földhordás áldozata lett. Átmérője úgy itt, mint az 1 m. mélyen lévő fenekén 1-30 m.

3-40—4-05-ig, a keleti faltól 5-05 m.-re négyszögalakú tűzhelyet találtunk. Sem beletapasztott cserép, sem réteges tapaszta nem volt rajta.

6-25—10-ig, a keleti faltól 6-90—9-65-ig szabálytalan alakú égett réteget találtunk, amelyben égett rögök és kagyló csomók váltakoztak. Ennek a rétegnek keleti oldalához csatlakozott egy szabálytalan alakú tűzhely, amely egy részével rajta feküdt a rétegen. A tűzhely 6-50—7-60 közt feküdt s a keleti falat 6-30 m.-re közelítette meg. A tűzhely többször volt tapasztva s belsejében őskori cserepek voltak.

100 cm. mélyen 4-25—6-50-ig a keleti faltól be- és kifelé szabálytalan távolságra elhelyezkedve nagy sárga foltot találtunk, amelynek átlagos vastagsága 20 cm. volt. Ebben a sárga foltban sok apró cseréptöredéken kívül pontosan 5-25 m. körül szétszórva a múlt évi anyagban leírt kampóskeresztes edény darabjait találtuk. Az edényből csak töredékek vannak meg, amelyeket az összeillesztés sorrendjében 83. képünkön mutatunk be.

26-25-nél, pontosan a keleti fal mellett edénytöredékek feküdtek.

15-90—17-65-ig, a keleti faltól 7 m.-re 1-75 m. hosszú, 1 m. széles, ovális alakú tűzhelyet találtunk, amelyben szintén betapasztott őskori cserepek voltak. A tűzhely 15-20 cm. vastagságú rétegben foglalt helyet.

105 cm. mélységben 1·60—3·50-ig, a keleti faltól mintegy 60 cm. távolságra eső központ körül foglalt helyet a 66. gödör. Alakja szabálytalan ellypszis. Nyomait nagyon nehezen lehetett megállapítani; mert mindenütt keményen összeálló földdel volt tele. Körvonalait pontosan csak a fenéken lehetett megállapítani, amely 130 cm. mélységben volt.

115 cm. mélységben 8·75-nél, a keleti faltól 2·25 m.-re 10 cm. átmérőjű karólyukat találtunk, amely 1·25 m.-ig ment le és a korhadó fadarabokkal kétségtelenül megállapítható volt.

125 cm. mélységben 40·50—41·50-ig, a keleti faltól 3·35 m.-re volt az 54. putri 1 m. átmérőjű bejárata. Falai a szokott formában mentek lefelé. Feneke 3·60 m. mélységben volt, ahol átmérője: 2·45 m.

130 cm. mélyen 28·50—30-ig, a keleti faltól 2·25 m.-re szabálytalan alakú kagylós gödröt találtunk. Ez az 51. gödör 190 cm. mélységig ment le s szabálytalan formáját (150×95) mindvégig megtartotta.

150 cm. mélyen 27·50—28-ig, a keleti faltól 2·50 m.-re edénytöredékek feküdtek.

40·10—41·90-ig, a keleti faltól 6·25 m.-re volt a 49. putri bejárata. A bejárat 180 cm. átmérőjű volt, de valószínűleg magasabb rétegben kezdődött; a felsőbb rétegeket azonban elhordták. Ez volt az egyetlen putri, amelyben csontvázat találtunk. Mélysége: 3·14 m., ahol átmérője: 2·20 m. volt.

160 cm. mélyen 32·60—34·90-ig, a keleti faltól 1·50 m.-re volt az 56. gödör feneke. Magasabb részeit nem tudtuk megállapítani.

165 cm. mélyen 5·20—6·75-ig, a keleti faltól 8·40 m.-re találtuk a 1·55 m. átmérőjű 39. gödröt, amely függőleges falakkal 2·0 m.-ig ment le.

170 cm. mélységben 9·90—11·10-ig, a keleti faltól 5·60 m.-re volt a 43. gödör 1·20 m. átmérőjű feneke. Felsőbb részeit ennek se tudtuk megállapítani.

175. cm. mélyen kezdődött a sárgaföld. Voltak putrik, amelyeknek körvonalait csak innen lefelé sikerült megtalálni, ami nem jelenti azt, hogy feljebb nem nyúlhattak. Sokszor előfordult, hogy látszólag háborítatlan réteg alatt kezdődtek a sárgaföldbe nyúló putrik.

A déli falnál volt a középpontja a 63. putrinak. A szelvénybe csak 70 cm.-re

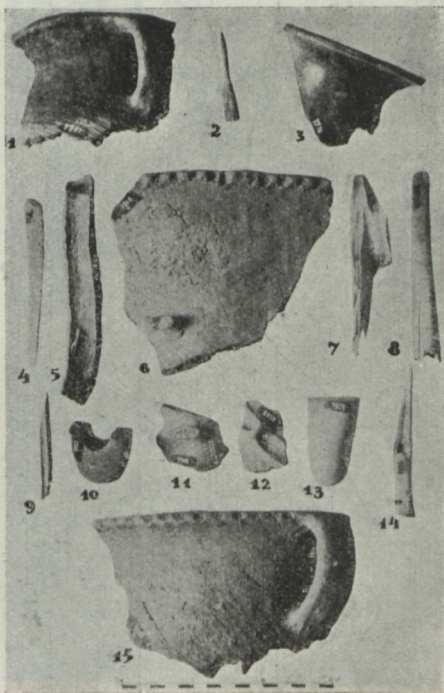

Fig. 76. kép.

nyúlt be. Egyenes falakkal ment le 2·30 m.-ig s 140 cm. átmérőjét mindvégig megtartotta. A keleti faltól 4·10 m.-re volt.

9·25—10·75-ig, a keleti faltól 2·25 m.-re feküdt a 61. gödör 1·50 m. széles bejárata. Ezt a szélességet 2·20 m. mélységben lévő fenekéig megtartotta.

21·15—22·85-ig, a keleti faltól 85 cm.-re volt az 59. putri 1 m. átmérőjű bejárata; falai lefelé széjjellemve 2·70 m. mélységben értek feneket, ahol az átmérő 2·15 m.-re szélesedett.

22—23-ig, a keleti faltól 3·50 m.-re volt az 57. gödör, amelynek ide eső felső-része, és 2·00 m. mélységben lévő fekeke egyaránt 1·50 m. átmérőjű volt.

24·45—26·55-ig, a keleti faltól 2·90 m.-re volt az 50. putri 2·10 m. átmérőjű felső-része. Falai lefelé szélesedve 2·98 m. mélységben 2·50 m. átmérőjű körben érintkeztek a fenékkal.

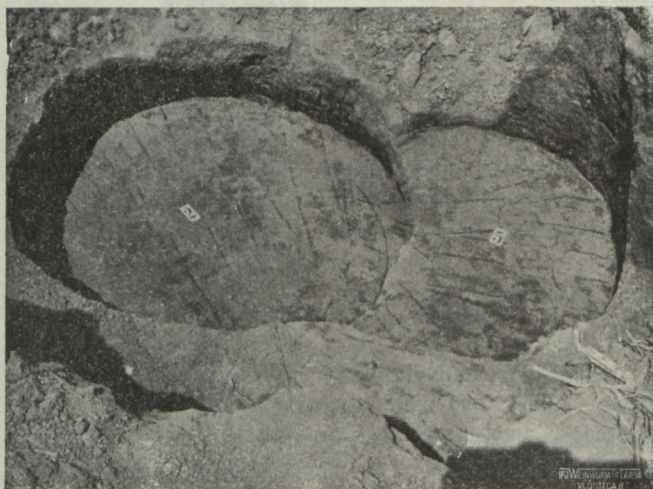

Fig. 77. kép.

32·42—34·05-ig, a keleti faltól 3·75 m.-re volt az 53. putri 1·63 m. átmérőjű felső része; a putri az előbbieket formájára ment lefelé s 2·52 mélyen 2 m. átmérőjű körben végződött.

44·85—46·90-ig, a keleti faltól 4·40 m.-re volt a 68. gödör 2·05 átmérőjű fekeke. A felette lévő rétegeket a földhordás alkalmával széthányták.

25 m.-nél, a keleti faltól 4·95 m.-re edénytöredékek heverték.

180 cm. mélyen 43·40—44·60-ig, a keleti faltól 60 cm.-re volt a 67. gödör 1·20 m. átmérőjű fekeke. Felsőbb részeit nem lehetett figyelemmel kísérni.

320 cm. mélyen 26·07—27·80-ig, a keleti faltól 5 m.-re volt a 46. putri fekeke. Az 1·73 m. átmérőjű körnek csak egyik oldalán kísérhettük figyelemmel a rézsuttosan felfelé haladó falakat, mert az egész terület fenékig ki volt ásva. A fenékátmérő azonban pontosan megállapítható volt.

A gödrökben és putrikban talált anyag a lelőhelyek szerint így oszlott meg:

39. *gödör*. Csak 165 cm. mélységtől kezdve volt figyelemmel kísérhető. Alakja hengeresen ment lefelé s két méter mélységben 1·55 m. átmérőjű fenékkal végződött. Teljesen üres volt.

40. *putri*. 70 cm. átmérőjű bejárata 70 cm. mélységben volt. Falai méhkas formájára szélesedve 2·50 m.-ig mentek lefele s ott 2 m. átmérőjű körrel végződtek. Összeköttetésben állott a 44. putrival. (77. kép.) Belsejéből hamun és szarvasmarha csontokon kívül sok edénytöredék, kagyló és csonteszköz került elő.

A csonteszközök közül figyelmet érdemel két félkészítmény (76. kép. 5., 7.) és három kész eszköz. (76. kép. 2., 4., 8.) A félkészítmények vésőnek voltak szánva s mindegyik felhasított kerek csontból készült. Az egyik kerek csontból készült véső 12, a másik lapos csontból készült 11 cm. hosszú. Egy 6 cm. hosszú, nagyon hegyes eszköz talán nyílcsúcs lehetett.

A keramikus anyagból két bütyökfüles edénytöredék említendő, amelyek közül az egyik egy benyomott díszítéssel ellátott szájtöredéken van. Mérete igen nagy. (76. kép. 6.)

Van még a töredékek közt egy szalagfüles szájtöredék is, amelynek oldala seprűmintával van díszítve. (76. kép. 1.)

Ezek az edények rendkívül durva anyagból készültek. Annál finomabb kivitelű az a szájtöredék, amely szélesen kihajló peremével, finom iszapolásával s fényes fekete színével vonja magára a figyelmet. (76. kép. 3.)

A múlt évi anyagban ismertetett, fenekének belsejében kampós kereszttel ellátott edény jellegzetes cserepe ebben a gödörben is előfordult.

41. *gödör*. 75 cm. mélységben kezdődött. Egészen szabálytalan alakú s mindössze 25 cm. mélységű volt. Az 1·25 m. szélességű gödör tömve volt kagylóhéjjal, de egyéb anyag nem volt benne.

42. *gödör*. 85 cm. mélyen kezdődött, de nagyobb része a már említett földhordásnak esett áldozatul. A szájánál és fenekénél egyaránt 1·30 m. az átmérője. Mélysége csak 15 cm. Hamun kívül egyebet nem találtunk benne.

43. *gödör*. Körvonalai csak 170 cm. mélységben tűntek fel s így csak 1·20 m. átmérőjű fenke volt megállapítható. A fenéken csontok, szarvak és cserepek feküdtek, amelyek közt épen úgy akadtak durva, mint rendkívül finom kidolgozású darabok.

Fig. 78. kép.

Az egyetlen félig-meddig ép darab egy tört fülű kétfüles kancsó formájú edényke. Finom iszapolású jól égett, fényes feketére simított anyagból készült. Fülei áthúzással illeszkednek az oldalához. Díszítése nincs. Feneke csúcsos. Magassága: 8·5, szája: 5·4, nyaka: 3, legnagyobb öblösödése: 7 cm. (6. kép. 6.)

44. *putri*. 75 cm. mélyen kezdődött s félkör alakban helyezkedett el a 40. *putri* oldalánál. (77. kép.) Feneke amazénál magasabban volt. Bejárata 75 cm. széles volt. Alakja méhkas formájú. Átmérője 190 cm.; mélysége 210 cm. volt.

A keramikus töredékek közt a kámpóskeresztes edényre emlékeztető jellegzetes töredéket ebben a *putri*-ban is megtaláltuk. A kidolgozás szempontjából rendkívül változatos anyagban két nagyobb edénynek füles perem töredéke feküdt. Mindkettőnek szalagfüle volt s a gyengén kihajló peremből indult. (78. kép. 1., 3.)

Igen finom kivitelű az a kicsi fedő, amelyet a *putri* fenekének a falmelletti sarkába találtunk. Finom iszapolású jól égett, fényes feketére simított darab, amelynek egyik szélén két kis lyuk helyezkedett el. Átmérője: 4·7, magassága: 1·9 cm. Kúposan felfelé haladó végén ujjbenyomás van. (78. kép. 8.)

Figyelmet érdemel egy finom iszapolású, fényes fekete edény (valószínűleg tál) töredéke, amelynek peremén kiugró csúcs van. (78. kép. 2.)

A fedő mellett feküdt egy nyéllyukas balta töredéke. (78. kép. 7.) A törés a nyéllyukon ment keresztül. Az éles része van meg, amelynek hossza 4·5 cm. Az él 3·5 cm. hosszú.

A csonteszközök közt van két bordacsontból készült simító, mindegyik 12·5 cm. hosszú. (78. kép. 4., 11.) Egy kerek csontból készült 7·7 cm. hosszúságú ár (78. kép. 6.) és egy 9 cm. hosszúságú szegletes díszítő szerszám. (78. kép. 9.)

Két szarvból készült, átlukasztott zablaszár is volt a csontok közt. Egyiknek hossza: 13·5, másiké: 9·5 cm. Mindkettő át van fúrva. (78. kép. 5., 10.)

45. *gödör*. 66 cm. mélyen kezdődött. Szabálytalan ellypszis alakja 120 × 135 cm. átmérőjű volt. Alakja mindvégig megmaradt. Mélysége: 3·04 m. Sok hamu és középkori cseréptöredék volt benne.

46. *putri*. Ez is az elhordott területre esett s így csak fenekének méretét sikerült megállapítani. Hogy *putri* volt, azt egyik oldalán megmaradt erősen szűgbemenő rész bizonyítja. Fenékátmérője: 1·73 m. mélysége: 3·20 m. — Csontok, cserepek és hamu volt benne.

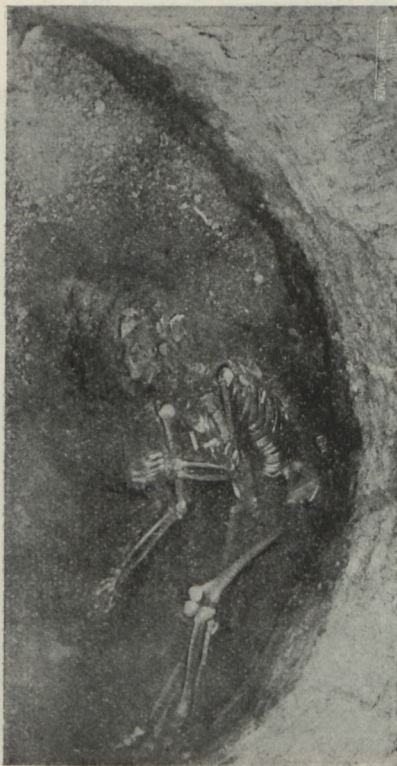

Fig. 79. kép

A már többször említett kampóskeresztes edény töredékeit itt is megtaláltuk, sőt nagy a valószínűsége annak, hogy a szórványos leletek közt említett lyukas darab és szájrész is ennek a gödörnek szétszórt anyagához tartozott. A durva és finom keramikus anyag itt is megvolt.

Aránylag épen került elő egy durva kivitelű fedő. Közepesen iszapolt, jól égett anyag szürke színű. Csonkakúp alakú. Belseje gyengén homorú. Átmérője: 7,5, magassága: 4 cm. (78. kép. 18.)

47. *putri*. 70 cm. mélyen volt a 65 cm. átmérőjű bejárata. Falai méhkas formára mentek lefelé s 2-60 mélységben 2-15 m. átmérőjű körben végződtek.

Anyagában a fentebb leírt parázstartó edény talp részlete is előfordult. Feltűnően sok a füles részlet, amelyek közt bütyök és szalagfülek váltakoznak.

Különösen figyelmet érdemel egy díszített szalagfűl. (78. kép. 15.) Felső részének homorú darabja azt bizonyítja, hogy valószínűleg ansa lunata volt. A homorú rész körül, két oldalt vertikálisan álló rövid vonalak díszítik. A hornyolat közepéből két bemélyedő párhuzamos húzódik végig az egész fülön, amelynek mindkét oldalán szögben megtörő zezzugos párhuzamos vonal vonul.

A másik szalagfűl két oldalán, a fűl széleivel párhuzamosan széles bemélyedő vonal húzódik. (78. kép. 12.)

Szegletes, lapos táltőredék. (78. kép. 16.) Jól iszapolt, jól égett, fényes vörösre símtott anyagból. Csak egy sarokrész van meg belőle. Belső oldalának széles peremén zezzugos egyes vonal van elhelyezve. A perem szélét függőleges vonalkák tagolják. Ezek a vonalkák a kb. 1 cm. vastag perem másik oldalán is megvannak. A külső oldalt szabálytalan, a peremmel többé-kevésbé párhuzamosan haladó vonalsor díszíti.

Edénytöredék. (78. kép. 17.) Finom iszapolású, jól égett, helyenkint szürke majd vörös színű. Alsó része spirális méretű. Gyengén kihajló szája alatt apró kerek pontsor fut körül. Ez a pontsor úgy a nyak alsó részén, mint a hirtelen kiugró hasasodáson is megismétlődik. Az alsó pontsor felett bemélyedő vonal húzódik. Valószínűleg a fülel ellentett oldalon négy nagyobb bemélyedő pont díszíti.

Kőbalta töredék (78. kép. 14.) s egy csonttár tartozik még a putri leltárához. Az utóbbi hossza 15,5 cm. (78. kép. 13.)

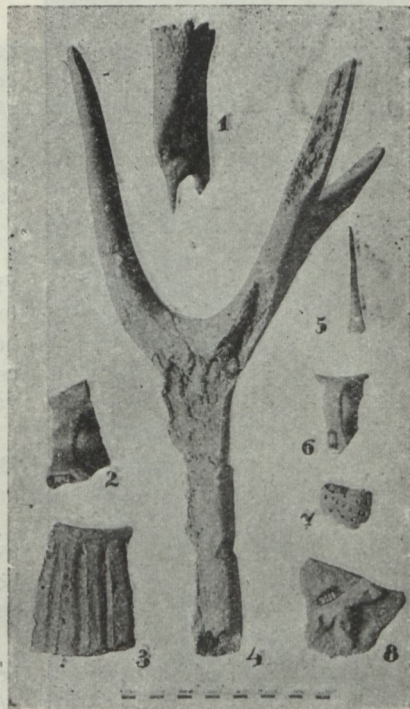

Fig. 80. kép.

48. *putri*. 80 cm. mélységben kezdődött 1-60 m. átmérőjű bejárattal. Mélysége : 2-57, fenéktátmérője: 2-50 m. Az egész putri homokkal volt kitöltve és semmit se találtunk benne.

49. *putri*. Szintén az elhordott területen volt s így csak 150 cm. mélységtől kezdve kísérhettük figyelemmel, ahol 180 cm. volt az átmérője. Mélysége: 3-14 m. Fenéktátmérője: 2-20 m. Három méter mélységig hamu, csont és cserép volt a putriban.

Ujj, vessző benyomással és valami éles tárggyal készült bevágással díszített különböző finomságú cseréptöredéken kívül egy jól iszapolt, jól égett, fényesre simított vörös színű füles töredék volt a putriban. A szalagfültől mindkét oldalra két párhuzamos, bemélyedő vonal futott körül. A fül két szélénél lefelé haladó két párhuzamos vonal van s mindkettőnek külső oldala rá merőlegesen álló apró vonalkákkal van díszítve. (76. kép. 11.)

A csontszerszámok közt egy lapos csontból készített szűrőszerszám és egy kerek csontból készült igen hegyes ár érdemel figyelmet. Az előbbi hossza: 7-5, az utóbbié: 10-02 cm. (76. kép. 9., 14.)

Két kőeszköz is volt az anyagban. Az egyik egy csiszoló kő 6 cm. hosszú töredéke (76. kép. 13.). a másik egy nyéllukas balta 3-5 cm. hosszú fok felőli része. (76. kép. 10.)

A gödör fenékén tűzhelyszerűen égett föld volt, erős tüzelési nyomokkal s vastag korom rétegekkel. A tűzhely mellett emberi csontváz feküdt. A csontváz fekvése egészen szokatlan. Fejétől a medencéig Ék.-Dny. medencétől a lábig Ény.-Dk. irányítású. Jobb lába teljesen ki volt nyújtva, a bal láb kissé felhúzza keresztben feküdt. Jobb keze messze kivágódva, a bal pedig a jobb karon nyugodott. A felső teste jobb oldalán feküdt. A medence és a lábak határozottan ülő helyzetet árultak

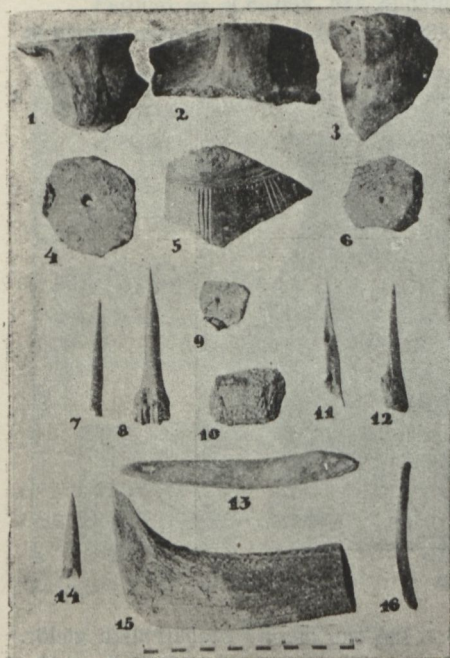

Fig. 81. kép.

el. Valószínűnek látszik, hogy eredetileg ülőhelyzetben volt, de magától eldőlt. Melléklete nem volt. (79. kép.)

50. *putri*. Felső részét csak a 175 cm. mélyen lévő sárgaföldtől tudtuk figyelemmel kísérni. Ebben a mélységben 2-10 m. volt az átmérője. Mélysége: 2-98, fenéktátmérője: 2-50 m. Dk.-i részén a fenéke mélyedve 45 cm. átmérőjű, 22 cm. mély lyukat találtunk.

Őrlőkő. Erősen kopott darab. Átmérője 18 cm.

Egyfűlű bögre. Jól iszapolt, jól égett anyagból. Szürke színű. Belső oldalán fényesre simított. Külső oldala egymáson átfekvő, szabálytalan egyenes vonalakkal van díszítve. Szalagfüle az enyhén kihajló szájperemből indul és külsőleg van az oldalhoz

tapasztva. Magassága: 11·5, szája: 13, legnagyobb öblösödése: 13, lapos feneké: 6·5 cm. (8. kép. 9.)

A töredékek közt néhány szalagfüles edénydarab van, amelyek közül egy, már többször ismertetett kisméretű füles edényke töredéke azért érdemel külön említést, mert az eddigiektől eltérően nem fekete, hanem vörös színű. (80. kép. 6.)

Egy másik füles töredék pedig, az itt általános fültípustól eltérően mindkét végével az edény oldalára illesztett fül maradványait őrizte meg. (80. kép. 2.)

A csonteszközök közt egy a hegyén megmunkált agancs darab és egy 7·5 cm. hosszú, lyukkal ellátott, finom kidolgozású tű említendő. (80. kép. 5.)

Volt még a putriban egy szarvasagancs is (80. kép. 4.), amelyen három helyen is látszanak az emberi kéztől származó bevágások.

Fig. 82. kép.

51. *gödör*. 130 cm. mélységben volt egy 35 × 150 cm. méretű szabálytalan gödör. Szabálytalan formáját mindvégig megtartva, 190 cm. mélységben végződött. A gödörben 60 cm. vastagságban kagylóréteg feküdt. A kagyló között rendkívül durva cserepek voltak, egy orsótartóval együtt. Az orsótartó magassága: 14·5, alapja: 12·5 cm. A lyuk körül ujjal csinált bemélyedés fut körül. (62. kép. 4.)

52. *gödör*. 50 cm. mélységben kezdődött 80 cm. széles bejáráttal. Kötre alakú volt s így valószínűleg gabonás veremnek használták. Feneke gömbölyű. Mélysége: 222 cm. Csak középkori cserepek voltak benne.

53. *putri*. Csak a sárgaföldtől volt figyelemmel kísérhető, ahol az átmérője 1·63 m. volt. Mélysége: 2·52 fenékátmérője: 2 m. — Hamu, csont, agancs, kagyló és cseréptöredékek voltak benne.

Egyfülű korsó alakú bögre. (6. kép. 8.) Jól iszapolt agyagból. Jól égett. Fényes feketére símitott. Szájpereme erősen kihajlik. Gömbölyű fenekén ujjbenyomás van. Magassága: 10·5, szája: 5·8, nyaka: 3·5, öblösödése: 7·7 cm.

Iáltöredékek, amelyből egy 18·5 cm. magas, 39 cm. szájátmérőjű tál rekonstruálható. Anyaga durva, szemcsés, de külsején fényes feketére van simítva. Csak két füle van meg. Fülei alatt két, valószínűleg ujjbenyomással készült mélyedés fut körül. Alakja az eddigiekhez hasonló.

Ebben a gödörben is volt a kampós keresztet edény fülére emlékeztető átfúrt darab.

Figyelmet érdemel egy nagyobb méretű durva, vastagfalú edény szájtöredéke amelyen ujjbenyomással készült lefelé futó egyenesek képezik a díszítést. (80. kép. 3.)

Volt még egy lángborító alsó részének töredéke is a putriban. (80. kép. 7.)

Feltűnő az a vastag, kerek csontból készült ár, amelynek egyik része van rendkívül hegyesre kiképezve. Hossza: 12 cm. (80. kép. 1.)

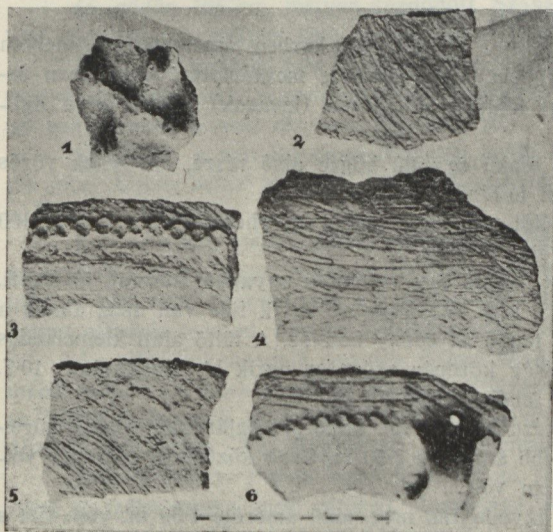

Fig. 83. kép.

54. *putri* 125 cm. mélységtől volt figyelemmel kísérhető, ahol átmérője 1 m. volt. Mélysége: 3·60, fenékatmérője: 2·45 m. — Anyagában feltűnően sok volt a csonteszköz.

Kancsó alakú kétfülű edényke. A már sokszor ismertetett forma, de sokkal kisebb méretű. Felsőrésze le van törve, de nagysága a megmaradt méretekből könnyen kiegészíthető. Finom iszapolású, jól égett anyag, fényes feketére simított. Nyaka: 2·78, legnagyobb öblösödése: 4·73 cm. Feneke kicsúcsosodó. (69. kép. 5)

Finom iszapolású, jól égett, fényes feketére simított edény díszített töredéke. A fül alatt három párhuzamos bemélyedő vonal fut körül, amelyből újabb három

párhuzamos futott lefelé. Az így keletkezett közők felső része a vízszintesen futó legalsó párhuzamos alatt elnyúló vonalakkal van díszítve. (81. kép. 5.)

Több szalagfüles töredék is van az anyagban. (81. kép. 1—3.)

Néhány edénytöredékből készült orsókarika közt figyelmet érdemel egy díszített töredékből készült félig kész darab, amely csak megkezdett fűrés nyomait mutatja. (81. kép. 6., 4., 9.)

Egészen elűt a többi csontszerszám közül egy agancsból készült simító eszköz, amelynek minden oldala gondosan megvan munkálva. Hossza: 16·5 cm. (81. kép. 13.)

Feltűnően szabályos az az ár, amelynek felső végén még a csontizületek is megvannak s valószínűleg birkaesontból készült. Rendkívül hegyes. Hossza 10·7 cm. (81. kép. 8.)

Van három ár is amelyek részint lapos, részint kerek csontokból készültek.

Hosszúságuk 9, 8 és 6 cm. (81. kép. 7., 12., 14.) Egy kerek csontból készült, igen hosszú hegyű eszköz, valószínűleg nyílvevő lehetett. Hossza: 9 cm. (81. kép. 11.)

Két agancsdarab is van, amelyeken fűrészelés és vágás nyoma látszik. (81. kép. 10., 15.)

55. *gödör*. 45 cm. mélyen kezdődött 1-50 m. átmérővel s ezt a méretet 80 cm. mély fenekéig megtartotta. Valószínűleg történelmi időben használt hamvas gödör volt.

56. *gödör*. Csak 160 cm. mélységben lévő fenekét találtuk meg, de annyi beturkálás volt a szélén, hogy méreteit pontosan megállapítani nem lehetett. A beturkálások történelmi időben következhetek be, mert a legdurvább őskori cserepek mellett középkori cserepek egész halmazát találtuk.

57. *gödör*. Csak a sárgaföldtől volt figyelemmel kísérhető. Átmérője 2 m. mélységig mindenütt 1-50 m. volt. Teljesen üres volt.

58. *gödör*. 65 cm. mélyen kezdődött 2 m. átmérőjű körben, amely 90 cm. mélyen 1-80 m-re szűkült s ezt a méretét 170 cm. mély fenekéig megtartotta. Anyagában őskori és középkori cserepeken kívül egy figurális díszítéssel (lovakok) ellátott terra sigillata töredék is. volt. (65. kép. 5.)

Figyelmet érdemel egy kancsó alakú egyfülű bögre alsó része, amelynek vörös színe az általános fekete színűek közt feltűnő. (69. kép. 2.)

59. *putri* Ez is csak a sárgaföldtől volt figyelemmel kísérhető, ahol átmérője 100 cm. volt. Mélysége: 2-70, fenékátmérője: 2-15 m.

Vegyes őskori anyag volt benne. Közte egy szemcsés anyagból készült, jól égett, fekete színű kétfülű bögre töredéke. (8. kép. 10.) Csak az egyik füle van meg, amely a kihajló szájperemből indul és kívülről tapad az edény falához. A fültő alatt kiemelkedés fut körül amely a két fül közti távolság közepén szögiesen ugrik ki. Magassága: 10-7, szájátmérő: 10, öblösödés: 11, lapított fenékátmérő: 5-5 cm.

60. *gödör*. 80 cm. mélységben kezdődik, 90 cm. átmérőjű bejáratral. Alakja körteformájú. Mélysége 190. cm. Legszélesebb átmérője 2-50 m. Csak középkori cserepek voltak benne. Valószínűleg gabonás verem volt.

61. *gödör*. Csak a sárgaföldtől figyelhetők meg, ahol átmérője 1-50 m. volt. Ezt a méretet 2-20 m. szélességig megtartotta. Nagyon sok durva edénytöredék volt benne. sok finom töredékek keverve. Csont nagyon kevés került elő.

Egyfülű kancsó alakú bögre. (82. kép.) Igen finoman iszapolt jól égett, fényes feketére símitott. Kihajló szájperemből finom, középen karcsú szalagfűl indul, amely áthúzással van az edény falához illesztve. A fültő két oldala bordás, amely vízszintesen haladó rövid párhuzamosokkal van díszítve. A bordák végét bemélyedő vonal köti össze, amellyel párhuzamosan újabb, hasonló vonal húzódik. A kettő közti rész párhuzamos függőleges vonalakkal öt kockára van felosztva. A fültő egyik oldalától a másikig erősen bemélyedő vonal fut körül. A füllel ellentett oldalon betűhöz hasonló bemélyedő díszítés (tulajdonjegy!?) van. Magassága: 9, szájátmérő: 2-25, nyak: 2-78 öblösödés: 7-14, Gömbölyű fenéke kissé kicsúcsosodik.

A töredékek közt kovaszilánk is volt.

62. *gödör*. 80 cm. mélységben kezdődött 75 cm. átmérőjű körrel. Körte alakú, gömbölyű fenékekkel. Legnagyobb szélessége 115 cm. Mélysége: 2-43 m. Középkori cserepek voltak benne.

63. *putri*. 175 cm.-től volt figyelemmel kísérhető. Falai egyenesen mentek lefelé. Átmérője mindenütt 140 cm. volt. Mélysége: 2-30 m. Keramikus anyagából egy kis füles töredék érdemel említést, amelyen a fül két körülfutó kiemelkedő díszítő vonal közé van elhelyezve. (76. kép. 12.)

64. *gödör*. 50. cm. mélyen kezdődött 80 cm. bejáratral. Alól félgömbös, teljes körte alakú. Mélysége: 285, legszélesebb átmérője: 155 cm. A legnagyobbbrészt középkori cseréptöredék közt volt sok őskori is.

65. *gödör*. Az előbbi mellett s azzal egy mélységben kezdődött. Átmérője 85 cm. Falai kissé hasasodva haladtak lefelé. Feneke gömbölyű. Mélysége 185 cm. Legnagyobb átmérője 140 cm. Sok hamu volt benne s közte középkori cseréptöredékek.

66. *gödör*. 105 cm. mélyen kezdődött. Szabálytalan ellipszis alakú, amelyet azonban csak 130 cm. mélyen lévő fenekén sikerült megállapítani.

Figyelmet érdemel egy nagyméretű szalagfüles edény töredéke, amely durva iszapolású, rosszul égett, belsejében fekete, külsején vörös színű. Gyengén kihajló pereme ujj benyomásokkal van díszítve. (76. kép. 15.)

67. *gödör*. A már lehordott területen lévön, csak 1-20 m. átmérőjű fenekét mérhetjük meg. A még benne lévő egy ásonyomnyi földből sok cserép s három már többször leírt edényke került elő.

Kancsó alakú kétfülű edény töredéke. Felső része hiányzik. Igen finom iszapolású és égetésű anyag. Színe vörös és fényesre van simítva. Fülei alatt húzódó bemélyedés után az alsó rész kidomborodik s a fülek közötti rész közepén szegletes kiemelkedés foglal helyet mindkét oldalon. Feneke ujjbenyomással készült. (68. kép. 6.)

Az előbbihez hasonló anyagú, kidolgozású és színű darab. Széles, kihajló pereméből indulnak a fülek s erősen érezhető áthúzással illeszkednek az oldalhoz. Alsó része az előbbihez hasonló, de a fülek közötti kiemelkedő díszítés hiányzik. Magassága: 9 száj-átmérő: 4-6, nyaka: 2-8, öblösödése: 7-1, gyengén lapított feneke: 2-2 cm. (68. kép. 5.)

Kétfülű edény. Finom iszapolású, fekete színű. Az eddigi példányok közül öblös szája és széles nyaka miatt válik ki. Magassága: 9-7 szája: 6-7, nyaka: 4-25, öblösödése: 7-6, bemélyedő feneke: 1-96 cm. (68. kép. 7.)

68. *gödör*. Csak a sárgaföldtől volt figyelemmel kísérhető. Feneke 2-05 m. Csak középkori cseréptöredékek voltak benne.

Az ásatások alkalmával az átlagosan 70 cm. mélységben kezdődő tűzhelyek és gödörbejáratok fölötti háborgatott földből előkerült edény-töredékeken kívül csontok és kagylók voltak nagyszámmal, különösen a 25—70 közötti rétegben. Ezek valószínűleg akkor kerültek ide, mikor a történelmi időből származó gödröket ásták, esetleg éppen olyan helyen, ahol őskori gödrök voltak. Közülök csak azokat ismertetjük, amelyek az eddigi ismert anyagtól eltérnek.

1. Széles szájú edénytöredék. A száj külső széle kihajló hegyesedő gombokkal van díszítve. A gombok sűrűn vannak egymás mellett. Közvetlen alattuk hegyes bütyök-fül, amelynek alsórésze mindkét oldalán be van fúrva. Anyaga közepes iszapolású, jól égett szürke színű. (84. kép. 1.)

2. Durva iszapolású, jól égett kerek táltöredék. Felfelé álló pereméből erősen kiscsúcsosodó fogantyúja van. (84. kép. 3.)

3. Ovális táltöredék. Jól iszapolt, jól égett anyagból. (84. kép. 11.)

4. Finoman iszapolt, jól égett, fényesre csiszolt fekete színű anyagból való ismeretlen alakú edény töredéke. Szája, a magyar pálinkás butykosok formájára elszűkül. Díszítésül két párhuzamos, bemélyedő kör fut rajta végig. (84. kép. 13.)

5. Nagyobb méretű edény szájtöredéke. Egyenesen álló pereme alatt kiemelkedő díszítés fut körül, amely benyomásokkal van díszítve. A díszítés alatt bütyökfül van, amelyik szintén két szabálytalan benyomással van díszítve. (84. kép. 2.)

6. Jól iszapolt, jól égett, de durván kidolgozott edényke töredéke. Fekete színű. Valószínűleg két füle lehetett s a két fül közti rész két-két mezőre volt osztva. A mező négyszögletes, amelyet felőlről és kétoldalt két-két párhuzamos, bemélyedő vonal határol. A mező sarkában a belső vonal alatt egyik oldalon négy, a másikon öt rövid függőleges irányú vonalka van elhelyezve. A két mező közti szabad terület felső részén ugyanaz megismétlődik. Úgy az edény, mint a díszítés rendkívül primitív. (84. kép. 5.)

7. Jól iszapolt, jól égett fekete anyagból készült díszített töredék. A töredéken egy vízszintesen húzódó párhuzamosokból álló díszítés van, amely alatt zég-zugos párhuzamos vonal húzódik. (84. kép. 8.)

8. Ugyanolyan anyagból készült töredék, amelynek díszítése több mezőre osztotta az edény oldalait. A kettős párhuzamos vonalokból készült többszögletű mezőben kettős vonalból álló kereszt van. (84. kép. 14.)

9. Orsókarika. Szürkére égett anyagból. Négy különböző vonal díszíti. (84. kép. 17.)

10. A csonteszközök közt símitók vésők, árák vannak. Különösebb figyelmet érdemel egy széles fokú tű töredéke és két, mindkét végén hegyes ár, amelyek közül az egyik töredék. (84. kép. 19–29.)

11. Egyenesen álló peremű szájtöredék. Közepes iszapolású jól égett, veres színű anyagból. Hegyes füle van, amely mindkét oldalán be van vágva. (84. kép. 4.)

12. Lapos táltöredék az előbbihez hasonló anyagból. Alacsony pereméből hegyes fogantyú áll ki. (84. kép. 7.)

13. Füles szájtöredék. Jól iszapolt, jól égett szürke anyagból. A fül erős kiemel-

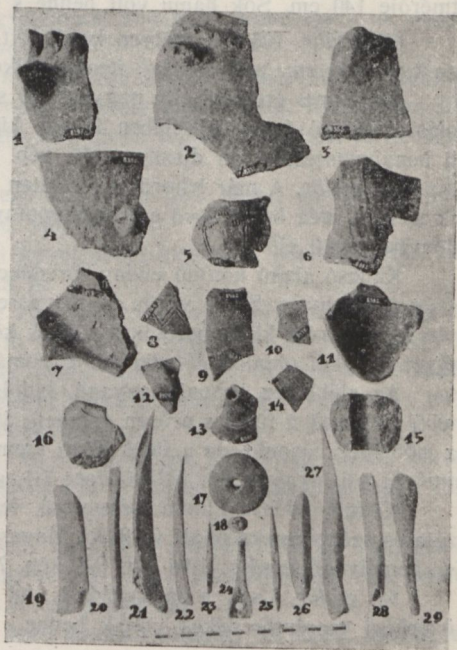

Fig. 84., kép.

kedéssel illeszkedik a szájhoz. Két ujjal benyomott párhuzamos húzódik a fül hosszában. (84. kép. 6.)

14. Edénytöredék. Hasasodó részén kiemelkedő síkon durva benyomások tagolják. (84. kép. 9.)

15. Kis tál töredéke. Fekete színű. Peremével párhuzamosan három bemélyedő vonal húzódik; a két szélsőnél pontok csatlakoznak hozzá. Erre merőleges hasonló vonalak futnak lefelé. (84. kép. 10.)

16. Kis bütyökfül. Tövei merőleges bevágással vannak díszítve. (84. kép. 12.)

17. Két baltatöredék. (84. kép. 15—16.)

18. Kőből készült gomb. Közepén lyukkal. (84. kép. 18.)

Eredmények. Mint a dolgozat bevezető részében is mondtuk, végleges eredményekről beszélni akkor, amikor a telepnek aránylag kis részét tártuk fel, olyan megállapításokra vezetne, amelyeket a későbbi tapasztalatok megdönthetnének. Vannak azonban olyan dolgok, amelyeket már ma is megállapíthatunk.

A halomnak lankásodó keleti részén folyt a munka s így, meggyőződésünk szerint, a telepnek a legrégebben lakott része pusztult el a földhordás következtében. Az elpusztult részekkel közvetlenül érintkező magasabb területen pedig a rajta lévő szélmalom miatt dolgozni nem lehet. Hogy ezen a részen lehetett volna e stratigráfiai megfigyeléseket végezni, nem bizonyítható. Sőt ellenkezőleg. Az e részen megmaradt kisebb-nagyobb területek — a feltárt rész pontos megfigyelései után — azt mutatják, hogy a település itt is, nem egymás fölé, hanem egymás mellé történt. Így a telep kronológiáját csak olyan telepen talált keramikus anyag összehasonlításával kísérelhetjük meg, amely stratigrafiailag is pontosan megfigyelt helyről származik. Erre nézve, hogy teljesen a Maros vidéke mellett maradjunk, a perjámosi és a pécskaszemlakai példákra hivatkozunk. Mind a két telep kerámiája képviselve van telepünkön.

Roska megállapítása szerint „úgy a perjámosi sánchalomban, mint a nagy sáncon aránylag kevés a durva művű kerámia. Legtekintélyesebb része finoman iszapolt, jól égett, finomabb iszapanyaggal bevont, simított és többé-kevésbé fényes felületű“. (Dolg. III. 55.) Telepünkön igen sok a durva keramikus anyag, ami azt mutatja, hogy keletkezése régebbi. A finomabb kidolgozású anyag pedig azt mutatja, hogy itt az élet valószínűleg még tovább folyt, mint a nagy sáncon. Nem csak a La Tène kor, de a népvándorlás kora is képviselve van. Úgy hogy egészen biztosan megállapít-

hatjuk, hogy ha nem is a kőkortól, de az aeneolith kortól napjainkig lakott a terület. A feltárt teleprészen túlsúlyban a perjámosival egyező anyag van képviselve s így virágzási kora a bronzkor elejére tehető, amit a temető anyaga is bizonyít.

A nagy sáncról adott beszámolás végén azt a megállapítást teszi Roska, hogy „ez a kultúra terület, az Alföld déli felére, s az azt környező területekre fog kiterjedni. A Duna, Tisza, Maros, Temes, Béga, Karas stb. pedig biztosan jelölik meg az irányt, amely felé elágazott“. (Dolg. III. 58.)

Az ószentiváni telep ennek a kultúrának egy állomása, amelynek települése eltér ugyan a fentemlítettectől, de emlékei azonosak vele.

Banner János dr.

GRABUNGEN BEI ÓSZENTIVÁN.

(Auszug.)

Die Gemeinde Ószentiván liegt unweit von Szeged an der Grenze des durch das Friedensdictat von Trianon verstümmelten Torontáler Komitats. Die Einwohner sind lauter Ungarn, welche sich als Kolonisten hier dann ansässig machten, als die Türken von hier vertrieben wurden dann von dem ökonomisch brauchbaren Terrain dieses gänzlich verwüsteten Teiles des Landes die Wildwässer abzapften und dadurch solche Gebiete bewohnbar machten, welche früher beständig mit Wasser bedeckt waren. Die Tisza und Maros Flüsse hatten dieses Gebiet beständig überschwemmt, dessen Karte (Figur 2.) vom Anfang des XVIII-ten Jahrhunderts uns am besten darstellt, wie viel Arbeit zu verrichten war, bis sich dieses Gebiet in einen der fruchtbarsten Teile des Landes verwandelte.

Neben der Gemeinde ziehen sich drei natürliche Anhöhen dahin, welche auf der Karte ganz genau sichtbar sind (Figur 1.). Diese Hügeln dürften wahrscheinlich schon im Neolithicum Wohnstätten gewesen sein, was auch die auf den Feldern herumliegenden Scherben von verschiedenen Altern bezeugen. Es scheint ganz natürlich zu sein, dass dieses neben dem Wasser befindliche und für Lagerung ausnehmend geeignete Gebiet nicht nur in prehistorischen Zeiten, sondern auch im Laufe der Geschichte bewohnt war, somit auch das mittelalterliche ungarische Dorf hier zu suchen sei. Dies müssen wir schon deswegen bemerken, weil die Geschichtschreiber, welche sich mit der Monographie des Torontaler Komitates befassten, nicht darin übereinstimmen, ob das mittelalterliche Dorf hier oder an der Stelle der benachbarten Gemeinde Újszentiván gewesen sei?

Die Grabungen haben auch diese Frage gelöst. Nach zweijähriger Arbeit dürften wir ganz bestimmt behaupten, dass die mittelalterliche Gemeinde sich auf jenen Hügeln befand, welche sich unter der Gemeinde dahin ziehen. Am Gipfel des mittleren Hügels fanden wir das Fundament einer mittelalterlichen kleinen Kirche sammt dem dazu gehörenden Friedhofe (Figur 19.) und im Laufe unserer Grabungen fanden wir gar manche solche Monumente, Weizengruben, Feuerherde, deren mittelalterlichen Ursprung uns auch der zum Vorschein gekommene keramische Stoff bezeugt (Figur 11.).

Aber die Grabungen haben wir nicht zu diesem Zwecke unternommen. Im Museum der Stadt Szeged befinden sich zahlreiche solche sporadische prehistorische Funde welche von hier stammen. Der eine Teil wurde gelegentlich des Baues der Eisenbahnlinie vorgefunden der andere im Laufe der letzten 20 Jahre, als die Gemeinde das Ab-

tragen des neben der Windmühle befindlichen Hügels zum Zwecke der Ausbeutung des Baumaterials für die Bevölkerung und zur Erhöhung der tiefer liegenden Strassen gestattet. Wie viel Erde von hier weggeschafft werden musste, ist schon aus der mächtigen Vertiefung ersichtlich, welche sich genau an der Grenze der beiden Gemeinden dahinzieht. Nach unserer Schätzung dürfte der Flächeninhalt des somit gestörten Terrains etwa 13.800 m² betragen. Es ist beinahe unschätzbar, wie viele Monumente der urzeitlichen Kultur hier verloren gegangen sein dürften. Nur im Laufe der 1926 und 1927 Jahren haben wir bei viermaliger Grabung auf einem Terrain von etwa 710 m² nach Bezeugung der zwei Karten (Figur 39. und 75.) 17 Feuerherde, 68 Wohn- und Abfällgruben, 4 gebrannte Erdflecke, 10 Muschelschichten und Flecke, ferner zwei Aschenflächen von grösserer Ausdehnung. Welche Angaben uns nur eine schwache Vorstellung von der hier verloren gegangenen Kultur erlauben, denn sowohl nach unseren Grabungen, als auch nach der einstimmigen Meinung der Bevölkerung befand sich das dichter bewohnte Gebiet in dem gänzlich zerstörten oberen Teile.

Das Gebiet haben wir seit dem Jahre 1925 schon öfters besichtigt, wobei wir bemerken konnten dass hier Kulturen von sehr verschiedenem Alter vertreten sind. Denn vom grössten Keramischen Stoff angefangen liegen allerlei Bein und Steingeräte, Gefässbruchstücke aus der Bronze-, La Tène- und Völkerwanderungsperiode bis zur feinen terra sigillata (Figur 65. 5—6.) und bis zu den Monumenten des Mittelalters oft im grössten Durcheinander nebeneinander oder gar in umgekehrter Reihenfolge untereinander. Tierknochen von sehr verschiedenen Art, Schnecken und Muscheln befanden sich überall so massenhaft, dass man daraus entschieden auf lange gedauerte Lagerung schliessen muss. Um dies zu beglaubigen haben wir unsere Grabung fortgesetzt deren Resultate wir hiermit kurz zusammenfassen.

Das Lager. Obwohl nicht nur an den schon genannten Stellen, sondern auch sozusagen in der ganzen Umgebung des Dorfes Gefässbruchstücke zu finden sind, haben wir doch zuerst unsere Grabungen auf dem neben dem Hügel befindlichen gestörten Terrain unternommen. Auf diesem zwei Jahre hindurch bearbeiteten Terrain haben wir nirgends eine Spur von Schichtung beobachtet. Die Kulturspuren begannen durchschnittlich in einer Tiefe von 70 cm. und gingen allgemein 175 cm. tief unter die gelbe Erdschichte. 70 cm. tief befanden sich die Feuerherde und Eingänge zu den Gruben, welche grösstenteils bienenkorbformige typische Grubenwohnungen waren. (Figur 40.) Dieselben — reichten sich ohne irgend ein System aneinander, in geringer oder grösserer Entfernung von einander. Es fanden sich auch solche Wohngruben vor, welche ganz neben einander waren, aber separaten Eingang hatten. (Figur 77.) Zwischen Grubenwohnungen befanden sich Abfällgruben und Feuerherde ebenfalls unregelmässig untereinander.

Dieser Mangel an System ging so weit, dass wir öfters über dem Eingänge einzelner Wohnungen Feuerherde antrafen, welcher Umstand uns bezeugt, dass die daneben befindliche Grube schon dann bewohnt wurde, als man die vorige aus irgend einer Ursache zu verlassen gezwungen war. Diese Ursache dürfte ein Erdsturz oder Anhäufung gewesen sein indem die Wohnung mit allerlei Abfällen, namentlich Gefässscherben so vollgeworden ist, dass man darin nicht mehr verbleiben konnte. In solchen Falle grub man entweder in unmittelbarer Nähe, oder etwas weiter eine neue Grube, deren Mün-

dung die von unterst ausgehobene gelbe Erde manchmal ganz kreisförmig umgab, von welcher bei der Ausfüllung der alten Grube etwas auch in diese hineingeraten ist. So können wir uns erklären dass in einzelnen Gruben die schwarze Erde mit gelber gemengt war und dass sich manchmal auch Sand vorfand. Obzwar letzteres nur ausnahmsweise vorkommt, weil die Sandschichte erst um vieles tiefer als drei Meter beginnt und so tief nur einige Wohnungen reichten.

Die Wohnungen sind grösstenteils bienenkorb förmig und so tief, dass der Eingang nur mittelst einer Leiter möglich gewesen sein durfte. Oben befanden sich kaum einige Gefässscherben, um so seltener unversehrte ganze Gefässe. Hingegen aus dem unteren Teile kamen gewöhnlich zahlreiche Scherben einige ganze Gefässe, dann Reste von verschiedenen Tieren wie Hornvieh, Auerochs, Schaf, Ziege, Fisch und manchmal Wasservogel, ferner bearbeitete Bein- und Hirschweichgeräte Steinbeilbruchstücke, Silexmesser und einige Beinbeile zum Vorschein. Manche Gruben waren ganz leer, in andern befanden sich nur Muscheln oder nur Scherben aus dem Mittelalter, in Folge letzterer man sich ein wenig schwer zurecht finden konnte, weil dieselben manchmal mit den urzeitlichen Resten vermengt waren. Somit können wir annehmen dass die Bevölkerung des mittelalterlichen Dorfes die hier im obern Teile vorgefunden Gruben zur Verwahrung ihres Weizens gebrauchte. Bei der Reinigung dieser Gruben wurde natürlich der darin befindliche Stoff zerstreut und kam auf die 70 cm. hohe Kulturschichte zu liegen oder vermengte sich mit dem späteren Stoff. Diejenigen Weizengruben, welche man eigenst zu diesem Zwecke verfertigte, unterscheiden sich von den andern durch ihren abgerundeten Boden.

Wir können entschieden feststellen, dass in den verschiedenen Altern die Lagerung nicht über-, sondern nebeneinander geschehen ist und nach aller Wahrscheinlichkeit ist derjenige Teil des Lagers der ältere welcher näher zum Westlichen Teil des Hügels ist; nach Osten ist die Lagerung jünger und immer seltener.

Spuren von Pfählen haben wir überhaupt nicht gefunden, somit können wir nicht zweifellos feststellen, dass die Grubenwohnungen auch mit Dächern versehen waren. Doch müssen wir dies auch annehmen, denn die Wohnung musste ja gegen die Widerwärtigkeit des Wetters geschützt worden sein.

Wir möchten aber auch von andern Erscheinungen berichten, welchen wir an manchen Orten begegneten. Nämlich am Boden mehrerer Grubenwohnungen haben wir Bruchstücke von Kleibewerk darunter an zwei Orten, leider in gestörtem Zustande, aber so massenhaft, dass man daraus auf eine grössere mit Lehm beworfene Hütte schliessen muss. Jene kleineren Massen von Kleibewerken ausser Acht lassend, welche wir im Laufe unserer regelrechten Grabungen in einzelnen Gruben zerstreut vorfanden, wollen wir jener zwei Funde gedenken, welche wir an gestörter Stelle tiefer als drei Meter entdeckten. Ob dieselben in die Gruben eingeklebt waren, oder nur Reste irgend einer Hütte sammt den vorgefundenen Scherben in die Grube hineingeraten sind, konnte nicht festgestellt werden. Obzwar dieselben schon deswegen beachtenswert sind, weil sie mit erhabenen Verzierungen versehen sind (Figur 12., 13. 14.) und manche Spuren von wiederholtem Weissen zeigen, welcher Umstand zu der Annahme berechtigt, dass diese Kleibewerke frei standen und nur nach dem Einsturz in die Grube gelangt sind.

Jedenfalls schon in der Urzeit, denn über denselben war eine dicke Muschelschichte und darüber noch urzeitliche Gefässscherben.

In dem Lager fanden wir drei Gräber. In dem einen Grabe, in dem schon gestörten Teile lag der Tote unmittelbar vor der Section. Nur konnte die Art der Beerdigung nicht festgestellt werden weil nur der zusammengebrochene Schedel und die Oberarmbeine vorhanden waren. Die andern zwei Gräber waren unversehrt. Die Toten waren in je einer Wohngrube beigelegt. Das eine Gerippe (Figur 49.) war in sehr schlechtem Zustande, aber regelrecht gekrümmt. Der Tote wurde dann beigelegt, als der Boden der Grube schon ziemlich aufgeschichtet war, in welcher Schichte sich zahlreiche Gefässbruchstücke befanden, welche aber gar nicht zur Beerdigung gehörten (Figur 34., 1—4. und 50.). Die Beine des Toten waren stark zusammen gebunden und vor seiner Beilegung wurde der aufgeschichtete Bodenteil ganz glatt geebnet. Nach der Beilegung wurde die Grube nur mit Erde ausgefüllt und dann gänzlich verlassen. Dies beweist auch der Umstand, dass ober dem Toten wir weder Knochen, noch Gefässscherben fanden. Eines grösseren Gefässes (Figur 50.) welches wir in der Grube fanden, welches aber keineswegs zum Toten gehörte, werden wir noch weiter unten gedenken.

Den anderen Toten fanden wir am Boden einer tiefen Wohngrube, und zwar in einer ganz sonderbaren Lage (Figur 79.). Die Lage des Beckenknochens und die gekreuzten Beine beweisen zweifellos, dass der Tote in sitzender Lage in die Grube gelegt wurde und später umstürzte. Beilage war keine.

Aber die hier beschäftigten Arbeiter fanden noch ein Grab, worüber wir nur nach ihren Aussagen Bericht erstatten können. Angeblich soll der Tote tief in der gelben Erde ausgestreckt gelegen sein, am Halse zwei aus Muschel verfertigte und zahlreiche kleine Pastaperlen. An beiden Händen befanden sich Ringe und an den Armen je ein Bracelet von vier Muscheln (Figur 70.). Wichtig sind die Ringe, indem sie im ganzen Lager allein das Metall vertreten.

Den Stoff der einzelnen Gruben veranschaulichen die Gruppenbilder unserer Arbeit. Auffallend zahlreich fanden sich krugförmige ein und zweihenklige Gefässchen welche meistens mit einem sehr feinem schwarzen, glänzend polirten Stoff überzogen sind (Figur 5., 6., 68.). Wir könnten sagen, dass dieselben die Haupttypen sind, welche ermöglichen das Alter des Lagers bestimmen zu können. Dieselben liefern uns einen vorzüglichen Stoff vermöge dessen wir das Alterverhältniss unseres Lagers zu den zwei neben dem Maros Flusse befindlichen urzeitlichen Lagern, welche regelmässig, mit pünktlichen stratigraphischen Beobachtungen aufgedeckt worden sind. Somit können wir die Kette weiter verfolgen, deren erster Glied die Grabungen sind, welche Dr. Martin Roska bei Perjámos (Museumi és Könyvtári Értésítő VII. 81—122. und VIII. 73—104. S.) und Szemlak (Dolgozatok — Travaux III. 1—73. S.) ausführte indem wir seine diesbezügliche Annahme bestärken, dass die dort gefundene Kultur im südlichen Teile Ungarns ihre Fortsetzung findet. Ähnliche Gefässe aus der Tisza—Maros Ecke sind uns zwar von mehreren Orten bekannt, aber dieselben stammen zumeist nicht von systematisch durchgeführten Grabungen, oder sind nur sporadische Funde. Die Existenz einer solchen Kette ist zweifellos. Nun haben wir schon unsere sichere Fundorte, durch deren Aufdeckung wir die Verbindung mit den zwei obenerwähnten Lagern suchen wollen. Besondere

Beachtung verdient unter den kleinen Gefässen derjenige (Figur 82.) an dessen Henkel mehrere Kerbungen, an der vorderen Seite aber ein Buchstabenartiges Eigentumszeichen vertieft ist.

Wir müssen noch zweier Gefässtypen gedenken, welche vom Territorium des Landes entweder überhaupt nicht bekannt sind, oder aus deren Bruchstücken auf ihre Bestimmung kein Schluss zu ziehen möglich war. Das eine Gefäss von unserem Lager ist nach Bezeugung seiner Bruchstücke wenigstens in sechs Exemplaren bekannt. Dasselbe ist aus mehreren Teilen zusammengesetzt, welche wahrlich aneinander gebaut sind. Am Boden befindet sich ein Hakenkreuz, dessen Haken aufwärts stehen (Figur 50. und 55.). Das Bild dieses Gefässes teilen wir ausser drei Exemplaren auch unter den Bruchstücken mit (Figur 63. 1—4. und 83.). Statt der ausführlichen Beschreibung wollen wir darauf hinweisen, dass wir uns damit schon im 1. Hefte der Wiener Prähistorischen Zeitschrift vom Jahre 1928, eingehend beschäftigten.

Das Zweite Gefäss ist auf mehreren Lagern des Bronzealters vorgekommen und wird schon seit längerer Zeit als sporadischer Fund unseres Lagers auch im Museum der Stadt Szeged aufbewahrt. Diese Bruchstücke sind grob und dick bearbeitet und zeigen auf ihren Seiten Brüche von grösseren kreisförmigen Löchern. Diese Löcher dürften bisher die Fachmänner getäuscht haben, welche dieselben in den meisten Fällen entweder als Tonringe oder als Netzerschwerer betrachteten. Die Bruchstücke sind wirklich geeignet um eine derartige Täuschung zu verursachen. Aber glücklicherweise haben wir auf unserem Lager auch solche Bruchstücke gefunden, welche ganz genau zusammenpassten, woraus wir grössere Stücke zusammenstellen könnten (Figur 43., 58.). Jenes Stück, nach dessen Zusammenstellung wir das Gefäss mit Hilfe mehrerer ausländischen und einer ungarischen Analogie konstruieren konnten (Figur 44.), besteht aus ganz gut unterscheidbaren Teilen. Der obere Teil hatte auf der Seite zwei Löcher. Der Mittlere Teil dürfte wagrecht gestanden sein und war mit vielen Löchern versehen. Der untere Teil, welcher auch als Sohle diente, hatte zwei Henkel und vorne eine Öffnung, wodurch man hineinlangen konnte. Das Gefäss hatte keinen Boden. Nach unserer Meinung war der obere Teil bestimmt das auf den mittlern Teil gelegte Holz am Herausfallen zu verhindern; durch den gelöcherten Teil bekam das brennende Holz Luft welche zur unteren Öffnung hereinströmte. Durch eben diese untere Öffnung konnte auch die Asche entfernt werden. Wahrscheinlich wurde das Feuer in diesem luftigen Gefässe bewahrt, worin es gut genährt werden konnte. Bruchstücke von solchen Gefässen befanden sich in mehreren Gruben.

Bei der Bestimmung des Alters unseres Lagers leitet uns die schon erwähnte Analogie, wenn wir dasselbe in den Anfang der Bronzeperiode versetzen und hinzufügen, dass wir dieses Alter als die Glanzperiode unseres Lagers betrachten aber in seinen Anfängen glauben wir auch starke stein- und kupferalterliche Reminiszenzen (Figur 34. 5.) zu erkennen. In dieser Meinung bestärkt uns auch der Stoff der beiden Gräberfelder.

Die Urzeitlichen Gräberfelder. Im Laufe unserer zweijährigen Grabungen hatten wir zwei Gräberfelder aufgedeckt. In einem fanden wir ein gestörtes und ein unversehrtes Grab. Beide schilderten wir in der Zeitschrift (1927.) unseres Institutes (Die in Ungarn gefundenen Hockergräber. S. 94. u. 95. 1., 2.). Diese unsere Grabung mussten wir in-

folge der Ausbeutung von Kotziegeln einstellen. Im zweiten Jahre hatten die Arbeiter hier einige Gräber aufgestöbert, wobei sie in zwei Gräbern lange bronzene Nadeln fanden, welche aber fasst gänzlich zerfallen waren, was wirklich zu bedauern ist, denn diese Funde wären die ersten Bronzeobjekte des Gräberfeldes gewesen. Die Gräbern sind in der Figur 15., 16. veranschaulicht.

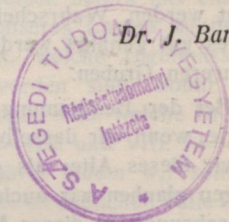
Im zweiten Gräberfelde hatten wir im vorigen Jahre 11 Gräber aufgedeckt (Siehe ebendort S. 95—97. 3—12.). In allen fanden wir gekrümmte Skelette. Die Beilagen waren überall nur Gefässe, einen Fall ausgenommen, wo auch Dentalien beigegeben waren (Siehe die Figuren 21. 24—29.). Die in den Gräbern gefundenen Gefässe veranschaulicht die Figur 22. Das kleinere Gefäss des Kindergrabes ist sehr beachtenswert (Figur 22. 2.), in seinem Inneren wurde die auf dem Figur 30. sichtbare vertiefte kreuzförmige Verzierung gefunden.

In dem zweiten Gräberfelde haben wir dieses Jahr die Grabung fortgesetzt und noch weitere drei Gräber gefunden. Ein Kindergrab (Figur 71.), ist deswegen besonders beachtungswert, weil wenn auch die Knochen in sehr vermodertem Zustande waren, so konnte ihre zusammengeschrumpfte Lage doch zweifellos festgestellt werden. Dieses Grab verdient noch ausserdem auch darum unsere Beachtung, weil ausser dem hinzugehörenden Gefässe (Figur 22. 9.) auch noch zwei Perlen, ein Bronze-Armband und eine kleine bronzene Spirale sich darin befanden (Figur 72.).

Neben dem anderen Skelette (Figur 73.) fanden wir nur ein Gefäss (Figur 22. 11.). Im dritten Grabe fanden wir die Beine in ihrer ursprünglichen Lage, denn der Oberkörper lag zerstreut (Figur 74.). Die Gefässe waren dabei (Figur 22. 20—21.) aber das Bronzearmband, dessen Spuren an den Armknochen deutlich zu sehen waren, fehlte. Gewiss wurde das Grab deswegen ausgeraubt. Dieser Tote dürfte sehr reich gewesen sein und war um vieles als zweimal so tief beerdigt.

Nach der Form der Gefässe geurteilt könnte man das Alter der Gräber ebenfalls in die anfängliche Bronzeperiode versetzen. Mit der ethnologischen Erklärung der in den Gräbern gefundenen Objekten haben wir uns schon eingehend befasst. (Siehe S. 98—122. unserer angeführten Arbeit.)

Weil ausser dem hier geschilderten Terrain auch an anderen Orten der Gemeinde sich urzeitliche Spuren zeigen, so wollen wir unsere Grabungen noch fortsetzen.

Dr. J. Banner.

